

AKF

Det danske bymønster og landdistrikterne

af

Henrik Christoffersen

AKF Forlaget
Juli 2003

Forord

Forskningsrådene tog i 1998 initiativ til at igangsætte programmet »Det agrare landskab i Danmark«. Et af de projekter, som blev sat i gang under programmet, var »Mennesker i det agrare land«, og nærværende publikation er et af resultaterne fra dette projekt.

Der er i de senere år blevet gennemført flere analyser og udredningsarbejder om befolkning, erhverv og levevilkår i de danske landområder. Det har været gennemgående, at landområderne i hovedsagen har været defineret og afgrænset på kommuneniveau. Praktiske årsager herunder især tilgængeligheden til foreliggende data er den vigtigste forklaring på dette forhold. Løsningen med at beskrive landområdernes forhold ved hjælp af kommuneinddelte data er imidlertid langt fra ideel. Der må i sagens natur være en meget usikker sammenhæng mellem, hvad der kan udskilles som landkommuner, og hvad der reelt er de danske landdistrikter kendetegnet ved åbne landskaber og spredt og sparsom bebyggelse og beboelse.

Et af formålene med projektet »Mennesker i det agrare land« har været at få dannet og udnyttet et bedre datagrundlag for en kortlægning af livet i de danske landdistrikter. Den nærværende publikation fremlægger en analyse gennemført på et datasæt, som inden for de enkelte kommuner henfører viden om mennesker og om virksomheder til henholdsvis kommunens største by, kommunens øvrige byer eller til landdistrikterne i kommunen. Det viser sig, at der i adskillige henseender er en endog ganske dårlig overensstemmelse mellem, hvad der hidtil har været defineret som landområder eller landdistrikter, og hvad der ud fra en mere virkelighedsnær tilgang reelt har karakter af landdistrikter.

Det har i øvrigt været intentionen at sætte de nye analyseresultater ind i en sammenhæng. Den foreliggende viden om den rumlige organisering i social og økonomisk henseende kan her ses suppleret med den nu tilvejebragte viden om organiseringen på lokalt niveau inden for kommunegrænserne.

Ydermere har arbejdet omfattet en lokal samfundsøkonomisk model, hvor landdistrikternes økonomi beskrives separat. Herved kan eksempelvis gennemføres analyser af konsekvenserne af forskellige politiktiltag for henholdsvis landdistrikter og byområder.

I Danmarks Statistik har kontorchef Otto Andersen og fuldmægtig Tom Rishøj bistået med etableringen af det datasæt, som er lagt til grund for analyserne. Jeg takker for deres gode hjælp.

I AKF har forskningsleder Bjarne Madsen og docent Anne Kaag Andersen bistået med organisering af databasen. Det er sket integreret med instituttets regionale databank. Anne Kaag Andersen har også bidraget med en udbygning af AKF's kommunale samfundsøkonomiske model, LINE, så en del af denne model kan fungere på subkommunalt niveau, dvs. operere med henholdsvis hovedby, øvrige byer og landdistrikter i en kommune som geografiske enheder, der beskrives i modellen. Dette arbejde findes dokumenteret i rapporten »LINE-modellen på subkommunalt niveau« af Anne Kaag Andersen og Henrik Christoffersen og udsendt på AKF Forlaget i 2002.

Studertermedarbejder Christian Friis Binzer har stået for dataudtræk og modelkørsler.

Henrik Christoffersen

Juli 2003

Indhold

1 Sammenfatning	7
2 Problemstillingen: At uddybe forståelsen af det bymønster, som så grundlæggende er ved at ændre natur	14
2.1 De tre hovedtemaer	14
2.2 Forståelsen af land i den foreliggende samfundsbeskrivelse	17
2.3 Tilgangen i dette studie	19
I. Land og by i den rumlige organisering	23
3 Land og by. En modstilling under opløsning	25
3.1 Stedbundethedens ophør	25
3.2 Bymønsterets natur	30
4 Forandringerne i bymønsteret siden 1980	36
4.1 Det overordnede niveau. Modstillingen mellem center og periferi	37
4.2 Mellemniveauet. De regionale strukturer. Arbejdskraftoplandene	50
4.3 Det lokale niveau. Kommunesystemet	53
4.4 Modstillingen mellem land og by	56
4.5 Attraktivitet som lokaliseringsmæssig parameter. Klynger, ghettoer mv.	62

II. Socioøkonomiske mønstre	69
5 Lokaliseringen af erhverv og befolkning. Pendling	71
5.1 Befolkningens bosætning i bymønsteret	78
5.2 Erhvervsstrukturen og beskæftigelsesforholdene	86
5.3 Pendling.....	103
6 Indkomstforhold	114
7 Uddannelsesforhold	121
III. Politik-perspektiver	133
8 Land/by-effekter af skattepolitik, socialpolitik og erhvervs politik.	
Udvalgte modelkørsler	135
8.1 Model-analyser i den subkommunale LINE-model	135
8.2 Nogle skattepolitiske perspektiver og de regionale konsekvenser	137
8.3 Nogle socialpolitiske perspektiver og de regionale konsekvenser	144
8.4 Nogle erhvervspolitiske perspektiver og de regionale konsekvenser ..	147
8.5 Hvad siger resultaterne?	149
Bilag	
1 Definition af kommuneinddeling	152
Litteratur	153
English Summary	157

1 Sammenfatning

Den foreliggende litteratur om det sociale og økonomiske liv i de danske landområder er i hovedsagen skrevet ud fra undersøgelser, som sætter lighedstegn mellem landområder og landkommuner. Herved er det nemlig muligt at benytte foreliggende kommuneopdelt statistik, hvor gruppen af mindre og agrart prægede kommuner så gøres identisk med de danske landområder eller landdistrikter.

Danmarks Statistik opererer godt nok også med en mere specifik definition af, hvad der skal forstås ved landdistrikter, men der produceres ikke i nævneværdigt omfang statistiske data på dette niveau.

Denne publikation fremlægger resultaterne fra et projekt, som har frembragt et bedre datagrundlag for analyser af de danske landområder. Her tages udgangspunkt i Danmarks Statistiks mere specifikke definition af, hvad der skal forstås ved landdistrikter, nemlig områderne uden for bymæssig bebyggelse, hvor mindst 200 beboere er samlet i en sammenhængende bebyggelse. Det viser sig, at det billede, som nu kan tegnes af det økonomiske og sociale liv i de danske landdistrikter, i nogle henseender ikke ganske ligner det billede, som er blevet tegnet af landområderne forstået som de kommuner, der kan betegnes som landkommuner. Resultaterne fra den mere detaljerede undersøgelse af det økonomiske og sociale liv i de danske landdistrikter bliver i øvrigt sat ind i en sammenhæng, hvor de geografiske strukturer, som de har udviklet sig på lokalt niveau, ses som en side af de geografiske eller regionale omstruktureringer, der i det hele taget har fundet sted i løbet af de seneste par årtier.

Når de økonomiske og sociale livs geografiske mønstre er blevet forandrede, ligger en afgørende forklaring i ændrede produktionsmåder. Der foregår en sektoriel forskydning fra landbrug og industri i retning af

foregår en sektoriel forskydning fra landbrug og industri i retning af nogle moderne serviceerhverv. Noget gennemgående er, at den nye beskæftigelse er baseret på højt uddannet arbejdskraft. Meget taler for, at dette har rummet en drift i retning af koncentration af erhvervsforetagsomhed og beskæftigelse. Her er en væsentlig forklaring, at højt uddannet arbejdskraft med specielle kvalifikationer fungerer bedst på store arbejdsmarkeder.

Når de geografiske konsekvenser af den stærkere tendens til koncentration af produktionen skal gøres op, er det afgørende, at sammenhængen mellem produktion og bosætning er blevet stadig mindre entydig. Man kan tale om, at den historiske stedbundethed er under opløsning. Mennesker lever ikke længere deres hele tilværelse inden for rammerne af det samme lokalsamfund. Over livsløbet er det almindeligt at flytte rundt i bysystemet vekslende mellem at bo mere eller mindre centralt. I det daglige er arbejdspendling blevet et almindeligt vilkår for en stor del af de beskæftigede.

Figur 1.1 Hovedtendenser i den rumlige omstrukturering i Danmark siden 1980'erne

Overordnet regionalt niveau	<ul style="list-style-type: none"> • Klar koncentration af arbejdspladser og vis koncentration af befolkning i landets centerområder: Hovedstadsområdet i øst først fra 1990'erne, Århus-Vejle Amter i vest over hele perioden • Fra horisontal til vertikal regional arbejdsdeling i produktionen. Konvergens hvad angår branchestruktur, men divergens hvad angår uddannelsesniveaet blandt de beskæftigede • Konvergens af indkomster mellem center og periferi
Arbejdskraftoplande	<ul style="list-style-type: none"> • Stadig færre, men større arbejdskraftoplande. • Øget pendling
Kommuneniveau	<ul style="list-style-type: none"> • Klar koncentration af arbejdspladser og vis koncentration af befolkning i de større kommuner • Konvergens af indkomster kommunerne imellem
Lokalt niveau: Land/by	<ul style="list-style-type: none"> • Dekoncentration af befolkning i landets centerområder, spec. i hovedstadsområdet. Koncentration af befolkning i landets periferi • Nettopendling fra land til by • Ubetydelig indkomstforskel mellem land og by
Lokalt niveau: Attraktivt/ikke attraktivt nabolag	<ul style="list-style-type: none"> • Koncentration af moderne virksomheder med højt uddannet arbejdskraft • Social segregering

Figur 1.1 sammenfatter hovedtendenser i den rumlige omstrukturering i Danmark siden 1980'erne. Her trækkes dels på foreliggende viden og dels tilføjes hovedresultaterne fra de nu foreliggende subkommunale analyser af omstruktureringen på lokalt niveau, hvor forholdet mellem land og by optræder.

Det skal understreges, at det er de helt overordnede tendenser, som skitseres, og at der på alle niveauer forekommer betydelige variationer i forhold til de gennemgående tendenser.

Tendensen til koncentration af produktionen og arbejdspladserne er blevet tydeligere i 1990'erne, end det var tilfældet i 1980'erne. Konjunkturskiftet i begyndelsen af 1990'erne kan meget vel være en forklaring på den tydeligere koncentration. Med de stærkere økonomiske konjunkturer kom ikke mindst en række nye vidensintensive produktioner inden for it, bioteknologi m.v. i stærk vækst, og produktionen på disse områder har i betydelig grad karakter af at være produktion for investering. Her må der forventes en relativt høj grad af konjunkturfølsomhed i væksttempoet. I det omfang en sådan antagelse om konjunkturafhængighed har gyldighed, kan der også være grund til varsomhed i forhold til ukritisk at fremskrive 1990'ernes ret entydige tendens til koncentration.

Koncentrationen af produktionen er foregået på alle niveauer. Det er imidlertid en afgørende pointe i figuren, at der ikke har været en ligefrem sammenhæng mellem den rumlige omstrukturering af produktionen og den rumlige omstrukturering af bosætningen. Den anden side af denne frigørelse af boliglokaliseringen fra bindingen til produktionen og dens lokalisering er, at arbejdspendlingen er taget til i omfang.

Både på overordnet regionalt niveau og på kommunalt niveau ses, at tendensen til bosætningskoncentration har været mindre markant end tendensen til koncentration af arbejdspladserne.

Når der så til dette billede føjes resultaterne af analyserne på lokalt niveau, brydes dette mønster til en vis grad. Dårlige historiske data for arbejdspladslokalisering inden for kommunegrænserne har indebåret, at der ikke er gennemført en analyse tilbage til 1980 af udviklingen på lokalt niveau af arbejdspladslokaliseringen. Der findes imidlertid i slutningen af 1990'erne en tendens til samling af de enkelte kommuners arbejdspladser i kommunens største by og en hermed følgende nettopendling fra de omlig-

gende landdistrikter til den største by. Hvad angår udviklingen på lokalt niveau i bosætningsmønsteret, så tegner der sig imidlertid et mere nuanceret billede. I landets centerområder og tydeligt i hovedstadsområdet har der været en stærkere befolkningsudvikling i landdistrikterne end i kommunernes hovedbyer. Det modsatte er tilfældet i landets udkantområder. Her har der decideret været en negativ befolkningsudvikling i kommunernes landdistrikter, mens befolkningsudviklingen i kommunernes hovedbyer nok også har været svag, men dog alligevel stærkere, end det var tilfældet i landdistrikterne. I forbindelse med et stort og voksende centerområde har landdistrikterne hermed til en vis grad fået karakter af forstadsområde med et socialt liv, som har mange fælles træk med centerområdets i øvrigt mere urbant lokaliserede parcelhusområder. Det hænger givetvis både sammen med ejendomsmarkedets store prisstigninger i centeret og trangen især hos børnefamilierne til at udnytte rekreative kvaliteter sammen med et arbejde i centerområdet muliggjort af effektiv adgang til pendling. I en udkantregion har landdistrikterne derimod ikke i nævneværdigt omfang fået sådan en funktion, og konsekvensen har da været udtynding.

Denne regionale modstilling, hvor der i landets centerområder forekommer et pres, som leder til indoptagelse af landdistrikterne i byens sociale rum, mens det samme pres ikke findes i landets perifere områder, kommer også til udtryk, hvad angår produktionsudviklingen. I landets centerområder findes der i betydeligt omfang arbejdspladser i landdistrikterne, og mange af disse arbejdspladser findes uden for landbruget og de dertil knyttede erhverv. I landets udkantområder findes der derimod færre arbejdspladser i landdistrikterne, og landbrugserhvervet vejer her tungere. Alt i alt findes størstedelen af landdistrikternes arbejdspladser i hovedstadsområdet eller i de største provinskommuner, og kun en mindre del af landdistrikternes arbejdspladser findes i de kommuner, som traditionelt benævnes landkommunerne.

Indsigt i dette forhold er af afgørende betydning for overvejelser om landdistriktpolitik. Hvis der ud fra en målsætning om fremme af beskæftigelse, indkomstdannelse og bosætning i landdistrikterne åbnes for lettere adgang til etablering af erhvervsvirksomhed i landdistrikterne, kan konsekvensen nærliggende blive, at der hovedsageligt fremkaldes effekter i storbyernes nærrekreative områder, men at der kun sker meget lidt i de perifere

landdistrikter, hvor der ikke findes noget pres, som kan slippes løs.

Da den moderne fysiske planlægning tog form nogenlunde samtidig med gennemførelsen af kommunalreformen i 1970, var det en ambition at skabe et optimalt bymønster, så der sikredes borgerne overalt i landet en ligelig og effektiv adgang til offentlig service og til jobs. Der udvikledes i 1970'erne en forestilling om, at velfærdsstaten gennem planlægning faktisk kunne skabe et harmonisk og hierarkisk bymønster, så der jævnt fordelt over hele landet fandtes byer på forskelligt niveau i byhierarkiet. Borgerne kunne så få tilfredsstillende deres behov for lokal service i den nærmeste by og for regional service i den nærmeste by på næste niveau i hierarkiet og så fremdeles. Da den rumlige udvikling i 1970'erne var præget af decentralisering, var det også muligt at fastholde en tro på, at planlægningen faktisk virkede. Udviklingen bevægede sig i samme retning som beskrevet i planerne. Fra 1980'erne, hvor koncentration blev den dominerende tendens i den regionale udvikling, måtte tiltroen til planlægningen som absolut styringsredskab i sagens natur svinde ind.

Et var, at de oprindelige ideale forestillinger om det gode bymønster mistede realisme. Noget andet og mere principielt var, at det i det hele taget blev mindre indlysende, hvad der i det hele taget skulle forstås ved et bymønster. Det hænger sammen med stedbundethedens ophør. Det er ikke længere det almindelige livsvilkår, at menneskers dagligdag udfolder sig inden for rammerne af et lokalt samfund. Bopæl, arbejdssted, uddannelsessted, sted for indkøb og kulturelle oplevelser er blevet adskilt i rumlig henseende, og det enkelte menneske bevæger sig mere frit rundt, men oplever ikke længere en endimensionel hierarkisk struktur, som bymønstertankegangen tilsiger.

Når de rumlige mønstre for lokaliseringen ikke længere kan forklares ind i en endimensionel hierarkisk struktur, bliver en beskrivelse mere kompleks. Og når troen på politik og planlægning bliver svækket, må forestillinger om mål for det fremtidige samfund i det hele taget blive vanskeligere at fastholde og i højere grad antage relativ karakter.

I denne fremstilling fastholdes begrebet bymønster. Det gives imidlertid ikke noget normativt indhold, og der lægges i øvrigt op til en mere kompleks beskrivelse, idet udgangspunktet tages i det mønster, som befolkningens bosætning danner.

De geografiske uligevægtsforhold, som har ledt til koncentration af produktion, arbejdspladser og befolkning, er ikke blevet fulgt af geografisk polarisering, hvad angår velfærd og indkomster. Tværtimod har hovedtendensen de seneste par årtier gået i retning af konvergens i indkomstniveauer, både når der ses på forholdet mellem center og periferi i Danmark, og når der ses på udviklingen i indkomstforskelle mellem kommuner. På lokalt niveau findes i dag kun ubetydelige forskelle i indkomstniveau mellem beboerne i en kommunes hovedby og beboerne i kommunens landdistrikter.

Indkomstkongressen er klart blevet understøttet af velfærdsstatens økonomiske udligningsordninger, og specielt i de seneste år ser det ud til, at de disponible indkomster i højere grad end arbejdsindkomsterne har konvergeret. På den anden side forekommer det også, at der i Danmark er udviklet et markedsøkonomisk system, som er kendetegnet ved en udstrakt evne til at skabe en velfærdsmæssig afbalancering. Der sker dels i kraft af befolkningsbevægelser over tiden, dels ved en stadig mere vidtgående pendling.

Samtidig med at der som grundlag for denne publikation er blevet opbygget et datasæt på subkommunalt niveau, er AKF's kommunale samfundsøkonomiske model, LINE, blevet udbygget, så der også i en del af modellen kan foretages modelkørsler på subkommunalt niveau. Det gør det muligt at beregne indkomstkønskvenser ikke blot for de enkelte kommuner, men også for henholdsvis den største by, de øvrige byer og landdistrikterne i den enkelte kommune af ændringer i bagvedliggende forhold som skatter og offentlige overførselsordninger.

Der er gennemført en række modelkørsler, hvor forskellige scenarier for reformer af velfærdsordninger bliver regnet igennem. Scenarierne er vilkårligt valgt, og reformer i anden og eventuel modsat retning kan være lige så sandsynlige. Sådan som scenarierne er formuleret, er det gennemgående, at de repræsenterer et skridt i retning af en mere liberal udgave af velfærdsstaten. Der beregnes således konsekvenser af reduktion af indkomstskattetrykket og af fradragsmulighederne ved beregning af indkomstskat. Ligeledes analyseres konsekvenserne af reduktion af sociale overførselsydelse og af landbrugsstøtte.

Det gennemgående resultat af de gennemførte modelkørsler er, at hvis

velfærdssystemet reformeres i liberal retning, så vil landets centerområder vinde i forhold til landets udkantområder, og på lokalt niveau vil byen vinde i forhold til landdistrikterne. Der gives dog også mulige reformer i liberal retning, som i rumlig henseende vil have modsatte fordelingskonsekvenser. Det er tilfældet, hvis lettelser af indkomstkatten sker entydigt i bunden, hvor alle får samme absolutte udbytte. Hvis indkomstkatten lettes ved øgning af personfradraget frem for ved satsreduktion, vil de disponible indkomster relativt set øges mere i udkantområderne end i centerområderne, og ligeledes vil de relativt set øges mere i landdistrikterne end i byen. Det er også tilfældet, hvis indkomstoverførsler, som særligt er rettet mod former for social trang, der samles i de større byområder, reduceres. Reduceret niveau for kontanthjælp har eksempelvis sådan en effekt.

2 **Problemstillingen: At uddybe forståelsen af det bymønster, som så grundlæggende er ved at ændre natur**

2.1 **De tre hovedtemaer**

Da velfærdsstatens ambitioner om samfundsplanlægning begyndte at træde frem omkring 1960, blev forestillingen om et bymønster særdeles betydningsfuld. Der viste sig bred tilslutning til, at denne betragtningsmåde opfangede væsentlige sider af den rumlige strukturering, og at samfundsmæssige målsætninger i fysisk planlægning kunne udtrykkes med udgangspunkt i bymønsterbetragtningen.

De momenter, som konstituerer bymønsteret, er primært lokaliseringen af befolkningen samt lokaliseringen af arbejdspladser og offentlig og privat service. Det er serviceforsyning af velfærdsstatens borgere, som hermed udgør den bagvedliggende motivering. Byer af forskellig størrelse i henseende til indbyggertal danner i forskellig grad basis for udbud af arbejdspladser og servicetilbud i øvrigt. Et systematisk og homogent bymønster, hvor byer af forskellig størrelse og dermed med forskelligt udbud af arbejdspladser og service findes jævnt fordelt over landet, sikrer bedst muligt en ligelig velfærd for velfærdsstatens borgere.

Det danske bymønster har ændret struktur siden 1960. Den foreliggende litteratur har i mange henseender kortlagt bymønsteret og de forandringer, som har fundet sted.

Denne fremstilling sigter mod at uddybe forståelsen af bymønsteret og dets ændringer i tre henseender. Det gennemgående udgangspunkt er, at der mere detaljeret end i den foreliggende litteratur foretages en kortlæg-

ning af bymønsterets struktur på helt lokalt niveau.

Det sker ved dannelse af en databank, som ud over at karakterisere bosteder og arbejdspladser ved kommunen også rummer en karakteristik i henseende til bymæssighed inden for kommunegrænsen eller på subkommunalt niveau. Hvor relationen mellem land og by hidtil har været beskrevet ved hjælp af en opdeling af kommunerne i landkommuner og bykommuner, så er det nu gjort muligt at beskrive denne relation mere direkte. For perioden fra 1980 gennemføres en beskrivende analyse, hvor lokalisering af bosteder og arbejdspladser henføres til henholdsvis den største by i kommunen, øvrige byer i kommunen eller kommunens landdistrikter. Samtidig fastholdes, at bostederne og arbejdspladserne også henføres til deres hjemkommune. Herved kan de foreliggende analyser af bymønsteret ajourføres samtidig med, at der indføres en uddybende detaljering på lokalt niveau.

Da bymønsterbetragtningen blev udviklet i Danmark omkring 1960, var der umiddelbart forud for alvor kommet fart på vandringen fra landbrug til byerhverv. Landbrugserhvervet var kommet i stagnation i 1950'erne, og industrien var startet på en stærk ekspansion. Alligevel var det den fremherskende forståelse, at de lokale samfund i høj grad var selvberørende: At befolkningen levede deres hele liv i deres lokalsamfund, hvor de fik deres uddannelse og beskæftigelse, stiftede familie og fik deres behov for privat og offentlig service opfyldt. I de relativt få situationer, hvor behov ikke kunne opfyldes lokalt, søgte man naturligt til den nærmeste by, som var større end ens egen by. Bymønsteret blev på den måde forstået som et entydigt hierarkisk system.

Det første hovedtema, som behandles i rapportens analyser, er den opløsning af den lokale stedbundethed, som har fundet sted i de seneste årtier. Dette tema behandles i rapportens del I. Der redegøres først for problemstillingen, og herefter tegnes et billede af, hvorledes denne opløsning af lokal stedbundethed kommer til udtryk i forandringer af bymønsteret. Det er en afgørende konsekvens af opløsningen, at forbindelsen mellem bosted og arbejdssted er blevet langt mere fri, og at den entydige hierarkiske struktur ikke længere gælder. Selve forståelsen bymønsterbegrebet er herved blevet forskudt.

Den lokale dimension af forandringerne beskrives i del I ved hjælp af

projektets nytilvebragte subkommunale data. Andre dimensioner beskrives primært med udgangspunkt i den foreliggende litteratur. Anvendelsen af forskellige kilder i denne del sikrer, at et oversigtligt helhedsbillede af forandringsprocesser i bymønsteret kan tegnes, men i nogle sammenhænge har det da været nødvendigt at præsentere beskrivelser, som dækker lidt forskellige perioder.

Rapportens andet hovedtema, som behandles i del II, ligger i forlængelse af det billede af forandringerne i bymønsteret, som tegnes i del I. Det er den grundlæggende hypotese, at landbrugets stærkt aftagende betydning i beskæftigelsesmæssig henseende og ophævelsen af den lokale stedbundethed har nedbrudt den sociale og kulturelle grænse mellem land og by: At befolkningen i byen og i byens omgivne landdistrikter i stadig højere grad får træk tilfælles, hvad angår beskæftigelse, uddannelse og andre sociale og kulturelle karakteristika. Dette efterprøves i del II i en mere dybtgående socioøkonomisk analyse, hvor land-by-relationen (det subkommunale niveau) er i fokus.

Selv om analysen i del II har fokus rettet mod bymønsterets lokale dimension, så inddrages også mere overordnede dimensioner. Herved bliver det muligt at forstå den stedfundne fremskredne ophævelse af sociale og kulturelle skel mellem land og by på lokalt niveau i sammenhæng med de sociale og kulturelle konsekvenser af den koncentration af arbejdspladser og bosætning, som er foregået på overordnet regionalt niveau.

Der er i disse år en betydelig politisk opmærksomhed om landdistrikternes vilkår. Det hænger sammen med centraliseringen på overordnet regionalt niveau, som fører til pres på landets udkantområder. Ydermere gælder nok en umiddelbar opfattelse af, at landets udkantområder mere eller mindre også rummer landets landdistrikter. Landdistriktpolitik er dermed blevet betydningsfuld i en politik, som har til sigte at understøtte udviklingen uden for landets centerområder.

Rapportens tredje hovedtema er konsekvenserne for landdistrikterne af væsentlige politiktiltag. Som led i projektet om Mennesker i det agrare land er AKF's lokale samfundsøkonomiske model, LINE, blevet udbygget med et subkommunalt niveau, således at modellen i princippet kan beskrive sider af samfundsøkonomien i de enkelte kommuners største by, i deres øvrige byer og i deres landdistrikter. I rapportens del III fremlægges resul-

taterne af analyser foretaget ved hjælp af den således udbyggede LINE-model.

2.2 Forståelsen af land i den foreliggende samfundsbeskrivelse

Der har i de senere år været rettet ganske megen opmærksomhed mod landområderne og deres problemstillinger. Det kommer til udtryk i den fysiske planlægning på både kommune-, region- og landsniveau, og det kommer til udtryk derved, at Folketinget i flere omgange har forholdt sig engageret til landområdernes situation og har truffet beslutninger om tiltag, som har til hensigt at understøtte udviklingen i landområderne. Ligeledes understreges opmærksomheden af en omfattende mængde af forsøgs- og udviklingsprogrammer og forskning. En oversigt findes i Tanvig og Kjeldsen (2000).

Det præger i høj grad både den foreliggende litteratur og den offentlige diskussion, at der hersker uklarhed om forståelsen af, hvad der skal menes med begreber som landdistrikter, landområder og landkommuner.

Ud fra en formel betragtning er det muligt at give begreberne landdistrikt og landkommune et præcist indhold. Problemet er imidlertid, at disse begreber i den offentlige debat, men også i den egentlige faglitteratur anvendes med en langt løsere og eventuelt anden betydning.

Begrebet *landdistrikt* hidrører fra samfundsbeskrivelsen og har som udgangspunkt i samfundsstatistikken et veldefineret indhold, som følger en international konvention, og som har en lang tradition bag sig. Et landdistrikt er et område beliggende uden for bymæssig bebyggelse. Der er tradition for at afgrænse de bymæssige bebyggelser til at være de områder, hvor mindst 200 mennesker bor i en sammenhæng. Landdistrikterne i Danmark er således de egentligt agrare områder, hvor der højst forekommer spredt bebyggelse. Det er afgørende at være opmærksom på, at forstået på denne måde findes der landdistrikter i så godt som alle kommuner herunder også de meget store kommuner i landet. Når man taler om landdistrikter, refererer man altså strikt taget til den lokale modstilling mellem land og by, hvor landdistriktet er det, som befinder sig uden for byporten.

Begrebet *landkommune* refererer egentlig til forholdene forud for kommunalreformen i 1970, hvor de små landbrugsdominerede kommuner uden for de privilegerede købstæder havde en langt mere begrænset egen integritet, men i høj grad fik deres offentlige lokale forhold ordnet i kraft af den statslige amtmandsinstitution. Der tales imidlertid også efter 1970 om landkommuner, hvor der da forstås små og landbrugsprægede kommuner, som i øvrigt er underlagt samme styrelse som de øvrige kommuner. I konkrete sammenhænge som eksempelvis i samfundsbeskrivelse kan landkommuner i moderne forstand defineres ved forskellige kriterier som indbyggertal, afstand til større by samt landbrugserhvervets betydning.

I den politiske debat er det landdistrikter, som er det gennemgående begreb. Da der under Indenrigsministeriet blev gennemført et omfattende betækningsarbejde i årene 1996 og 1997, var overskriften således landdistrikter, og betænkningen kom til at hedde Landdistrikternes Udviklingsmuligheder. Betænkningen indeholder en omfattende samfundsbeskrivelse, og det er tankevækkende, at denne samfundsbeskrivelse altovervejende fokuserer på landkommunerne, men ikke på landdistrikterne.

Den umiddelbare forklaring på dette paradoks findes i organiseringen af samfundsbeskrivende statistik i Danmark. Der er i Danmarks Statistik stort set uanede datamuligheder for beskrivelse af befolkningens socioøkonomiske forhold, erhvervsforhold mv. på kommuneniveau. Derimod findes ikke i Danmarks Statistik i nævneværdigt omfang tilgængelighed til data, som kan henføres til landdistrikterne.

Dybere set er det nærliggende at forstå uklarheden i terminologien i sammenhæng med den stedfundne opløsning af den traditionelle modstilling mellem land og by.

Det var landdistrikterne, som var præget af udviklingsproblemer, fordi det var i disse områder, at befolkningen var beroende på landbrugserhvervet og havde mangel på arbejdspladser og lave indkomster.

Sådan er det imidlertid ikke ubetinget længere. I nogle (kommuners) landdistrikter oplever befolkningen gode beskæftigelsesmuligheder og indkomster, fordi disse landdistrikter er del af et velfungerende pendlingsopland. I andre (kommuners) landdistrikter går det derimod tilbage, men da er situationen på den anden side den, at tilbagegangen ikke er begrænset til disse landdistrikter, men præger hele det pågældende pendlingsområde.

2.3 Tilgangen i dette studie

En nutidig forståelse af de regionale mønstre for socialt liv og for værdiskabelse må anskue den regionale udvikling i i det mindste to hoveddimensioner: land/by og center/periferi. I hovedsagen glider de to dimensioner imidlertid sammen i den foreliggende empiriske litteratur, hvilket er en kilde til uklarhed.

Det er sigtet med det nærværende studie at tydeliggøre de to dimensioner. Midlet hertil er opbygning af et datasæt i Danmarks Statistik, som muliggør beskrivelse af socioøkonomi og produktionsforhold ikke blot på kommuneniveau, men også på det, der her vil blive betegnet subkommunalt niveau. Det, som kendetegner det subkommunale niveau, er, at alle data henføres til personadresser eller arbejdsstedsadresser, og at alle adresser igen henføres til en lokalisering i enten kommunens største by, øvrig bymæssig bebyggelse i kommunen eller landdistrikter i kommunen.

Da Danmarks Statistik som udgangspunkt kun i meget begrænset omfang har sammenkædet persondata og virksomhedsdata med information om lokalisering inden for kommunernes grænser, har det været nødvendigt at opbygge en ny databank for at kunne gennemføre undersøgelserne. Denne databank er organiseret i forbindelse med AKF's databank for den regionaløkonomiske model LINE.

Med etableringen af analysemuligheder på et subkommunalt niveau kan den regionale udvikling nu beskrives i de to hoveddimensioner som anskueliggjort i figur 2.1.

Figur 2.1 Organisering af data på kommunalt og subkommunalt niveau

Bymæssighed	Kommuner/kommunetyper	
	Centerkommuner	Periferikommuner
Største by i kommunen		
Øvrige byer i kommunen		
Landdistrikter		

Tilknytningen til LINE rummer fordele i to henseender:

For det første findes her et system for organisering af meget store datamængder, og der kan umiddelbart inddrages et omfattende sæt af variab-

ler på kommuneniveau til supplement af det datasæt på subkommunalt niveau, som det har været muligt at sammenstille inden for acceptable rammer.

For det andet er en del af LINE-modellens beskrivelse af den lokale samfundsøkonomi blevet udbygget til at rumme en subkommunal dimension. Dette muliggør på grundlag af det subkommunale datasæt at gennemføre modelkørsler på subkommunalt niveau.

Den subkommunale delmodel i LINE og den subkommunale databank i LINE's databank er dokumenteret i Andersen og Christoffersen (2002).

Som afgrænsningen af landdistrikterne er udformet, er der åbnet mulighed for, at de afledte geografiske grænser mellem land og by forskydes over tid ved ændringer i befolkningstallet i de enkelte lokaliteter. Tilflytning kan bringe befolkningstallet i en sammenhængende bebyggelse op over 200, og fraflytning kan rykke befolkningstallet i modsat retning hen over grænsen på 200 indbyggere. I kraft af disse forskydninger redefinerer Danmarks Statistik jævnligt person- og arbejdspladsadressernes bymæssighedsstatus.

Den subkommunale databank, som er opbygget i AKF i forbindelse med dette projekt, knytter som udgangspunkt oplysninger om skiftende bymæssighedsstatus siden 1980 til alle adresser. Specielt hvad angår arbejdsstedsadresser har der imidlertid vist sig store vanskeligheder med registerstatistikken ved at finde frem til tidligere bymæssighedsstatus. Analysen i det følgende baseres på bymæssighedsstatus i henholdsvis primo 1981 og primo 1997. I Andersen og Christoffersen (2002) er redegjort for problemstillingen, herunder kvaliteten af historiske data.

Det sandsynliggøres, at der ikke siden 1981 er foregået så omfattende skift i bymæssighedsstatus for person- eller arbejdsstedsadresser, at det forrykker det samlede billede af udviklingen i bosætning og arbejdspladslokalisering. Det ville have været interessant også at gennemføre en specialanalyse med fokus på det nok relativt lille antal personer og arbejdspladser, som faktisk uden flytning har skiftet bymæssighedsstatus siden 1981. En sådan analyse vil imidlertid være forbundet med uacceptabel stor usikkerhed på grund af utilstrækkelig kvalitet af de historiske data. Når det subkommunale datasæt ajourføres, åbnes også mulighed for at gennemføre en sådan analyse.

Hvor anden kilde ikke er angivet i det følgende, er de fremlagte resultater baseret på det subkommunale datasæt.

Når kommunerne skal karakteriseres ved deres position i det danske bysystem, er der konsekvent anvendt to kategoriseringer. For det første er kommunerne ud fra en overordnet regional betragtning henført til enten landets centerregioner eller til landets perifere regioner eller udkantregioner. For det andet er kommunerne henført til deres position i bymønsteret, hvor de grupperes efter deres størrelse, og der ydermere udskilles nogle grupper af kommuner, som må påkalde sig en særlig interesse, når fokus er sat på de danske landområders forhold. Her defineres grupper af kommuner som henholdsvis landkommuner (mindre kommuner uden stærk urbanisering), landbrugskommuner (hvor landbruget ydermere er et dominerende erhverv) samt udkantkommuner (med egentlig perifer beliggenhed). Disse kommunekategorier er detaljeret defineret i bilag 1.

I. Land og by i den rumlige organisering

3 Land og by. En modstilling under opløsning

3.1 Stedbundethedens ophør

Levevilkårene på landet har traditionelt været nært knyttet til forholdene i landbrugssektoren. Landområderne har i høj grad levet deres eget liv, hvor den lokale befolkning boede, arbejdede, handlede og tilbragte fritiden i det omfang, der i et hele taget var tale om fri tid. Også generationsskiftet var i stort omfang et lokalt anliggende, hvor ungdommen efter skolen kom ud at tjene eller i lære for derefter varigt at finde næring i nærheden.

Da kommuneinddelingen blev lagt fast ved kommunalreformen i 1970, var et af hovedprincipperne, at en by med opland også skulle være en enkelt kommune. Der blev altså her lagt betydelig vægt på, at kommunerne skulle være selvberørende, om end der på dette tidspunkt også var en erkendelse af, at nogle funktioner samlede sig i byer af en vis størrelse. Disse selvberørende enheder skulle skabes ved, at by og land på det lokale niveau blev smeltet sammen i institutionel henseende.

Selv om kommunalreformen ophævede den formelle skelnen mellem sognekommuner og købstadskommuner og mellem by og land på lokalt niveau, bestod der stadig i en vis forstand en modstilling mellem landkommuner og bykommuner efter 1970. Der var kommuner, som fortsat var stærkt præget af landbrugserhvervet, mens andre kommuner helt var domineret af industri og serviceerhverv. Der var også afgørende forskelle i levevilkår mellem landkommunerne og bykommunerne. Indkomsterne og den offentlige service lå på et mere beskedent niveau på landet, men behovene var også andre i kraft af en anden måde at leve på. En vigtig forskel var, at kvindernes erhvervsfrekvens ikke var så stor i landkommunerne.

Der var derfor ikke grundlag for en så stærk udbygning af det kommunale daginstitutionsområde og flere andre serviceområder.

Det historiske billede af samfundet som sammensat af mange små lokalsamfund, der tydeligt var afgrænsede i forhold til hinanden, havde gyldighed, så længe det økonomiske, sociale og kulturelle liv var stedbundet. Denne stedbundethed er imidlertid under opløsning, og de lokale samfund bliver stadig mindre selvtilstrækkelige.

For de seneste årtiers udvikling i landkommunerne har det været helt afgørende, at befolkningens levevilkår i stadig mindre omfang har været betinget af forholdene i landbrugserhvervet. Eller udtrykt på en anden måde: Produktionsfaktoren Jord er blevet mindre afgørende for, hvor den betydende økonomiske aktivitet kommer til at foregå.

På trods af landbrugserhvervets aftagende betydning har de danske landområder gennemgående klaret sig relativt godt frem til begyndelsen af 1990'erne. Christoffersen (2002). Befolkningstallet i de små kommuner under et har været nogenlunde stabilt, og velfærdsniveauet har nærmet sig det landsgennemsnitlige. Det hænger sammen med en hurtig erhvervsmæssig omstilling. I landbruget er foregået en kraftig koncentration af bedriftsstrukturen samtidig med, at beskæftigelsen er reduceret. Industriens beskæftigelse er på den anden side øget i landområderne, og hermed er mange af de arbejdspladser, som er forsvundet fra landbruget, blevet erstattet.

Omstillingen har dog ikke hindret, at en stigende del af de danske arbejdspladser er kommet til at ligge i landets centerområder, hvor også hele forøgelsen af befolkningen er blevet bosat. Det er den nye videnøkonomi, som især udvikles i centerområderne, hvor også den bedst uddannede del af befolkningen tenderer at samle sig. Christoffersen og Andersen (2002).

Den relative forskydning af arbejdspladserne i retning mod landets centerområder har haft som en konsekvens, at der har udviklet sig en stadig større nettopendling til centerområderne.

Processen har vidtgående konsekvenser. Sammen med opløsningen af stedbundetheden til jorden for størsteparten af befolkningens vedkommende og med den større materielle velstand skabt ved vækst i industri og service er det i det hele taget blevet stadig vanskeligere at tale om de danske landområder som en bestemt og meningsgivende størrelse. Det lokale tilhørsforhold bliver i det hele taget svagere, og arbejdspendlingen bliver et

almindeligt vilkår – ikke kun for en del af befolkningen i periferien, men for en stigende del af befolkningen overalt i landet. Danskerne bliver alle del af et i geografisk henseende stadig større arbejdsmarked, som de bevæger sig stadig friere rundt på uden nødvendigvis at skulle ændre bopæl. Pendlingsstrømmene kommer således ikke ensidigt til at gå fra periferi til center. Alle områder, også de egentlige udkantområder, får en betydelig indpendling. Endda i sådan en grad, at indpendlingen i alle dele af landet er øget fra 1980 til 1995. Christoffersen og Blix (1998).

Den historiske modstilling mellem land og by, som allerede i betydelig udstrækning blev nedbrudt, da kommunalreformen i 1970 fjernede skellet mellem sogn og købstad, opløses mere vidtgående, i og med at den lokale selvtilstrækkelighed brydes med pendling i forbindelse med arbejde, men også med indkøb, kultur og sociale bekendtskaber. Bosætning på landet ophører også med at være givet for hele livet, efterhånden som de unge tager af sted til byerne for at få en uddannelse. På tværs af gamle grænser mellem land og by får mennesker nu langt hen ad vejen de samme erfaringer, kommer de samme steder og mødes som kolleger eller venner, som tilskuere til de samme arrangementer og som medlemmer af de samme foreninger.

Denne udvikling rokker ved, hvordan vi i det hele taget opfatter os selv og vores forhold til andre. Johannes Nørregaard Frandsen (2001) diskuterer nogle perspektiver. Han peger på, at grænsen mellem land og by var det »sted«, som fastholdt og producerede de kulturelle forskelle og grænsen mellem forskellige livssyn. By og land spejlede hinanden og garanterede på den måde hinandens eksistens som særlige kulturelle rum.

Samtidig med, at land og by i økonomisk, social og kulturel henseende glider sammen lokalt, bringer udviklingen en ny regional modstilling med sig. Den kommer til at bestå mellem landets centerområder og udkantområder. Den økonomiske aktivitet udtrykt ved arbejdspladserne forskydes i retning mod centerområderne. Anne Kaag Andersen (2000) har vist, hvorledes land og by vokser sammen i stadig større pendlingsoplande omkring centrene. Men jo længere væk man kommer fra centerområderne, jo svagere foregår sådan en sammenvoksning, og jo svagere bliver det samlede område. I de egentlige udkantområder er der direkte tilbagegang i antallet af arbejdspladser. Også befolkningstallet er vigende, og indkomsterne stiger

knap så meget som i resten af landet.

De hovedtendenser i den regionale udvikling, som således gør sig gældende, kan sammenfattes i modellen i figur 3.1. I kraft af afsvækkelsen af stedbundethed som afgørende for lokalisering bestemmer måden, hvorpå værdiskabelse foregår, ikke længere så definitivt det sociale liv på stedet. Værdiskabelsens regionale organisering og det sociale livs regionale organisering bliver dermed ikke længere sammenfaldende.

Figur 3.1 De regionale mønstre for socialt liv og værdiskabelse

	Center	Periferi
Værdiskabelse		
Land	Rekreation	Landbrug (evt. rekreation)
By	Service	Industri
Socialt liv		
Land	Konvergens mod videnssamfundets normer	Konvergens mod industrisamfundets normer
By		

Det sociale liv tenderer at blive mere ensartet for mennesker, som bor i byen, og for mennesker, som bor i de omliggende landområder. I den forstand opløses modstillingen mellem land og by. Herved glider land og by dog i sagens natur ikke sammen i enhver henseende. Den værdiskabelse, som foregår på landet, har fortsat en anden karakter end den værdiskabelse, som kendetegner byerne.

På landet sker der ikke blot det, at værdiskabelsen i kraft af udnyttelsen af jorden til produktion af fødevarer kommer til at spille en relativt stadig mindre betydende rolle i samfundsøkonomien. Samtidig foregår der på landet en værdiskabelse i kraft af udnyttelsen af jorden til rekreative formål, som kommer til at spille en stadig mere betydende rolle. Her er tale om egentlig turisme, sommerhusbeboelse og om udnyttelse af de agrare områder til fritidsformål i øvrigt. Alex Dubgaard gennemførte i 1996 et studie af befolkningens værdisætning af Mols Bjerge, og herefter er fremkommet flere studier af parallelle problemstillinger. Tilsammen danner de et billede af, at befolkningen i det hele taget er kommet til at tillægge det agrare lands rekreative potentiale en betydelig værdi.

Til en vis grad er de forskellige former for værdiskabelse, som foregår

på landet, konkurrerende eller gensidigt udelukkende. Hvis Mols Bjerge skal fastholde attraktiviteten i forhold til befolkningens reaktion, må anden form for økonomisk aktivitet i området – det være sig landbrug, småindustri eller andet – være underkastet begrænsninger.

Med skredet i karakteren af værdiskabelsen på landet, hvor rekreation i vid forstand bliver stadig vigtigere i forhold til fødevareproduktion, bliver det altså nok mere betydningsfuldt, at der i fysisk fremtræden fastholdes et skel mellem land og by, selv om grænsen mellem land og by, hvad angår udfoldelsen af socialt liv, viskes ud. Et regeringsnedsat erhvervs- og bypolitisk udvalg, By- og Boligministeriet (2001), havde netop til opgave at gennemarbejde denne problematik og fremkomme med forslag til, hvorledes der kunne fastholdes en hensigtsmæssig afgrænsning mellem land og by. Dette også ud fra en betragtning om, at en sådan afgrænsning ligeledes er afgørende for en sund udvikling i byområderne. Får de bymæssige aktiviteter nemlig lov til at brede sig ud i landområderne, svækkes de kræfter, som ellers ville virke i retning af at forny nedslidte byområder.

Hvor land og by i nogle henseender glider sammen på det lokale niveau, så vokser der samtidig som noget helt afgørende en modstilling frem mellem center og periferi. Denne anden modstilling optræder som en dimension på tværs af land/by-dimensionen. Det sociale liv får gennemgående forskellig karakter i landets centerområder og i udkantområderne. Ligeledes er det forskellige former for værdiskabelse, som har den afgørende strategiske betydning i de centrale og perifere områder af landet. Det gælder både for landområder og for bymæssige områder.

Efter begyndelsen af 1990'erne er mønsteret i den regionale udvikling ændret. Forskydningen af den økonomiske aktivitet i retning mod landets centerområder er herefter blevet stærkere, og specielt er hovedstadsområdet kommet i markant vækst. Det er først og fremmest produktionen og arbejdspladserne, som rykkes i retning mod centrene, mens der kun i mere beskedent omfang er foregået en samling af befolkningen. Udkantområdernes nettopendling til centerområderne er derimod blevet øget, og modstillingen mellem center og periferi er i det hele taget blevet tydeliggjort. Christoffersen (2002).

Opløsningen af den traditionelle lokale modstilling mellem land og by ser i øvrigt ikke ud til ganske at eliminere regionale spændinger på lokalt

niveau. Blot får de en anden karakter end traditionelt. De kommer nærmere til at vedrøre lokale forskelle i lokaliseringernes attraktivitet. Det være sig i forhold til valg af bolig eller placering af arbejdspladser. Mange faktorer er med til at bestemme, hvor attraktive forskellige lokaliseringer er. Her kan være tale om nærhed til natur, sociale kvaliteter i den lokale beboersammensætning, naboskab til interessante virksomheder, arkitektoniske kvaliteter og kulturelle kvaliteter samt om prisen på den offentlige service givet ved skat/serviceforholdet. Alle disse kvaliteter ved de forskellige lokaliseringer sammenfattes mere eller mindre i ejendomspriserne på ejerboliger. Det afgørende er, at såvel landområder som bymæssige områder kan være kendetegnet ved forskellig attraktivitet, og at det også gælder inden for det samme lokalområde, kommune eller pendlingsopland.

3.2 **Bymønsterets natur**

Bymønsterbetragtningen kan nok spores længere tilbage, men i Danmark blev den for alvor bragt frem i slutningen af 1950'erne, hvor højvæksten brød igennem, og hvor omformningen fra landbrugsbaseret til industribaseret økonomi accelererede med deraf følgende stærk byudbygning. Arne Gaardmand (1993) udpeger byplanlæggeren Erik Kaufmann som den, der i 1959 startede landsplandebatten ved at lancere en landsplan-hypotese om fremtidens bymønster. Det, som Kaufmann lagde vægt på, var gennem planlægning at etablere en hierarkisk rangordning af byer, som skulle understøtte hinanden indbyrdes med hensyn til beskæftigelse, offentlig service, kulturliv mv. Der skulle med andre ord planlægges et bymønster. Kaufmann selv så provinsens største byer som sideordnede og selvstændige regionale centre, men koblet op på København som landets hovedcenter. Herunder skulle så dannes flere centre på lavere niveauer.

Planlovsreformen, som blev gennemført sideløbende med kommunalreformen i årene omkring 1970, betød en markant oprustning af den fysiske planlægning. Den første landsplanredegørelse blev udarbejdet i 1975, og her kom forestillinger om planlægning af bymønsteret til at spille en væsentlig rolle. Redegørelsen rummer simpelthen et kapitel om bymønsteret. Her anføres, at »Der skal i lands- og regionplanlægningen tages stilling til fordelingen af byvæksten. Med andre ord skal vi beskæftige os

med befolkningens levevilkår og erhvervsudviklingen, ikke blot i de forskellige landsdele, men også i de enkelte led af bymønstret – lige fra storby til landsby – og mere konkret planlægge, hvor virksomheder, institutioner og andre anlæg skal lokaliseres.« Miljøministeriet (1975).

Denne udmelding fra Miljøministeriet blev fulgt op i den første regionplanrunde, der snart gik i gang. Miljøministeriets Planstyrelse udsendte således i 1978 publikationen *Det fremtidige Bymønster*. Arne Gaardmand (1993) fremhæver orienteringen her mod service-synspunkter. Bymønstret skulle fra centralt hold vurderes ud fra ønsker om en nogenlunde ligelig dækning af regioner og egne med arbejdspladser og med offentlig og privat service. Det fremtidige bymønster indeholdt i overensstemmelse hermed normdannende eksempler på funktioner, som forudsattes til stede i centre på forskelligt niveau i bymønsterhierarkiet.

Den planlægningsorienterede tilgang til bymønsterproblematikken står ikke længere så stærkt. De tanker, som prægede 1960'ernes og 1970'ernes planlægning, var i en vis forstand utopiske af karakter. Det var idealer om demokrati og ligeværd som begrundede, at samfundet skulle sikre en ensartet fordeling af velfærd i form af arbejdspladser og service i alle dele af landet, og der herskede en stærk tro på styrken af de midler, som samfundet havde til rådighed. Derimod hæftede man sig ikke nævneværdigt ved de problemer, som kan opstå, når samfundet med velfærd og lighed som væsentligste norm bestemmer, hvor borgerne og virksomhederne skal lokaliseres.

I første omgang havde tanken om planlægning af et bymønster for en ligelig regional udvikling tilsyneladende også medvind. Markedsøkonomiens kræfter trak i hovedsagen den regionale udvikling i en retning, som stemte overens med idealerne om lighed. Industrien »flyttede mod vest« og fandt en mere decentral lokalisering ikke mindst bestemt af arbejdskraft-udbudet fra landbruget i en periode, som i øvrigt var præget af mangel på arbejdskraft. Hertil kom, at den stærke vækst i den offentlige sektor, som i første omgang understøttede erhvervsudviklingen ved at frigøre kvinderne fra omsorgsopgaverne i hjemmet, ved at uddanne arbejdskraften bedre og ved at sikre arbejdskraften mod sociale risici, også havde direkte regionale konsekvenser. Væksten i velfærdsstaten understøttede i sig selv en decentral udvikling i landet, fordi velfærdsstaten opstillede stærke normer for

den offentlige service og etablerede en omfattende regional økonomisk ud-
ligning mellem velstående og mindre velstående dele af landet.

Det decentrale vækstmønster er efter 1970'erne i flere faser blevet dre-
jet mod en stadig tydeligere centralisering af arbejdspladser og bosætning:

Med det økonomiske opsving efter 1982 kom der i den vestlige del af
landet til at foregå en forskydning af befolkning og arbejdspladser i retning
mod Århus og Vejle Amter, der altså i stigende grad kom til at fremstå som
landets vestlige centerområde.

Hovedstadsområdet oplevede gennem 1980'erne stagnation, men da et
nyt økonomisk opsving satte ind efter 1993, var det hovedstadsområdet,
som kom til at opleve den stærkeste vækst. Hermed vendte mønsteret i den
regionale udvikling i den østlige del af landet, og arbejdspladserne og bo-
sætningen begyndte at blive forskudt i retning mod hovedstadsområdet
som centerområde. I den vestlige del af landet fortsatte forskydningen af
befolkning og arbejdspladser i retning mod Århus og Vejle Amter.

Skiftet i mønsteret for regional udvikling mod en stadig tydeligere
centralisering af arbejdspladser og befolkning repræsenterede et brud med
de idealer, som havde præget debatten om planlægning af bymønsteret. Det
problematiserede planlægningens rolle.

I forlængelse heraf har der i løbet af 1990'erne udviklet sig en stadig
større usikkerhed, hvad angår de virkemidler, som velfærdsstaten har sat i
forbindelse med en politik for ligelig regional udvikling. Usikkerheden
gælder både omkostningerne ved decentral lokalisering af velfærdsservice
og effekterne af de virkemidler, som anvendes for at sikre regional ligelig-
hed. Usikkerheden hænger sammen med opløsningen af den lokale sted-
bundethed, som har åbnet for nye alternativer i lokaliseringsmønsteret.

Hvad angår omkostningerne ved decentral lokalisering af velfærdsser-
vice, viser det sig som et gennemgående fænomen, at der udvikler sig indi-
kationer på stadig mere betydende stordriftsfordele i produktionen af of-
fentlige ydelser, Christoffersen og Larsen (2002). Det hænger sammen
med, at kravene til ydelserne bliver stadig større, så der i stigende grad skal
anvendes højtuddannede specialister og omfattende administrationssystemer.
Baggrunden for, at nye stordriftsfordele indses er i øvrigt også, at den
lokale stedbundethed opløses. Det er på en helt anden måde end i 1970
blevet muligt for en miljøkontrol eller en politistation også at betjene na-

bobyerne ved hjælp af kørende personel, moderne kommunikationsmidler etc. Inden for de senere år er der eksempelvis gennemført udredningsarbejder, som påpeger fordele ved koncentration i større enheder på regionalt niveau inden for områder som sygehusvæsen, forsvar, retsvæsen og politi. På kommunalt niveau har staten taget initiativ til centralisering af opgaver som selskabsligning og miljøkontrol, og der foregår på mange felter en betydelig udbygning af kommunale samarbejder mellem de små kommuner som en reaktion på øgede krav til opgaveudførelsen. Christoffersen og Larsen (2000).

Hvad angår effekterne af politik for regional lighed, så er det i sig selv tankevækkende, at der altså ses tydelige tendenser til centralisering trods politik, som i mange henseender lægger vægt på at understøtte områderne uden for de store centre. Problemstillingen er kompliceret, men der kan peges på centrale politikområder, hvor en udpræget tro på den decentrale orientering nu problematiseres af de opnåede erfaringer og foretagne analyser. Det gælder således på uddannelsesområdet, som opfattes som centralt i en regionalpolitisk sammenhæng jf. eksempelvis Erhvervsministeriet (2001). Her har en politik for decentralisering af uddannelserne ikke ændret ved det forhold, at der har udviklet sig en stadig dybere kløft mellem befolkningens uddannelsesniveau i centerområderne og i udkantområderne, som Christoffersen og Andersen (2002) har påvist. Effekterne af decentralisering af universiteterne er da også problematiseret i ny forskning, jf. Norstrand og Andersen (2002). Selv om sigtet med decentralisering af videregående uddannelsesinstitutioner er at højne uddannelsesniveaut uden for de store centerområder, kan det ikke udelukkes, at sådan en politik i praksis kan virke anderledes. Ungdommen uden for centerområderne opkvalificeres jo nemlig i forhold til at opnå job i centerområderne, og det udnyttes måske, når nu de nye interessante og vellønnede job opstår i centerområderne. Der er også historiske fortilfælde for sådan et forløb. Centralskolerne, som voksede frem på landet i 1950'erne, bidrog således til at højne landboudommens uddannelsesniveau, og det lettede afvandringen fra land til by.

Et er, at det har vist sig vanskeligt at fastholde forestillingerne om at planlægge for et bymønster, som kan forbindes med regional lighed og med systematisk velfærdsforsyning til borgerne, fordi den regionale udvik-

ling ikke lader sig styre, men antager sin egen retning. Måske er det endda endnu mere afgørende i udviklingen, at det er blevet stadig vanskeligere at fastholde forestillingen om, hvad et bymønster i det hele taget er.

Det hænger sammen med stedbundethedens ophør. Det er ikke længere det almindelige livsvilkår, at menneskers dagligdag udfolder sig inden for rammerne af et lokalt samfund. Bopæl, arbejdssted, uddannelsessted, sted for indkøb og kulturelle oplevelser er blevet adskilt i geografisk henseende, og det enkelte menneske bevæger sig mere eller mindre frit rundt, men oplever ikke en endimensional hierarkisk struktur, sådan som bymønstertankegangen tilsiger.

Når de regionale mønstre for lokaliseringen ikke længere kan forklares ind i en endimensional hierarkisk struktur, bliver en beskrivelse mere kompleks. Og når troen på politik og planlægning bliver svækket, må forestillinger om mål for det fremtidige samfund i det hele taget blive vanskeligere at fastholde og i højere grad antage relativ karakter.

Madsen og Andersen (2003) har med udgangspunkt i målformuleringerne i regeringens regionalpolitiske redegørelse fra 2002 diskuteret karakteren af de aktuelle regionalpolitiske mål. I den regionalpolitiske redegørelse anføres, at »det er regeringens mål, at den danske befolkning skal sikres gode og ligelige levevilkår, uanset hvor i landet man bor. Regeringen ønsker, at alle områder af landet bliver attraktive områder for udvikling og bosætning, således at der kan oppebæres geografisk spredning af befolkningen og den økonomiske aktivitet. Endelig vil regeringen tilstræbe, at den regionale udvikling på lang sigt fører til mindre ulighed i service, beskæftigelse og økonomiske vilkår i regionerne.«

Denne målsætningsformulering rummer flere momenter. Madsen og Andersen sammenfatter momenterne i to afgørende. For det første ses bestræbelsen for gode og ligelige levevilkår som en målsætning om en regional udvikling kendetegnet ved *konvergens* modsat *divergens*, altså udjævning af regionale forskelle i indkomsten pr. indbygger. For det andet ses bestræbelsen for udvikling og bosætning i alle dele af landet som en målsætning om *dekoncentration* modsat *koncentration*, altså udjævning af den regionale fordeling af bosætning og arbejdspladser. Endelig understreges, at en målsætning om dekoncentration også gælder lokaliseringen af service.

Med sådanne målsætninger for regionalpolitikken er det først og fremmest retningen for den regionale udvikling, som man forholder sig til. Der findes ikke længere en forestilling om et idealt og vedvarende bymønster, som kan realiseres gennem planstyring.

Den relative karakter, som målsætninger for regionalpolitik og landdistriktpolitik har fået, illustreres eksempelvis også i regeringens landdistriktsredegørelse fra 2002. Her gøres følgende betragtning: »En tidligere gennemført undersøgelse blandt nuværende og potentielle beboere i landdistrikter har vist, at de største kvaliteter her opfattes som nærhed til natur, frisk luft og rummelighed samt et godt socialt miljø. At god plads bliver vurderet som en kvalitet, understreger også en afstandsdimension, som i sin modsætning betyder længere afstand til privat og offentlig service, som er en af de strukturelle betingelser, der knytter sig til at bo på landet i forhold til de bymæssige områder. Vælger man således at bosætte sig i et landdistrikt eller i en landsby med de fordele, det bringer med sig, fravælger man samtidig nogle muligheder, der ligger i at bo tæt i et bymæssigt område.«

Med opløsningen af den enkle forestilling om et hierarkisk bymønster, hvor befolkningen simpelthen går til nærmeste by i hierarkiets næste niveau, hvis de ikke finder deres ønskede tilbud i deres egen by, må en analyse af det økonomiske og sociale livs regionale udfoldelse blive mere nuanceret.

4 Forandringerne i bymønsteret siden 1980

Den analyse af udviklingstendenser i bymønsteret, som præsenteres i det følgende, er samlet om bosætningens lokalisering og forbindelsen til arbejdsstedlokaliseringen. Analysen er motiveret af, at forbedrede data nu muliggør en mere præcis beskrivelse af bymønsterstrukturer på lokalt niveau i forholdet mellem land og by. Kapitlet er imidlertid udformet, så beskrivelsen af bymønsterstrukturer på lokalt niveau fremstår side om side med beskrivelser af bymønsterstrukturer, som gør sig gældende på andre relevante niveauer for geografisk strukturering. Hensigten har været at tegne et oversigtligt helhedsbillede.

På overordnet niveau træder en *modstilling mellem center og periferi* frem. Særlig tydeligt efter det økonomiske konjunkturskifte omkring 1993 har der vist sig tendens til, at indkomster og beskæftigelse forskydes i retning mod landets centerområder; altså mod hovedstadsområdet i Østdanmark og mod Århus og Vejle Amter, som med stadig større tydelighed kommer til at fremstå som centerområde i Vestdanmark. Til en vis grad foregår også en forskydning af befolkningen efter samme mønster. Afsnit 4.1.

I og med at befolkningens bosætning kun til en vis grad følger koncentrationen af arbejdspladser, øges nettopendlingen fra periferi mod center. I det hele taget vokser også land og by sammen i *stadig større arbejdskraft- og pendlingsoplande* omkring centrene. Men jo længere væk man kommer fra centerområderne, des svagere foregår sådan en sammenvoksning, og jo svagere bliver det samlede område. De egentlige udkantområder kan være udsat for direkte tilbagegang ikke blot i antallet af arbejdspladser, men også i velfærdsniveauet og i befolkningsunderlaget. Afsnit 4.2.

Med de stadig større pendlingsoplande sker der det, at *kommunestrukturen udfordres*. Afsnit 4.3.

Inden for såvel som over kommunegrænserne sker der så det, at *modstillingen mellem land og by får nyt indhold*. Afsnit 4.4.

Opløsningen af stedbundetheden leder i øvrigt til, at lokalisering i højere grad er blevet et valganliggende. For borgerne med given beskæftigelse bliver boligen valgt stadig friere inden for stadig større pendlingsoplande, og for virksomhederne, som ønsker at udnytte arbejdskraften i et givet arbejdskraftopland, bliver lokaliseringen valgt stadig friere inden for sådan et opland. På lokalt niveau udvikler der sig hermed en *stadig mere åben konkurrence de forskellige lokaliseringmuligheder imellem, hvor det bliver attraktiviteten*, som er afgørende. Afsnit 4.5.

4.1 **Det overordnede niveau. Modstillingen mellem center og periferi**

Da den første landsplanredegørelse blev fremlagt i 1975, var forståelsen af de overordnede strukturer i det danske bymønster strengt hierarkisk. Københavnsområdet blev her opfattet som landets absolutte center, og vilkårene i det øvrige Danmark blev anskuet i forhold til Københavnsområdet. Det blev anset for et hovedmål at få modificeret den ensøjlede struktur med hovedstadsregionens stærke centerstatus. Argumentationen var den følgende: »Hovedstadsregionens alvorlige miljøproblemer vil bedst kunne løses, hvis det lykkes at fastholde og forstærke de sidste års forskydning af befolkningstilvæksten til det øvrige land. En stærk vækst må også undgås, fordi bygge- og anlægsomkostningerne ved byudviklingen må antages at være relativt større her end andetsteds i landet.«

Rent faktisk fortsatte hovedstadsområdets relative svækkelse så længe, at problematikken vendte om. Hovedstadens svage stilling blev således i løbet af 1980'erne stadig tydeligere opfattet som et betydeligt landsplanproblem. I 1989 blev der på statsministerinitiativ og med oppositionens tilslutning direkte nedsat en initiativgruppe med opgaven »at fremkomme med ideer og forslag til en positiv erhvervsudvikling, der kan afhjælpe hovedstadsregionens – og ikke mindst Københavns – særlige erhvervs- og

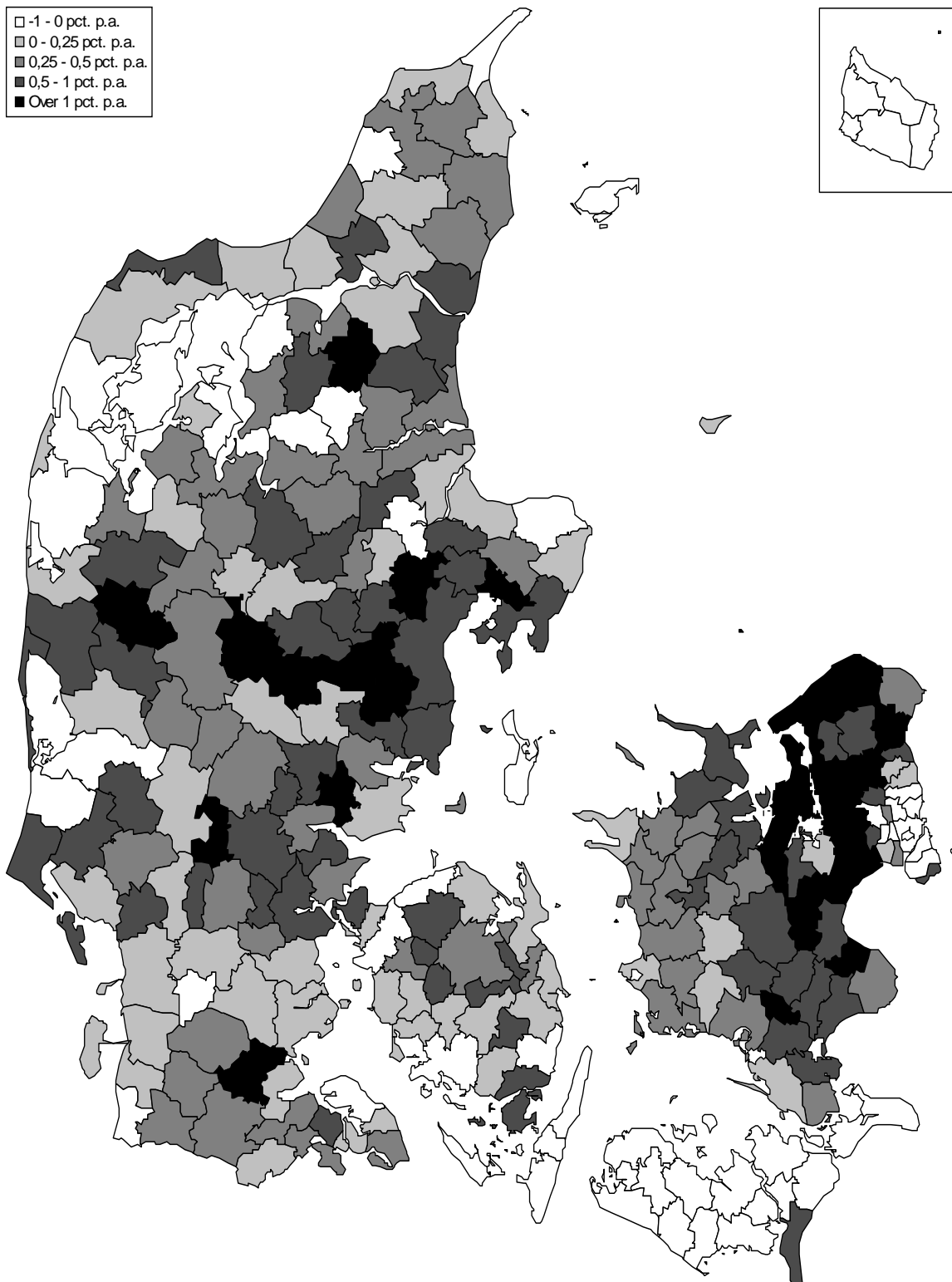
beskæftigelsesmæssige problemer«, jf. Initiativgruppens rapport.

Forskydningen af befolkning og arbejdspladser fra hovedstadsområdet til det øvrige Danmark blev først i stor udstrækning drevet af en industriudbygning baseret på opsugning af den arbejdskraft, som blev frigjort fra landbruget. Der blev talt om industrien, som flyttede mod vest. Hertil kom fra slutningen af 1960'erne med tiltagende styrke betydningen af velfærdsstatens udbygning og den kommunale udligning, som gjorde det muligt også for kommunerne med begrænset indkomstgrundlag at følge med.

Sammen med den relative svækkelse af landets overordnede center udviklede der sig en ny regional struktur uden for hovedstadsområdet. På overordnet niveau var det afgørende, at det blev stadig tydeligere, at der var et vstdansk centerområde under opbygning. Århus udgjorde her kernen. Kortet i figur 4.1 illustrerer bevægelsen. Der vises her det samlede resultat, hvad angår befolkningsudviklingen af de seneste tre årtiers regionale udvikling. Der ses tydeligt en centeropbygning i Vestdanmark, hvor situationen i Østdanmark er mindre klar. Her foregår en udflytning fra det indre til det ydre hovedstadsområde, og tillige udvikler der sig en svækkelse af Lolland-Falster og Bornholm som de mest udprægede østdanske udkantområder.

Figur Befolkningsudviklingen i kommunerne 1970 – 2001

4.1

Kilde: AKF's databank.

Opbygningen af en stærkere hierarkisk struktur i Vestdanmark er foregået kontinuerligt siden 1970. Det belyses i tabellerne 4.1 og 4.2. Her er udviklingen i befolkning og arbejdspladser beskrevet i en forholdsvis grov regional inddeling. Tankegangen er den, at der såvel for Østdanmark som Vestdanmark defineres et centerområde og en periferi. I øst udgør hovedstadsområdet centeret, og Vestsjællands og Storstrøms Amter udgør periferien. I vest udgør Århus og Vejle Amter centeret, og det øvrige Jylland udgør periferien. Hertil kommer Bornholm og Fyn uden for denne simple struktur.

Tabel 4.1 Gennemsnitlig årlig vækst i folketallet fordelt på regioner, 1970-2001

	Befolkning				Gns. årlig vækst i folketallet, i pct.
	1970	1980	1990	2001	
Hovedstadsområdet	1759358	1739860	1713736	1814564	0,10
Vestsjællands Amt	259484	278592	284233	298731	0,46
Storstrøms Amt	252780	260160	257085	260498	0,10
Århus Amt	534333	575540	600777	644666	0,61
Vejle Amt	306809	326559	331263	351328	0,44
Øvrige Jylland	1356828	1442153	1452441	1481866	0,28
Fyns Amt	433765	453626	461244	472504	0,28
Bornholm	47241	47499	45690	44197	-0,21
Hele landet	4950598	5123989	5146469	5368354	0,26

Kilde: AKF's databank.

Tabel 4.2 Gennemsnitlig årlig vækst i antallet af arbejdspladser fordelt på regioner, 1980-2000

	1980	1990	2000	Gns. årlig vækst i pct.
Hovedstadsområdet	917981	1055433	1111632	0,96
Vestsjællands Amt	137201	143445	142709	0,20
Storstrøms Amt	128890	125120	120055	-0,35
Århus Amt	287056	339366	359794	1,14
Vejle Amt	159580	187464	204119	1,24
Øvrige Jylland	705809	826401	839822	0,87
Fyns Amt	216031	244419	248226	0,70
Bornholm	22783	26006	21814	-0,22
Hele landet	2575331	2947654	3048171	0,85

Kilde: AKF's databank.

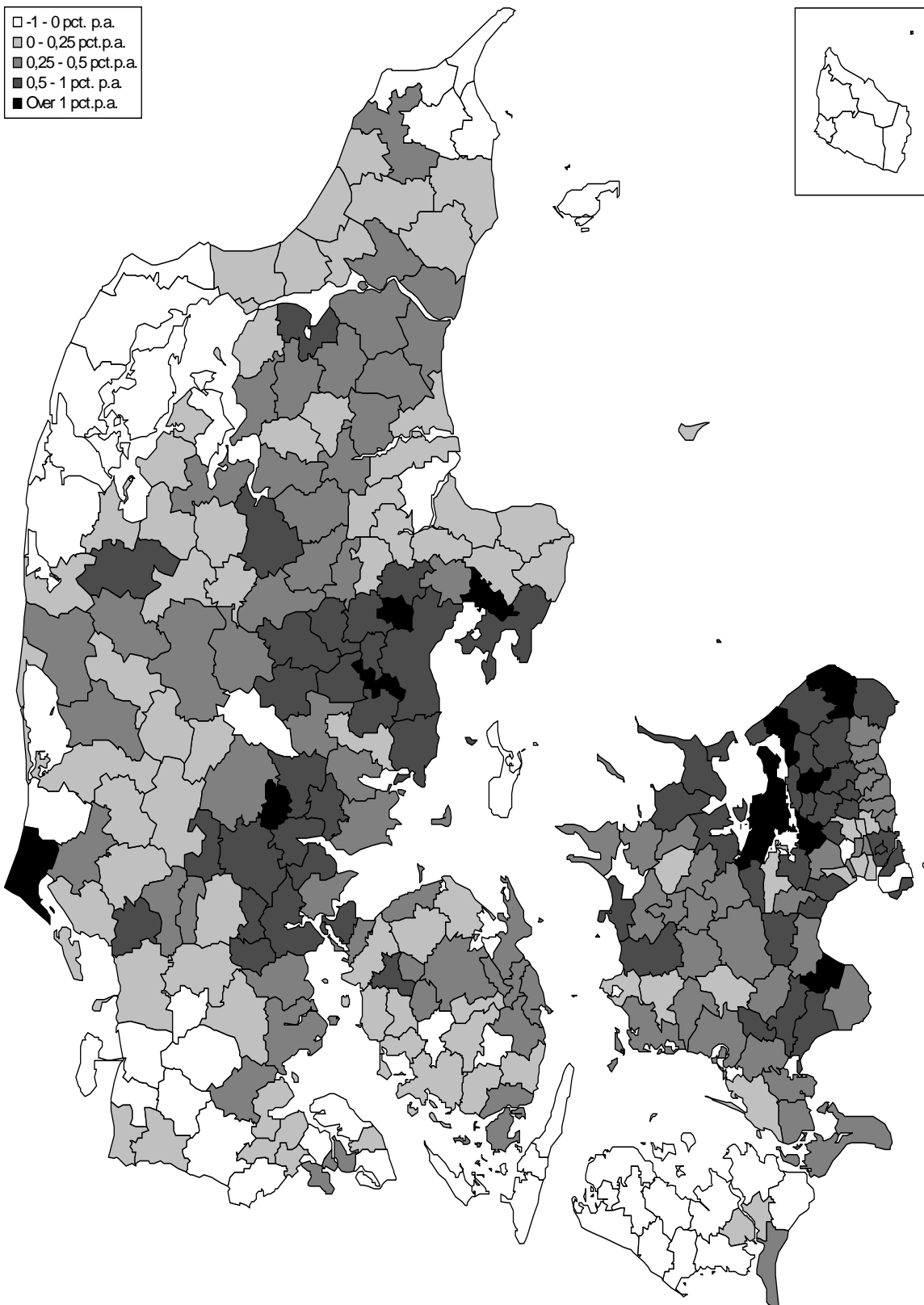
I alle delperioder i tabel 4.1 har befolkningsvæksten været stærkere i det vstdanske centerområde end i den vstdanske periferi. Det understreger den langsigtede bevægelse i opbygningen af en mere hierarkisk vstdansk bystruktur. Hvad angår lokaliseringen af arbejdspladser i Vestdanmark, så foregik gennem 1970'erne en stærkere udbygning i periferien end i centret. Det ændrede sig efter 1980, så der også i denne henseende er foregået en vstdansk koncentration siden.

Sammen med det økonomiske konjunkturskifte omkring 1993 ændrede mønsteret for den regionale udvikling i Østdanmark sig radikalt. Væksten blev herefter samlet i hovedstadsområdet. Hermed dannede der sig en situation, hvor en regional struktur i Danmark med to overordnede – men ikke fuldt sideordnede – centre blev stadig stærkere funderet.

Tendensen til koncentration i Østdanmark ses tydeligt på kortet i figur 4.2, hvor befolkningsudviklingen fra 1990 til 2001 er angivet på kommuneniveau. Kortet er samtidig udtryk for, at hovedstadsområdet nu som et sammenhængende boligmarked og arbejdskraftopland er vokset til at omfatte hovedparten af Sjælland.

Figur Befolkningsudviklingen i kommunerne 1990-2001

4.2

Kilde: AKF's databank.

I forhold til den forståelse af bymønsterbegrebet, som blev udviklet i 1960'erne og 1970'erne, er der tale om noget andet. I sin oprindelige form tog bymønstertankegangen udgangspunkt i en forestilling om lokalt liv. Hvert enkelt menneske havde behov for adgang til arbejde og til moderne velfærdsservice, og derfor skulle der gennem planlægning sikres, at dette var tilgængeligt overalt som lokale »goder«. Den udvikling, som er foregået siden, repræsenterede et brud med forestillingen om det lokale.

Bruddet er illustreret i tabellerne 4.1 og 4.2 derved, at centerområders tilvækst af arbejdspladser gennemgående har været stærkere end tilvæksten i befolkningstallet. Nettoindpendlingen ud af perifere områder såvel som ind i centerområder er øget.

Det brud med forestillingen om det lokale, som nettotilpendlingen til de overordnede centerområder er udtryk for, er i sin natur altomfattende. I tabel 4.3 er pendlingen analyseret nærmere. Her er for kommuner lokaliseret forskellige steder i bymønsteret givet en beskrivelse både af indpendlingen og af udpendlingen. Det fremgår, at pendlingen bliver stadig mere udbredt i alle dele af landet, og at det vel at mærke er både ind- og udpendlingen, som øges. I de egentligt perifere områder – udkantkommuner, landkommuner og landbrugskommuner – er nettoudpendlingen løbende taget til. I hovedstadsområdet er nettoindpendlingen løbende gået i vejret. Hvor bruttopendlingen er øget tydeligt, har ændringerne i områdernes nettopendling dog i hovedsagen været mere beskedne.

Tabel 4.3 Antallet af arbejdspladser og beskæftigede fordelt på kommunegrupper samt pendling mellem kommuner og kommunegrupper, 1980, 1995 og 2000

	1980 Antal indbyggere i beskæftigelse i kommunen	1995 Pct.-vis ændring fra 1980	2000 Pct.-vis ændring fra 1980	1980 Antal arbejdspladser	1995 Pct.-vis ændring fra 1980	2000 Pct.-vis ændring fra 1980	Nettopending ud af kommunegruppen i pct. af beskæftigelsen			Bruttopending ud af de enkelte kommuner i pct. af beskæftigelsen			Bruttopending ind til de enkelte kommuner i pct. af beskæftigelsen		
							1980	1995	2000	1980	1995	2000	1980	1995	2000
Under 5.000 indbyggere	38532	-2,7	-1,2	29833	2,0	2,9	22,6	18,8	19,3	34,5	43,3	47,0	13,6	24,8	27,7
5-10.000 indbyggere	398485	5,2	7,9	315832	4,6	5,6	20,7	21,1	22,4	38,6	48,8	52,9	17,6	27,4	30,5
10-15.000 indbyggere	261145	7,4	10,3	234424	7,7	10,8	10,2	10,0	9,9	28,4	38,2	42,0	17,9	28,9	32,1
15-30.000 indbyggere	320840	5,2	7,3	335865	2,6	3,4	-4,7	-2,1	-0,9	19,7	29,5	33,5	22,9	32,1	34,4
Over 30.000 indbyggere	615661	11,5	15,3	688371	10,7	14,5	-11,8	-11,1	-11,1	11,5	19,3	21,9	23,7	30,1	33,0
Udkantkommuner	127097	-4,8	-3,8	109492	-4,4	-5,7	13,9	13,5	15,6	29,6	39,1	42,9	15,4	25,1	27,4
Landkommuner	383671	4,7	7,4	288780	3,8	5,7	24,7	25,4	25,9	39,9	50,0	53,7	15,1	24,5	27,8
Landbrugskommuner	277537	2,1	4,3	218374	-1,4	-0,7	21,3	24,0	25,1	34,6	45,4	49,6	12,6	21,1	24,5
Hovedstadsområdet	917195	-0,9	5,0	947025	-0,7	6,1	-3,3	-3,4	-4,3	54,6	59,2	59,6	58,2	62,5	63,9
Hele Landet	2551858	4,6	8,7	2551858	4,6	8,7	0,0	0,0	0,0	34,3	41,1	43,6	34,3	41,1	43,6

Kilde: AKF's databank.

Der er givetvis både faktorer på udbudssiden og på efterspørgselssiden af arbejdsmarkedet, som bidrager til at forklare en centralisering af arbejdspladserne, som i 1990'erne særligt i hovedstadsområdet også er gået ud over centraliseringen af befolkningens bosætning. På udbudssiden gælder, at persontransport er blevet stadig mere effektiv. På efterspørgselssiden er det afgørende, at de erhverv, hvor de nye arbejdspladser fremkommer, i hovedsagen serviceerhverv baseret på godt uddannet arbejdskraft, søger en lokalisering i centerområder med stort udbud af højt og specialiseret uddannet arbejdskraft. Hertil kommer den vigtige forbindelse mellem arbejdsmarked og boligmarked. Christoffersen (2003) viser, hvorledes centraliseringen af arbejdspladserne omkring landets overordnede centerområder også kan ses som en udbredelse af centerområdernes boligmarkeder. Prismekanismen er her en afgørende faktor. Ejendomspriserne er gennem 1990'erne vokset langt stærkere i centerområderne end i periferien. Det giver sig udslag i, at mange unge i centerområderne oven på familiedannelse finder deres familiebolig længere væk fra centeret og fra deres arbejdsplads. I Østdanmark er der således en tiltagende nettotilflytning til Vestsjællands og Storstrøms Amter, selv om antallet af arbejdspladser her går tilbage.

Det bymønster, som man i 1960'erne og 1970'erne så for sig som det ideale, var i tidens forestilling et særdeles stabilt mønster. De normer, som blev udstukket som grundlag for den nye lands- og regionplanlægning, havde basalt set en ubegrænset tidshorisont. Troen på planlægning og på stabiliseringspolitik var i det hele taget meget stor, som det vises i Christoffersen (1984).

Det er på den anden side ikke lykkedes at stabilisere det danske bymønster. Poul Ove Pedersen (1983) har tegnet et billede af de regionale forskydninger i Danmark set over meget lang tid. Han påviser stadige bevægelser, og han søger at forklare dem ved hjælp af teorier om cykliske bevægelser i økonomien. Trods velfærdsstatens ambitioner er de regionale forskydninger fortsat. For en kort stund under velfærdsstatens gyldne højvækst fra midten af 1960'erne til slutningen af 1970'erne kunne dette faktum fortrænges. Her gik de regionale forskydninger nemlig i den retning, som også velfærdsstatens planlægning pegede på. Problemet var blot, at forklaringen ikke nødvendigvis var, at planlægningen påvirkede virkelig-

heden.

Det bymønster, som er kendetegnet ved koncentration med tendensen til opbygning af stærkere centre i såvel Østdanmark som Vestdanmark, ser også ud til at være ganske konjunkturfølsomt. En væsentlig forklaring er, at værdiskabelse foregår ved produktion af ganske forskellig karakter i landets centerområder og i de perifere områder. Madsen og Jensen-Butler (2002) har undersøgt, hvilke faktorer som kan forklare udviklingen i primære indkomster (arbejdsindkomster) i de forskellige dele af landet. De finder, at mange faktorer kan give små forklaringsbidrag, men at det specielt er eksporten til udlandet samt udviklingen i priser på de producerede varer, som forklarer, hvorledes de forskellige regioner klarer sig i forhold til hinanden.

I perioden fra 1980 til 1992 var væksten i primære indkomster højere i Vestdanmark end i Østdanmark. Det kan forklares med både høj eksportvækst og høj vækst i salgspriser i Vestdanmark. I begyndelsen af 1990'erne slog så et strukturbrud i den regionale udvikling igennem. Det viste sig både i Vestdanmark og i Østdanmark. I Vestdanmark var der fortsat høj vækst omkring Århus og Aalborg, men nu lavere vækst i Syd-, Vest- og Nordjylland. I Østdanmark kom der høj vækst i hovedstadsregionen. Bag strukturbruddet i Vestdanmark ligger, at virksomhederne i centerområderne Århus og Aalborg fortsat kunne øge deres salgspriser væsentligt, mens de overvejende industriorienterede virksomheder i Syd-, Vest- og Nordjylland blev udsat for en kraftig priskonkurrence. Strukturbruddet i Østdanmark hænger sammen med, at virksomhederne i hovedstadsområdet, hvor de private serviceerhverv spiller en stor rolle, kunne øge deres eksport til udlandet væsentligt til priser, som fortsatte en pæn prisudvikling.

Christoffersen og Andersen (2002) udvikler en forklaring på den forskellige konjunkturdynamik i centerområderne og i periferien. De påviser, hvorledes produktion foregår med forskelligt faktorinput i center og periferi, også inden for de enkelte brancher. Der peges navnlig på, at arbejdskraftkvalifikationer eller human kapital er blevet en stadig mere betydende produktionsfaktor, og at de regionale forskelle i udrustning med uddannet arbejdskraft har vokset sig stadig større. Inden for industrien bliver de regionale forskelle i branchestruktur stadig mindre. Til gengæld udvikler der

sig stigende regionale forskelle, hvad angår input af human kapital. Disse regionale forskelle i indsats af humankapital gør sig vel at mærke også gældende i forhold til virksomheder med forskellig lokalisering inden for de enkelte brancher.

Christensen og Munksgaard (2002) tegner i et mikrostudie af et enkelt industrisegment et mere indgående billede af de processer, som ligger bag den regionale organisering af produktionen. Der udvikler sig med den humane kapital som en afgørende drivfaktor en mere sammensat vertikal arbejdsdeling i produktionen. Produktionsforberedende processer som forskning, markedsanalyse, produktudvikling og produktionsorganisering udskiller sig i stigende omfang som selvstændige funktioner, der også i organisatorisk henseende frigøres. Det samme gælder produktionsopfølgende funktioner som marketing. Både de produktionsforberedende og de produktionsopfølgende funktioner fordrer gennemgående et højt input af uddannet arbejdskraft. De søger derfor mod en lokalisering i et centerområde, idet højt uddannet og specialiseret arbejdskraft fungerer bedst på et stort arbejdsmarked. Det kan ske ved, at disse funktioner udskilles fra perifert lokaliserede industrivirksomheder, som herefter køber funktionerne fra servicevirksomheder med centerlokalisering, eller det kan ske ved, at de samme industrivirksomheder etablerer afdelinger i et centerområde. De produktionsgennemførende funktioner, som i højere grad er baseret på faglært og ufaglært arbejdskraft samt på en høj og stigende kapitalindsats, kan derimod hensigtsmæssigt lokaliseres perifert, hvor produktionsomkostningerne er lavere.

Dynamikken i omorganiseringen af produktionen er illustreret i modellen i figur 4.3. Her er omorganiseringen illustreret som en forskydning væk fra det sektorielle perspektiv med fokus på brancheinddeling (den horizontale arbejdsdeling). Her var det almindeligt at antage, at virksomheder i arbejdskraftintensive sektorer var lokaliseret perifert, mens virksomheder i kapitalintensive sektorer fandtes lokaliseret centralt. Udviklingen er herefter gået i retning mod betoning af det funktionelle perspektiv med fokus på aktiviteter i forædlingskæden (den vertikale arbejdsdeling).

Figur Produktionsorganisering, faktorforudsætninger og lokalisering. Fra 4.3 horisontal til vertikal arbejdsdeling

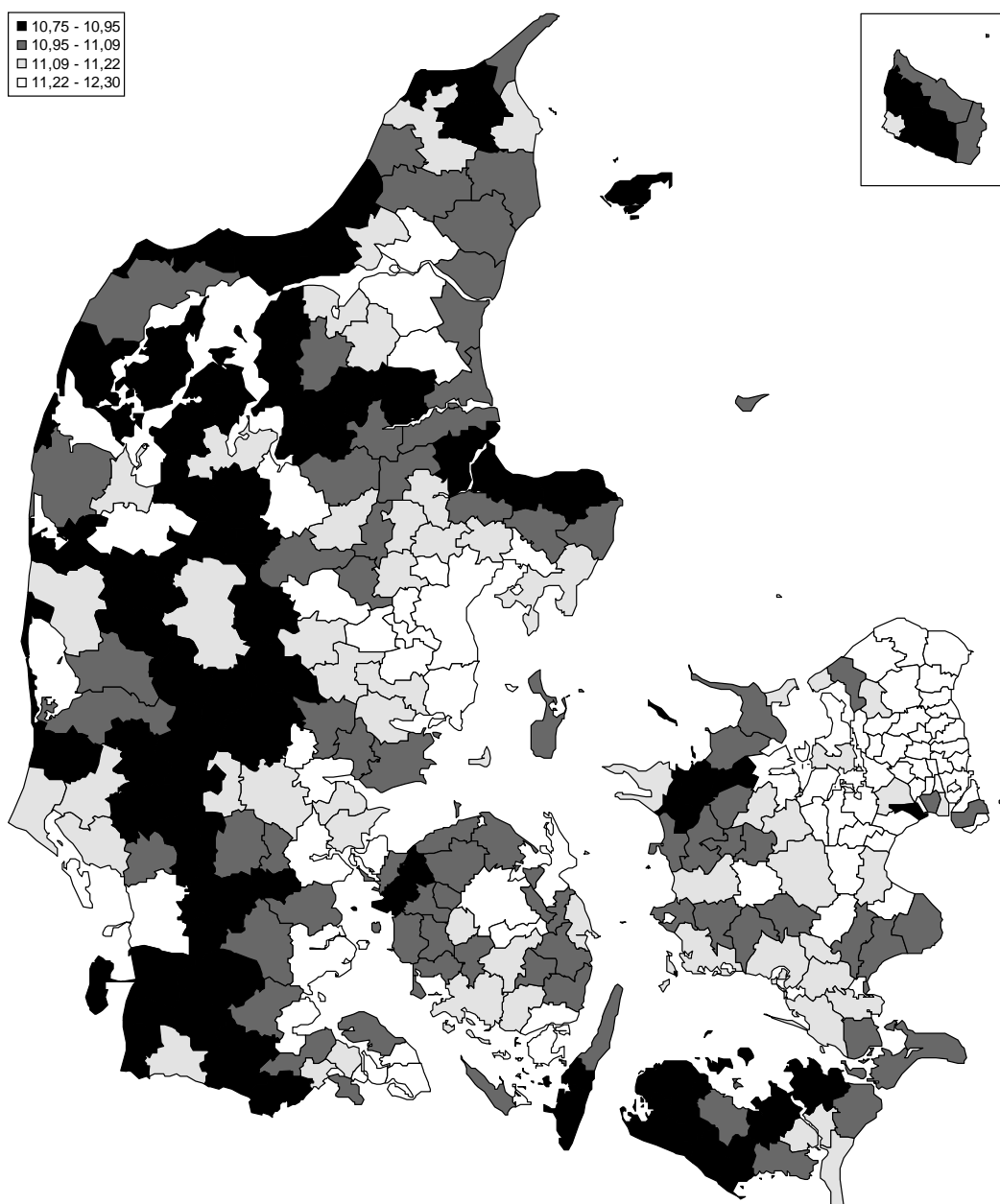
		Det sektorielle perspektiv:	
		Sektorer, brancher, varegrupper	
		Hypotese:	
		Arbejdskraftintensive sektorer	Kapitalintensive sektorer
		Periferilokalisering	Centerlokalisering
		A B C D	N
Det funktionelle perspektiv:			
Aktiviteter i forædlingskæden	1		
	2		
	3		
Produktionsforberedende opgaver	4		
Hypotese:	5		
Stigende grad af videnintensitet	.		
Stigende grad af centerlokalisering	.		
	.		
	.		
	.		
	.		
	.		
Produktionsgennemførende opgaver	.		
Hypotese:	.		
Stigende grad af automatisering og udflgning	.		
Stigende grad af periferilokalisering	.		
	.		
	.		
	.		
Produktionsopfølgende opgaver	.		
Hypotese:	.		
Stigende grad af videnintensitet	.		
Stigende grad af centerlokalisering	X		

Kilde: Viderebearbejdning af figur i Christensen og Christoffersen (2002).

Det ser ud til, at den forskellige udviklingsdynamik i centerområderne og i periferien kan forklares ved, at produktionsforberedende og produktionsopfølgende funktioner er kendetegnet ved en anden konjunkturfølsomhed end de produktionsgennemførende funktioner. Forberedelse og opfølgning har i nogen grad karakter af investeringer og står derved over for den mere driftsorienterede produktionsgennemførelse. Under den økonomiske højkonjunktur, som satte ind omkring 1993, har de produktionsforberedende og produktionsopfølgende funktioner udviklet sig særdeles dynamisk. Det har i særlig grad præget landets centerområder.

I de sammenhænge bag den igangværende regionale omorganisering og koncentration, som tegner sig, udgør uddannet arbejdskraft som det fremgår en stadig mere betydende faktor. Man kan tale om, at et videnssamfund er under opbygning. Christoffersen og Andersen (2002) har kortlagt regionernes udrustning med uddannet arbejdskraft. Kortet i figur 4.4 stammer fra den analyse.

Figur 4.4 Gennemsnitlig uddannelseslængde hos alle beskæftigede regnet efter bopæl i kommunerne. 1997

Kilde: Christoffersen og Andersen (2002).

Det er et tydeligt hierarkisk ordnet mønster, som tegner sig på kortet. Arbejdskraftens kvalifikationer udtrykt ved omfanget af uddannelse er størst i hovedstadsområdet, i Østjylland med Århus i centrum samt i Aalborg og Odense. Dette regionale uddannelsesmønster er ydermere blevet stadig mere markant siden 1980. Uddannelsesniveaet er øget overalt, men stærkest i centerområderne, hvor det i forvejen var højest.

4.2 **Mellemniveaet. De regionale strukturer.**

Arbejdskraftoplandene

Den tiltagende tendens til koncentration af arbejdspladser og befolkning har også gjort sig gældende uden for de to overordnede landscentre. Tabel 4.4 illustrerer samlingen af befolkningen. Uden for hovedstadsområdet er det de største kommuner, som har haft den stærkeste fremgang i indbyggertal.

Tabel 4.4 Befolkningsudviklingen i de forskellige dele af bymønsteret. 1976-2000

	1976	1995	2000	1976-1980	1980-1987	1987-1992	1992-1995	1987-1995	1995-2000	1976-2000
	Antal personer			Gennemsnitlig vækst pr. år, i pct.						
Hovedstadsområdet	1.758.055	1.752.078	1.806.667	-0,27	-0,20	0,12	0,53	0,27	0,62	0,14
<i>Uden for hovedstadsområdet:</i>										
under 5.000 indbyggere	81.554	78.499	77.986	0,01	-0,45	-0,36	0,36	-0,09	-0,13	-0,24
5.-10.000 indbyggere	794.323	828.820	837.143	0,86	-0,01	0,02	0,26	0,11	0,20	0,28
10.-15.000 indbyggere	521.588	548.837	557.200	0,71	0,10	0,11	0,34	0,20	0,30	0,35
15.-30.000 indbyggere	651.444	674.028	680.897	0,36	0,07	0,13	0,28	0,19	0,20	0,23
over 30.000 indbyggere	1.272.793	1.368.655	1.389.319	0,18	0,31	0,52	0,60	0,55	0,30	0,46
Hele Landet	5.079.757	5.250.917	5.349.212	0,21	0,02	0,20	0,45	0,29	0,37	0,27
<i>Heraf:</i>										
Udkantkommuner	264.938	257.908	255.037	0,30	-0,36	-0,30	0,06	-0,17	-0,22	-0,20
Landkommuner	769.755	791.747	799.709	0,71	-0,09	-0,06	0,29	0,07	0,20	0,20
Landbrugskommuner	563.869	569.034	569.963	0,59	-0,22	-0,10	0,19	0,01	0,03	0,06

Kilde: AKF's databank.

De mindste kommuner med under 5.000 indbyggere har til stadighed haft en svagere befolkningsudvikling end landet som helhed. Set over den beskrevne periode som helhed har befolkningsudviklingen i de helt små kommuner været negativ.

De mellemstore kommuner uden for hovedstadsområdet med mellem 5.000 og 30.000 indbyggere havde en relativt stærk befolkningsfremgang over landsgennemsnittet i 1970'erne. De største provinskommuner med mere end 30.000 indbyggere havde derimod en beskedent befolkningstilvækst i 1970'erne under den landsgennemsnitlige tilvækst.

Efter 1980 indtraf der et brud. De største provinskommuner med over 30.000 indbyggere har herefter haft en relativt stærk befolkningsudvikling, så der også relativt er sket en forskydning af befolkningen fra kommunerne med under 30.000 indbyggere til de største kommuner. Frem til midten af 1980'erne havde også de mellemstore kommuner med 15.-30.000 indbyggere en stærkere befolkningsfremgang end det landsgennemsnitlige, men herefter er befolkningstilvæksten i disse kommuner blevet afsvækket set i forhold til landsudviklingen.

Arbejdspladserne uden for hovedstadsområdet er i endnu højere grad blevet samlet omkring de største provinsbyer. Det er belyst i tabel 4.3. Kommunerne med over 30.000 indbyggere viser sig her at have haft en langt stærkere tilvækst af arbejdspladser end kommunerne under denne størrelse.

Tendensen til samling af befolkning og arbejdspladser er i forening med den øgede pendling ensbetydende med, at der uden for hovedstadsområdet er foregået en centeropbygning på mellemniveau. Anne Kaag Andersen (2000) har illustreret processen ved hjælp af en statistisk teknik, som inddeler kommunerne i pendlingsoplande. Rationalet er dette, at kommuner, hvorimellem der foregår en relativt intens pendling, defineres som et samlet opland, samtidig med, at kommuner, hvorimellem pendlingen er relativt mindre intens, adskilles.

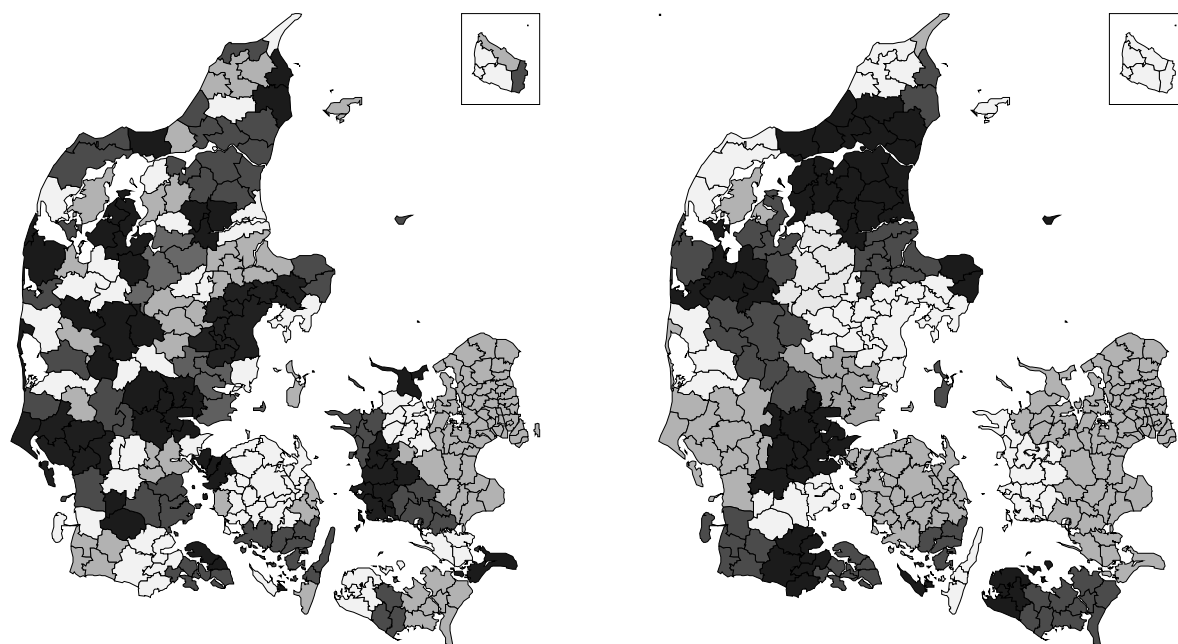
Når de samme kriterier for afgrænsning af pendlingsoplandene anvendes, ses, at antallet af danske pendlingsoplande er blevet reduceret radikalt inden for de seneste par årtier. På Sjælland var der ni oplande i 1980, men kun tre i 1998. Oplandet omkring København er således blevet udstrakt til ud over det samlede hovedstadsområde (HUR-område) også at omfatte de-

le af både Vestsjællands og Storstrøms Amter. Kun den vestlige del af Vestsjællands Amt og Lolland-Falster udgør nu egne arbejdskraftoplande med henholdsvis Slagelse og Nykøbing F som centre.

Det sjællandske eksempel illustrerer i den grad den stedfundne opløsning af den lokale stedbundethed. Det er ikke blot kommunegrænser, men også amtsgrænser, som ophører med at definere de økonomisk sammenhørende geografiske områder. Herved problematiseres funderingen af både kommuneplanlægningen og regionplanlægningen.

Kortene i figur 4.5 viser pendlingsoplandene i henholdsvis 1980 og 1998.

Figur 4.5 Pendlingsoplande 1980 og 1998

Kilde: Andersen (2000).

4.3 Det lokale niveau. Kommunesystemet

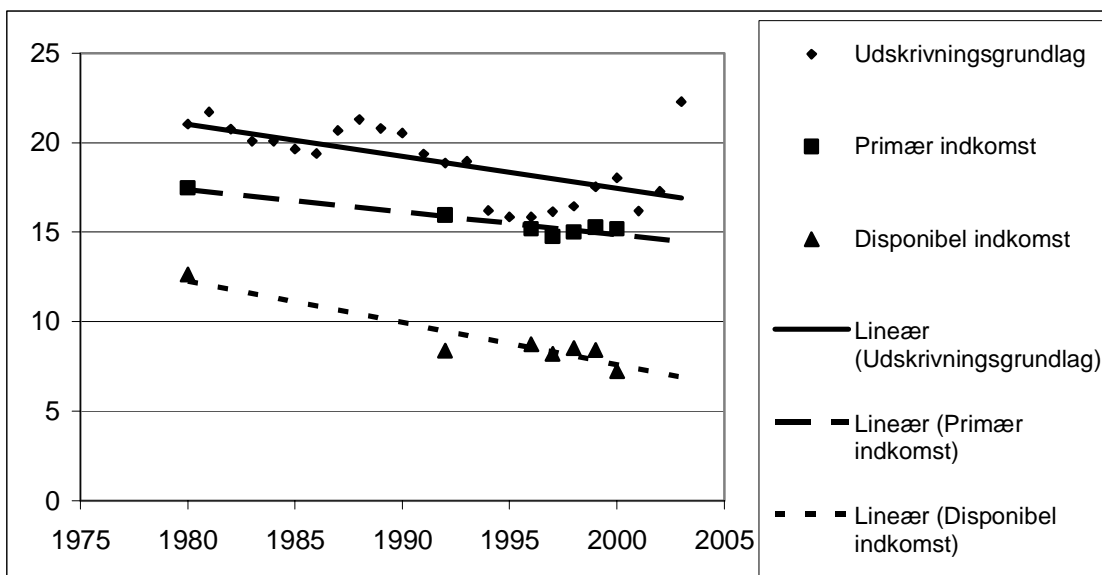
Da den nuværende kommunestruktur blev dannet ved kommunalreformen i 1970, blev hensynene til en effektiv serviceforsyning og til mulighederne for at gennemføre en samlet lokal planlægning opfattet som det centrale. Oven på kommunalreformen gennemførtes omfattende planreformer, som

havde til formål at udvikle en planlægning på kommunalt niveau, som i kraft af en koordinering med lands- og regionplanlægning skulle sikre realiseringen af det ønskede bymønster. Som påpeget i afsnit 3.2 var tiltroen til, at byvækstens lokalisering kunne planstyres, stor, og der ønskedes tydeligt realiseret en dekoncentreret udvikling af bymønsteret. Samtidig var det en lige så tydelig målsætning, at der skulle udvikles en høj grad af lighed i serviceforsyningen i de forskellige dele af landet. Konvergens i velfærdsniveau var også en hovedmålsætning. Dermed blev serviceevnen i det bymønster, som havde udviklet sig, afgørende.

Det har vist sig, at en egentlig planstyring af bymønsteret ikke kunne fastholdes. 1970'ernes dekoncentration er siden blevet afløst af koncentration, som det er vist. Spørgsmålet er, hvorvidt koncentration også er blevet fulgt af divergens.

Madsen og Andersen (2003) har belyst spørgsmålet om konvergens eller divergens ved hjælp af en analyse af forskellene kommunerne imellem i indkomster pr. indbygger. Analysen er vist i figur 4.6.

Figur 4.6 Variationskoefficienter udregnet på kommuneniveau for indkomster pr. indbygger. 1970-2000

Kilde: Madsen og Andersen (2003).

I analysen indgår for det første to indkomstbegreber, der begge vedrører indkomsterne, som de skabes. Der er dels tale om det samlede udskrivningsgrundlag for indkomstskat dels om de primære indkomster, som udgøres af indkomsterne ved arbejde. Spredningen i indkomster opgjort efter disse mål ses at blive reduceret fra 1980 og frem til midten af 1990'erne. Herefter ser der imidlertid ud til at være indtrådt et brud, så den videre udvikling i udskrivningsgrundlag har været kendetegnet ved divergens. Det samme brud ses ikke for de primære indkomsters vedkommende, og en forklaring må ligge i, at der foregår meget markante stigninger i ejendoms-værdier med stor spredning mellem center og periferi. Bevægelsen i retning af reduktion af variationen i primære indkomster ser dog ud til at stoppe efter 1995.

Det tredje indkomstbegreb i analysen er den disponible indkomst, hvor de skabte indkomster er korrigeret for skat og personlige overførselsbeta-linger. For de disponible indkomsters vedkommende ses en fortsat ubrudt tendens til konvergens.

Madsen og Andersen konkluderer, at når det gennemsnitlige udskrivningsgrundlags variation skifter fra konvergens til divergens efter midten af 1990'erne, uden at de gennemsnitlige disponible indkomsters variation begynder at divergere, så må forklaringen findes i indkomstskattesystemets udjævnende egenskaber i kraft af den indbyggede progression.

Hermed peger analysen i retning af, at kommunesystemet siden dets dannelse er blevet destabiliseret i et vist omfang. De mindre kommuner har gennemgående mistet befolkningsandele til de større kommuner, og der er altså foregået en koncentration. Madsen og Andersen viser endvidere, at det gennemsnitlige indkomstniveau i de senere år er blevet relativt svækket i de mindre kommuner som udtryk for en begyndende divergens. Det har ikke umiddelbart svækket de gennemsnitlige disponible indkomster i de mindre kommuner set i forhold til niveauet i de større kommuner. Hertil fungerer velfærdsstatens udligning tydeligt. Den relative tilbagegang i gennemsnitligt udskrivningsgrundlag indebærer imidlertid, at de mindre kommuners evne til at sikre serviceniveauet i den kommunale service bliver presset. Der fungerer nemlig ikke en total økonomisk udligning kom-munerne imellem.

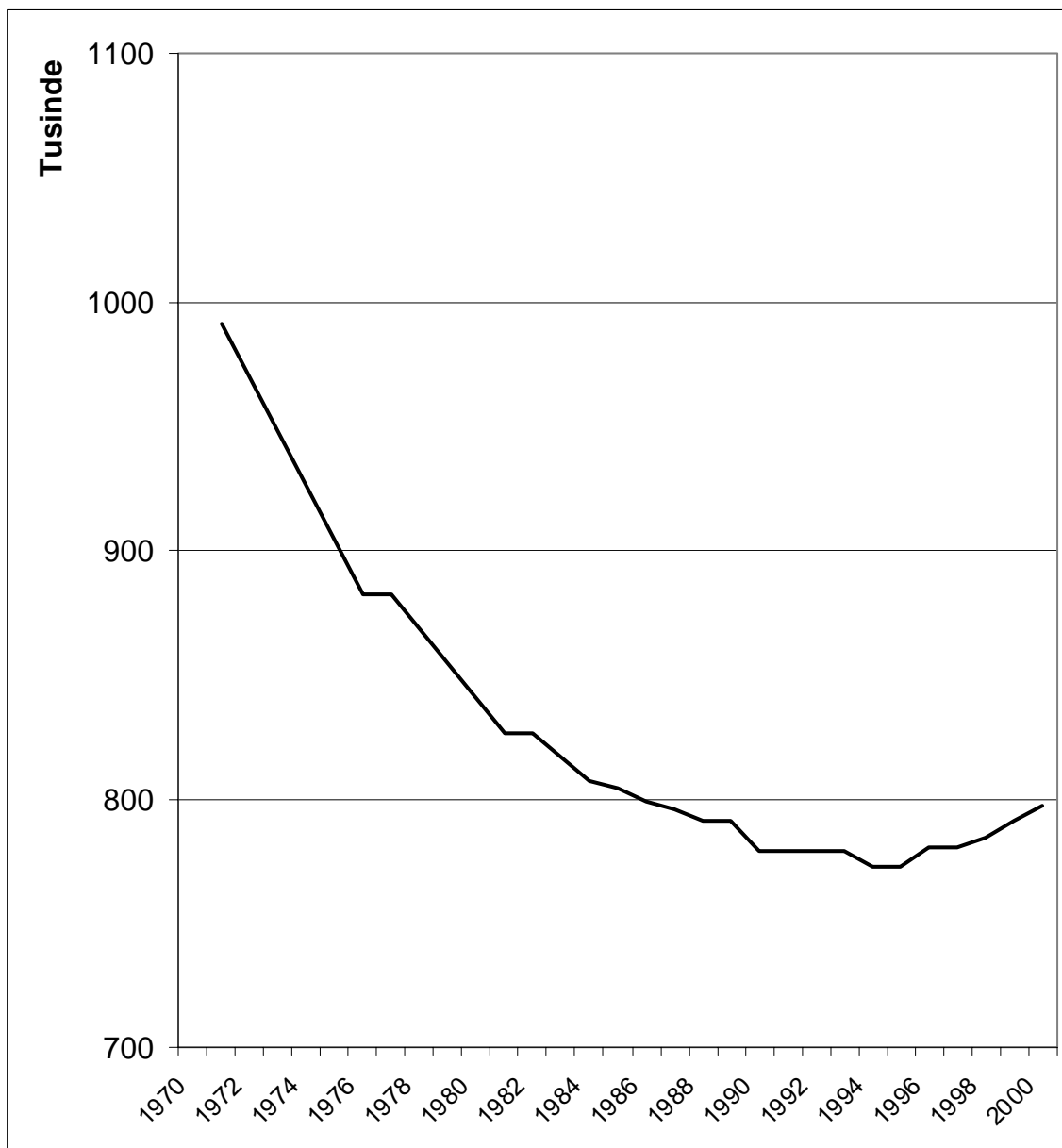
Når det i forhold til en analyse af bymønstret er relevant at overveje stabiliteten i kommunesystemet, hænger det sammen med, at kommunestrukturen nok i sig selv er af betydning for den rumlige lokalisering af befolkning og økonomisk aktivitet. Bygvrå og Jørgensen (1991) har analyseret udviklingen i lokaliseringen af serviceerhvervene i de sønderjyske kommuner. Der foregår i det hele taget en betydelig strukturrationalisering i disse erhverv. Efter 1970 tegner der sig et tydeligt billede af, at service bliver samlet i hovedbyerne i de nye kommuner, som således får understreget deres rolle som kommunecentre.

4.4 **Modstillingen mellem land og by**

Når Danmarks Statistiks definitioner tages som udgangspunkt, har der fra 1970 og frem til begyndelsen af 1990'erne fundet en betydelig tilbagegang sted i befolkningstallet i de danske landdistrikter. Tilbagegangen var mest markant i 1970'erne. Sammen med konjunkturomsvinget og den stærkere økonomiske fremgang herefter er befolkningstallet i landdistrikterne imidlertid blevet stabiliseret med en beskedne tendens til fremgang. Det er illustreret i figur 4.7. Også på det helt lokale niveau har der således været en tendens til koncentration, som på dette niveau er ensbetydende med urbanisering. De senere år har dog vist antydning af brud mod en ny tendens til lokal dekoncentration. Det skal bemærkes, at Danmarks Statistiks opgørelse af befolkningen i landdistrikterne gennemføres ud fra en geografisk afgrænsning af landdistrikterne, som løbende ændres med de stedfundne befolkningsbevægelser, idet der til stadighed respekteres en grænse på 200 beboere i en sammenhængende bebyggelse som mindstegrænse for de bymæssige områder, jf. Andersen og Christoffersen (2002). Selv om der kunne tages højde for disse løbende grænsejusteringer, ville der dog ikke blive ændret ved det billede, som tegnes i figur 4.7.

Figur 4.7 Befolkningen i de danske landdistrikter, 1970-2000

4.7

Kilde: Statistisk Årbog, diverse årgange.

Forskydningen af befolkningens bosætning i retning fra landdistrikterne mod bysamfundene er nærmere analyseret i tabellerne 4.5 og 4.6. Tabellerne modificerer i flere henseender det billede af hidtidig lokal koncentration og ny stabilisering, som danner sig ud fra figur 4.7. Det viser sig, at det overordnede forløb dækker over ganske forskellige forløb i de forskellige dele af landet.

Tabel 4.5 Befolkningens størrelse og vækst i procent pr. år fra 1981 til 1997 efter bymæssighed og placering i det regionale mønster

	Befolkningen 1981 antal			Befolkningen 1997 antal			Vækst i procent pr. år			
	Største by	Øvrige byer	Landdistrikter	Største by	Øvrige byer	Landdistrikter	Største by	Øvrige byer	Landdistrikter	Hele regionen
Hovedstadsregionen	1601171	88677	50012	1606286	97347	61779	0,02%	0,58%	1,33%	0,09%
Vestsjællands og Storstrøms Amter	279964	100243	158545	290645	105074	152774	0,23%	0,29%	-0,23%	0,11%
Bornholms Amt	24032	9340	14127	23935	8963	12110	-0,03%	-0,26%	-0,96%	-0,34%
Fyns Amt	266722	92400	94504	283210	100237	87947	0,38%	0,51%	-0,45%	0,24%
Vejle og Århus Amter	548243	198500	155354	601711	216999	152377	0,58%	0,56%	-0,12%	0,46%
Øvrige Jylland	754643	333157	354353	801025	343868	328135	0,37%	0,20%	-0,48%	0,13%
Hele Landet	3474775	822317	826895	3606812	872488	795122	0,23%	0,37%	-0,24%	0,18%

Når befolkningens bosætning efter bymæssighed stilles over for befolkningsudviklingen i landets forskellige regioner, som det er gjort i tabel 4.5, ses for det første, at tilbagegangen i befolkningstal ikke kan genfindes i alle landdistrikter. I hovedstadsområdets landdistrikter har der derimod været en betydelig befolkningsfremgang fra 1981 til 1997, og fremgangen har endda klart været stærkere end befolkningsudviklingen i hovedstadsområdets bymæssige områder.

Det andet væsentlige resultat, som kan aflæses af tabel 4.5 er, at befolkningsudviklingen for landets kommuner set under et har været stærkere i kommunens øvrige bysamfund end i kommunens største by. Den årlige befolkningstilvækst i perioden i kommunernes hovedbyer har andraget 0,23%, hvor væksten i de øvrige byer var på 0,37%. På den ene side er der altså foregået en forskydning af befolkningens bosætning fra land til by, men på den anden side er den bymæssige beboelse blevet spredt.

Spredningen af den bymæssige bebyggelse er dog ikke foregået i alle landets regioner. Spredningen har været mest markant i hovedstadsområdet, men den ses også i Vestsjællands og Storstrøms Amter og i Fyns Amt. På Bornholm og i hele Jylland forholder det sig modsat. Her har befolkningsudviklingen været stærkere i kommunens hovedby end i kommunens øvrige byer.

Tabel 4.6 Befolkningens størrelse og vækst i procent pr. år fra 1981 til 1997 efter bymæssighed og placering i by-mønstret

	Befolkning 1981 antal			Befolkning 1997 antal			Vækst i procent pr. år			
	Største by	Øvrige byer	Landdistrikter	Største by	Øvrige byer	Landdistrikter	Største by	Øvrige byer	Landdistrikter	Hele regionen
Hovedstadsområdet	1601171	88677	50012	1606286	97347	61779	0,02%	0,58%	1,33%	0,09%
Uden for hovedstadsområdet:										
<5.000 indbyggere	29696	12865	39149	31259	12072	34914	0,32%	-0,40%	-0,71%	-0,27%
5-10,000 indbyggere	265272	232387	324484	288186	237581	304092	0,52%	0,14%	-0,40%	0,06%
10-15,000 indbyggere	203403	152900	180374	222407	156288	171505	0,56%	0,14%	-0,31%	0,16%
15-30,000 indbyggere	395488	126597	138979	414502	130136	130831	0,29%	0,17%	-0,38%	0,13%
>30.000 indbyggere	979745	208891	93897	1044172	239064	92001	0,40%	0,85%	-0,13%	0,44%
Hele Landet	3474775	822317	826895	3606812	872488	795122	0,23%	0,37%	-0,24%	0,18%
Heraf:										
Landkommuner	194730	262142	335190	208978	268304	315536	0,44%	0,15%	-0,38%	0,01%
Landbrugskommuner	146199	168511	262760	157003	170904	240925	0,45%	0,09%	-0,54%	-0,09%
Udkantkommuner	86059	68399	113679	87536	66806	102971	0,11%	-0,15%	-0,62%	-0,26%

Tabel 4.6 uddyber forståelsen af problemstillingen. Når bosætningens fordeling mellem land og by beskrives i forhold til kommunens indplacering i bymønsteret forstået som kommunens samlede befolkningstal, tegner der sig i hovedsagen en enkel sammenhæng, hvor tendensen til lokal koncentration er stærkere, jo mere perifert kommunen er beliggende. Særlig markant i hovedstadsområdet, men også i de største kommuner i provinsen har befolkningstilvæksten været større i de øvrige byer end i kommunens hovedby. Kommunerne med under 30.000 indbyggere er derimod kendetegnet ved en lokal befolkningsmæssig koncentration i kommunens største by.

Særlig i de små kommuner med under 5.000 indbyggere er der foregået en tydelig befolkningskoncentration, så kun hovedbyen har haft en beskeden befolkningsfremgang, som dog ikke har kunnet opveje en befolkningstilbagegang i disse kommuners øvrige bysamfund og specielt i deres landdistrikter. I de egentlige udkantkommuner er kombinationen af befolkningstilbagegang og koncentration endda markant.

Det blev påvist i tabel 4.3, at der overalt i bymønsteret foregår en opløsning af det lokale tilhørsforhold. Det viser sig, at denne opløsning er særlig iøjnefaldende i landdistrikterne. Som det ses i tabel 4.7, boede der i 1997 i alt 412.000 beskæftigede personer i de danske landdistrikter. Heraf var det kun 194.000 eller 47%, som havde deres bopæl i samme kommune, og det var igen kun 33% af de beskæftigede med bopæl i landdistrikterne eller 135.000, som havde beskæftigelse i deres eget lokale landdistrikt. De fleste af de beskæftigede i landdistrikterne kommer til deres arbejdsplads et andet sted fra. For befolkningen i kommunernes hovedbyer var det på samme tid kun 40%, som kom fra en anden kommune.

Tabel 4.7 Pendlingen efter boligens bymæssighedsstatus samt efter arbejdsstedets placering inden for eller uden for kommunen. 1997

Arbejdssted Bopæl	Pendling til største by i samme kommune	Pendling til øvrige byer i samme kommune	Pendling til landdistrikter i samme kommune	Pendling til anden kommune	I alt	Antal beskæftigede
	Procent					
Største by i kommunen	52	2	2	44	100	1.808
Øvrige byer i kommunen	27	25	6	42	100	449
Landdistrikter i kommunen	18	7	33	42	100	412
Antal i alt	1.087	171	194	1.108		

Bem.: Der er uoplyst arbejdsstedsadresse på 110.000 personer og uoplyst bopælsadresse på 1.000 personer.
De tre felter i tabellen på tværs og startende øverst i første søjle repræsenterer den del af de beskæftigede, som ikke pendler.

4.5 Attraktivitet som lokalisingsmæssig parameter. Klynger, ghettoer mv.

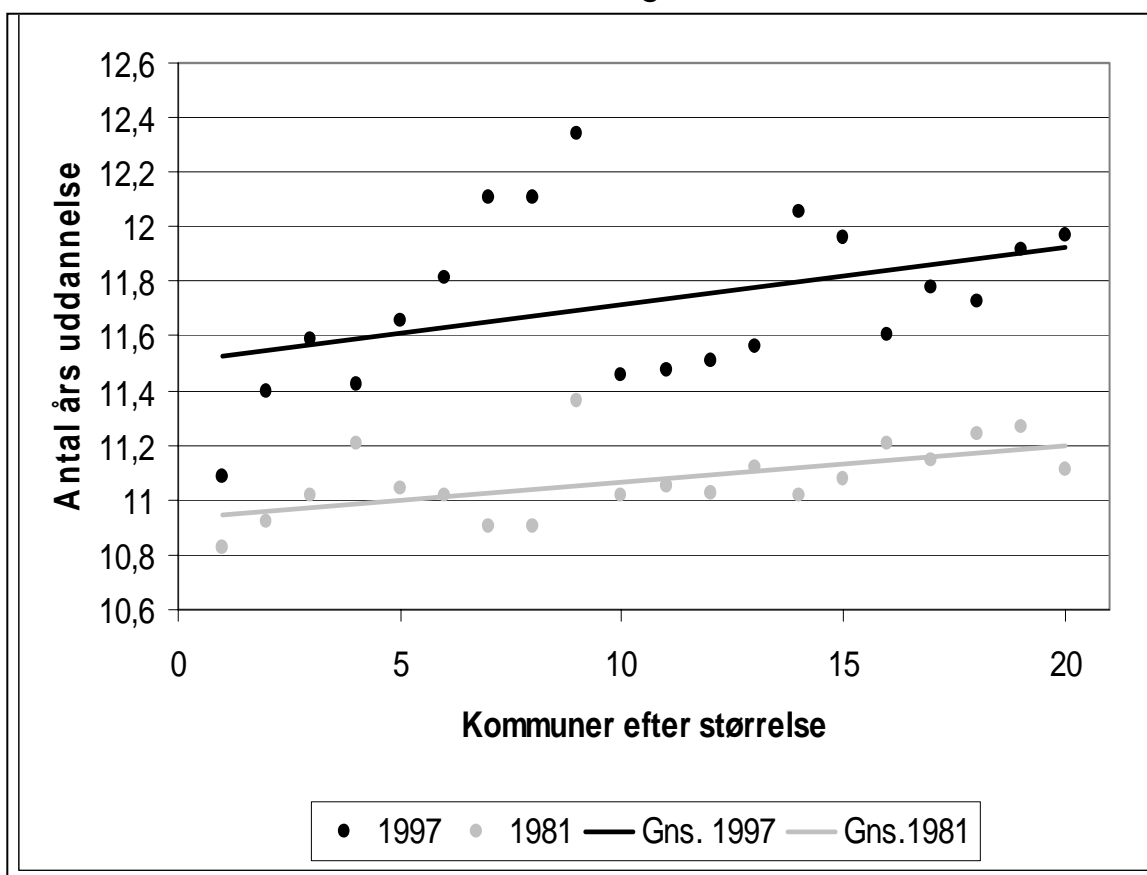
Selv om det til en vis grad lader sig gøre at anvende et systematisk bymønster som billede på befolkningens rumlige organisering, er sådan et bymønster langt fra symmetrisk og homogent i virkelighedens verden. De gennemgående sammenhænge, som er udpeget ovenfor, er ikke entydige. Nok har befolkningstilvæksten i de senere år eksempelvis været stærkere jo større centerområde, der har været tale om, men der er væsentlige undtagelser fra denne systematik.

Der er i de seneste år fremlagt en række analyser af forskellige relevante aspekter. Det gennemgående synes at være, at der på lokalt/regionalt niveau findes en mængde af momenter, som tilsammen definerer forskellige lokaliseringers attraktivitet. Det gælder både for husholdningernes valg af boliglokalisering og for virksomhedernes valg af arbejdspladslokalisering.

Hvad angår virksomhedernes beslutninger om arbejdspladslokalisering inden for lokale/regionale områder, så har Christoffersen og Andersen (2002) peget på, at tilstedeværelsen af et stort udbud af højt og relevant

uddannet arbejdskraft er en vigtig faktor for lokalisering af nye arbejdspladser. Det indebærer også, at der inden for arbejdskraftoplande kan dannes særlige lokaliteter, hvor de nye arbejdspladser bliver placeret. Problemstillingen er for industriarbejdspladserne i hovedstadsområdet illustreret i figur 4.8. Tendensen ses tydeligst i hovedstadsområdet, hvor udviklingen af nye arbejdspladser gennem de senere år har været mest dynamisk.

Figur 4.8 Industriarbejdskraftens gennemsnitlige uddannelseslængde i kommunerne i hovedstadsområdet. 1981 og 1997

Kilde: Viderebearbejdning af figur i Christoffersen og Andersen (2002).

Bem.: Hovedstadsområdet omfatter i denne analyse samtlige kommuner i Københavns Amt samt Københavns og Frederiksberg Kommuner (i alt 20 kommuner).

I figuren er konstrueret et generelt mål for de beskæftigedes uddannelsesniveau på grundlag af registeroplysninger om afsluttet uddannelse, hvor det er antaget, at alle uddannelser netop har en varighed svarende til det normerede. Fra 1981 til 1997 er der foregået en gennemgående opkvalificering af industriarbejdskraften i hovedstadsområdet, som det ses ved det

hævede gennemsnitlige antal uddannelsesår. Teknikken er den samme, som er anvendt i figur 4.4. Den gennemsnitlige uddannelseslængde er øget med 0,6 år, hvad der i øvrigt er dobbelt så meget som øgningen uden for hovedstadsområdet.

Hvad der ydermere træder frem, er, at spredningen i industriarbejdskraftens gennemsnitlige uddannelsesniveau mellem kommunerne i hovedstadsområdet er forøget væsentligt. Herunder har der dannet sig lokaliteter, hvor arbejdskraftens uddannelsesniveau hæver sig markant over niveauet i omliggende kommuner inden for samme region. Man kan tale om en Silicon Valley-tendens. Dette er af afgørende betydning for, hvorledes det samlede mønster for arbejdspladsernes lokalisering udvikler sig. Det er nemlig gennemgående virksomhederne, som er baseret på højt uddannet arbejdskraft, som genererer de nye job.

Det er givetvis ikke alene en arbejdsmarkedsforklaring, som ligger bag lokale koncentrationer. Christensen og Munksgaard (2002) analyserer virksomhederne inden for rustfrit stål i Kolding-området, hvor denne branche er særlig stærkt repræsenteret. De viser, hvorledes der findes udviklet et nuanceret net mellem virksomhederne, hvor et indgående samarbejde omkring underleverancer, specialisering m.v. er en forudsætning for, at virksomhederne kan engagere sig i store projekter som eksempelvis kontrakter om hele mejerier. På den anden side viser de også, at der foregår en udvikling, hvor det i stadig mindre omfang er en forudsætning, at virksomhederne i en klynge også findes lokaliseret i umiddelbar nærhed af hinanden. Her er elektronisk kommunikation omkring produktionsprocesser med eksempelvis elektronisk overførsel af fuldstændige tegninger et vigtigt moment.

Lokale koncentrationsdannelser og segregeringsprocesser foregår også omkring befolkningens bosættelse.

Tabel 4.8 Elasticitetsmål for vægten af faktorer til forklaring af valget af nyt bosted ved flytninger

Persongruppe	Flytteafstand	Boligomkostninger	Skov	Uddannelse	Skat/serviceforhold	Kultur
Fra arbejdsstyrke til arbejdsstyrke (lav uddannelse)	-1,29	-1,48	----	----	-1,56	----
Fra arbejdsstyrke til arbejdsstyrke (høj uddannelse)	-1,08	-0,58	0,15	0,11	-1,87	----
Fra student til arbejdsstyrke (lav uddannelse)	-1,23	-0,74	----	0,20	-1,01	0,19
Fra student til arbejdsstyrke (høj uddannelse)	-0,98	-0,21	0,002	0,37	-2,26	0,15
Fra uden for arbejdsstyrke til arbejdsstyrke	-1,20	-0,78	----	----	-0,47	0,18
Fra arbejdsstyrke til student	-1,13	----	----	0,45	----	0,23
Fra student til student	-1,19	----	----	0,38	----	0,21
Fra uden for arbejdsstyrke til student	-1,20	----	----	0,32	----	0,18
Fra arbejdsstyrke til uden for arbejdsstyrke	-1,27	-1,61	----	----	----	0,09
Fra student til uden for arbejdsstyrke	-1,24	-0,67	----	----	----	0,16
Fra uden for arbejdsstyrke til arbejdsstyrke	-1,32	-1,27	0,05	---	---	0,03

Kilde: Andersen (2002a).

Bem.: Elasticitetsmålets fortolkning kan illustreres ved det eksempel, som vedrører tabellens anden linje. Her ses på de personer med høj uddannelse, som ved indgangen til året var i arbejdsstyrken, og som efter at have flyttet i løbet af året også var i arbejdsstyrken ved årets udgang. Her gælder, at hvis mængden af skov øges med 1% i en kommune, men mængden af skov er uændret i andre kommuner, så vil sandsynligheden for, at personen vælger at flytte til kommunen med skovøgning gå i vejret med 0,15%.

Anne Kaag Andersen har i 2002 foretaget en faktoranalyse, som danner mål for, hvor stor betydning forskellige indikatorer for attraktivitet har ved valg af nyt bosted ved flytninger. Hovedresultater er vist i tabel 4.8. Der ses i tabellen på veldefinerede typer af personer, som flytter til en anden

kommune i løbet af året, og for hver af disse typer afprøves en række forskellige mulige forklaringer på valget af det nye bosted.

Det viser sig, at der kun er en enkelt forklaringsfaktor, som i analysen bliver bekræftet for alle de viste persontyper, nemlig flytteafstanden. Det er i overensstemmelse med, at en stor del af flytningerne ikke er nødvendiggjort af, at skift i arbejde, uddannelse eller andet umuliggør forbliven i den oprindelige bolig. Snarere er der tale om et friere valg af en mere ønsket bolig. De kvaliteter, som ønskes af den nye bolig, er altså afgørende i mange tilfælde, og derfor kommer til at gælde, at jo kortere afstand der skal flyttes for at opnå disse kvaliteter, des bedre.

Boligprisniveauet er en parameter, som spiller en betydende rolle for de fleste. Der er i øvrigt tale om en parameter, som reflekterer de øvrige kvalitetsparametre. Hvis en tilflytningsbolig er kendetegnet ved naturkvaliteter, vil det give sig udslag i en høj pris på boligen. Det har Hasler, Damgaard, Eriksen, Jørgensen og Kristoffersen (2002) vist for boliger, som ligger særlig tæt ved skov eller sø. Det samme gør sig gældende for boliger, som har en central beliggenhed, som ligger i en kommune med fordelagtigt skat/serviceforhold eller som i øvrigt ligger i et eksklusivt kvarter med attraktive naboer.

Det er kun for uddannelsessøgende, at boligprisen ikke ses at være en betydende faktor. Selv om uddannelsessøgende gennemgående har en lav indkomst, har de en stærk præference for at bo i områder med højt boligpris-niveau, nemlig i centerområder, hvor også hovedparten af uddannelsesinstitutionerne er lokaliseret.

De perifere områder har gennemgående lave boligpriser, og her er altså en faktor, som – når der bortses fra de uddannelsessøgende – påvises at være betydende for tilflytningen. På den anden side kan de lave boligpriser også netop ses som en kompensation for, at andre kvaliteter opleves at være til stede i mere begrænset omfang. Først og fremmest kan lavere boligpriser også være en kompensation for den længere afstand til centerområdernes mange arbejdspladser.

Naturressourcer i form af skov ses at have nogen betydning for, hvad der gør områder attraktive som tilflytningskommuner, men det viser sig på den anden side, at betydningen ikke skal overvurderes. Det er hovedsage-

ligt højtuddannede personer i arbejdsstyrken, som lader sig påvirke i deres valg af tilflytningsbolig af tilstedeværelsen af rekreative naturværdier.

Derimod peger tabel 4.8 på, at en række centerkvaliteter som lav kommunal skat i forhold til serviceniveau samt uddannelses- og kulturtilbud gennemgående er attraktive kvaliteter, som tillægges betydning ved valg af nyt bosted.

Netop fordi der fungerer et boligmarked, hvor det for ejerboliger gælder, at prisen afspejler attraktiviteten, og hvor det for lejeboliger gælder, at kø-længden afspejler attraktiviteten, er det tvivlsomt, i hvilken udstrækning lokale og regionale forskelle i boligattraktivitet resulterer i regionale forskydninger af befolkningens bosætning. Nok så meget må det nok forventes, at forskellene i boligattraktivitet vil resultere i en social opsplitning af befolkningen. Ændringer i ejerboligernes prisforhold og i lejeboligernes tilgængelighed kan derimod tendere at modgå kræfter, som ellers ville lede til lokale forskydninger i folketallets lokalisering.

En sådan antagelse understøttes af en række studier, som har belyst, hvorledes boligstrukturen i en kommune eller i et lokalområde kan have betydning for beboersammensætningen, Hummelgaard et al. (1997). Problemstillingen er særlig udpræget i hovedstadsområdet, hvor der ikke blev gennemført kommunesammenlægninger i 1970, og hvor mange kommuner indgår i det samme arbejdskraftopland. Der findes her store variationer i boligmassens sammensætning kommunerne imellem. Herunder ses en historisk tendens til, at boligudbygningen har fulgt partipolitiske mønstre, således at siddende politiske flertal har søgt at konsolidere sig gennem ensidighed i boligmassens ejerform. Oven i sådanne tendenser til opsplitning på boligmarkedet kommer i de større bysamfund en lokal opsplitning af etnisk karakter, som belyst af Hummelgaard og Husted (2001). Det har fået nogle til at tale om ghettodannelse som et moment i den lokale geografiske strukturering.

II. Socioøkonomiske mønstre

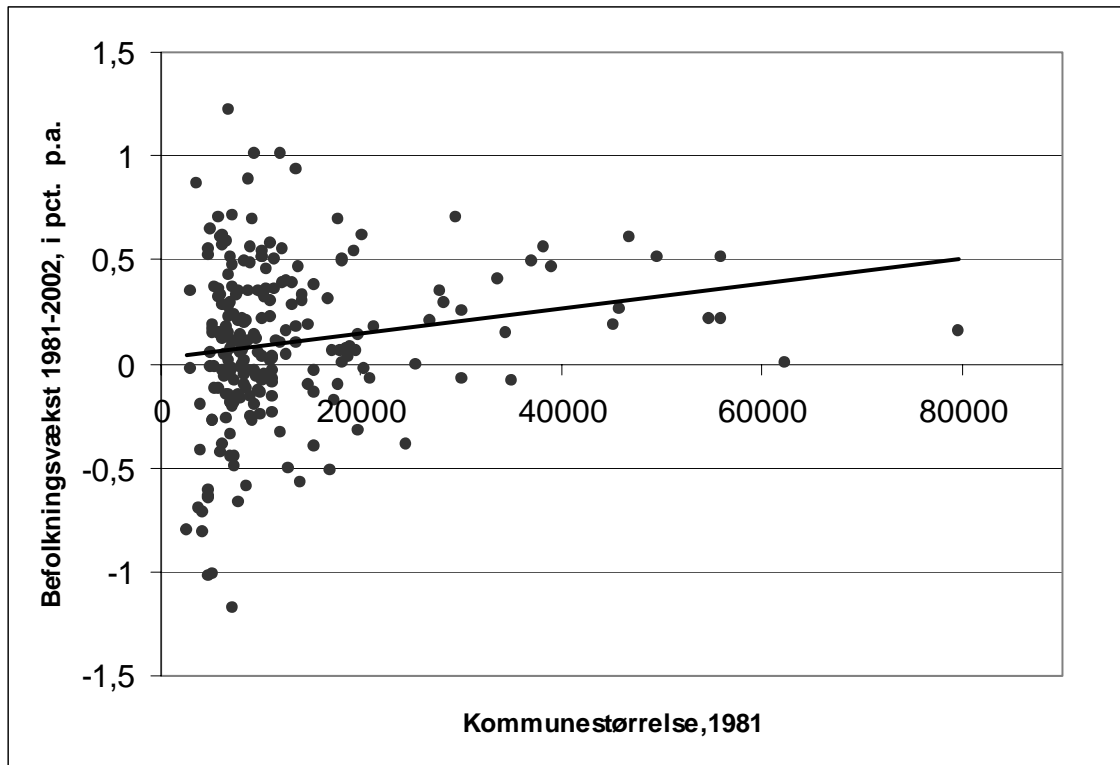
5 Lokaliseringen af erhverv og befolkning. Pendling

De overordnede udviklingstendenser hvad angår lokaliseringen af befolkning og arbejdspladser er allerede beskrevet i kapitel 4. Disse analyser fokuserede primært på spørgsmålet om koncentration/dekoncentration. Hovedlinjerne i analyserne sammenfattes i figurerne 5.1-5.6.

Helt overordnet har lokaliseringen af befolkning og erhverv i Danmark været kendetegnet ved tiltagende koncentration. Koncentrationen af bosætningen træder frem i figur 5.1, som viser befolkningsudviklingen de seneste to årtier efter kommunestørrelse. Kommunerne i hovedstadsområdet er ikke inddraget i denne analyse ud fra betragtningen, at princippet fra kommunalreformen i 1970 om »én by – én kommune« ikke er realiseret her. De tre største kommuner i provinsen med deres landsdelscenterplacering er også udeladt. For alle kommuner i øvrigt findes, at det gennemgående siden 1980 har været de største kommuner, som har haft den stærkeste befolkningsudvikling. Dette mønster er dog også kendetegnet ved betydelige variationer, og den statistiske sammenhæng er derfor ikke fuldstændig.

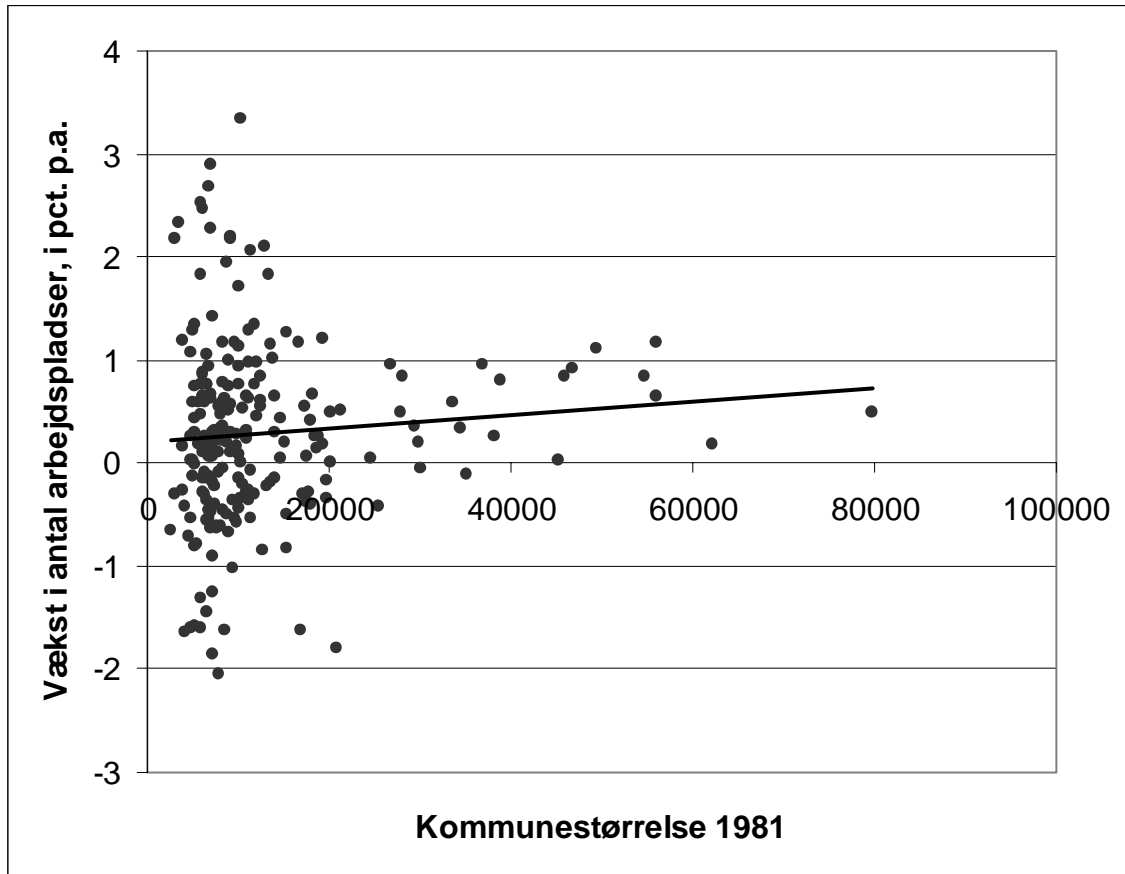
Også hvad angår lokaliseringen af arbejdspladserne er der foregået en koncentration, som det vises i figur 5.2. Selv om også denne figur afdækker en betydelig spredning, så er det gennemgående mønster, at udviklingen i antallet af arbejdspladser i perioden har været stærkere jo større kommunen var som udgangspunkt.

Figur 5.1 Sammenhængen mellem befolkningsudviklingen fra 1981 til 2002 i kommunerne og kommunernes befolkningstal 1980. Kommuner uden for hovedstadsområdet og eksklusive Århus, Aalborg og Odense

Anm.: Regressionslinjens skæring med y-aksen er 0,10184. Parameterestimatet for den forklarende variabel, kommunestørrelse, er 0,000000046. Modellen er statistisk insignifikant i et 95% koefficiensinterval.

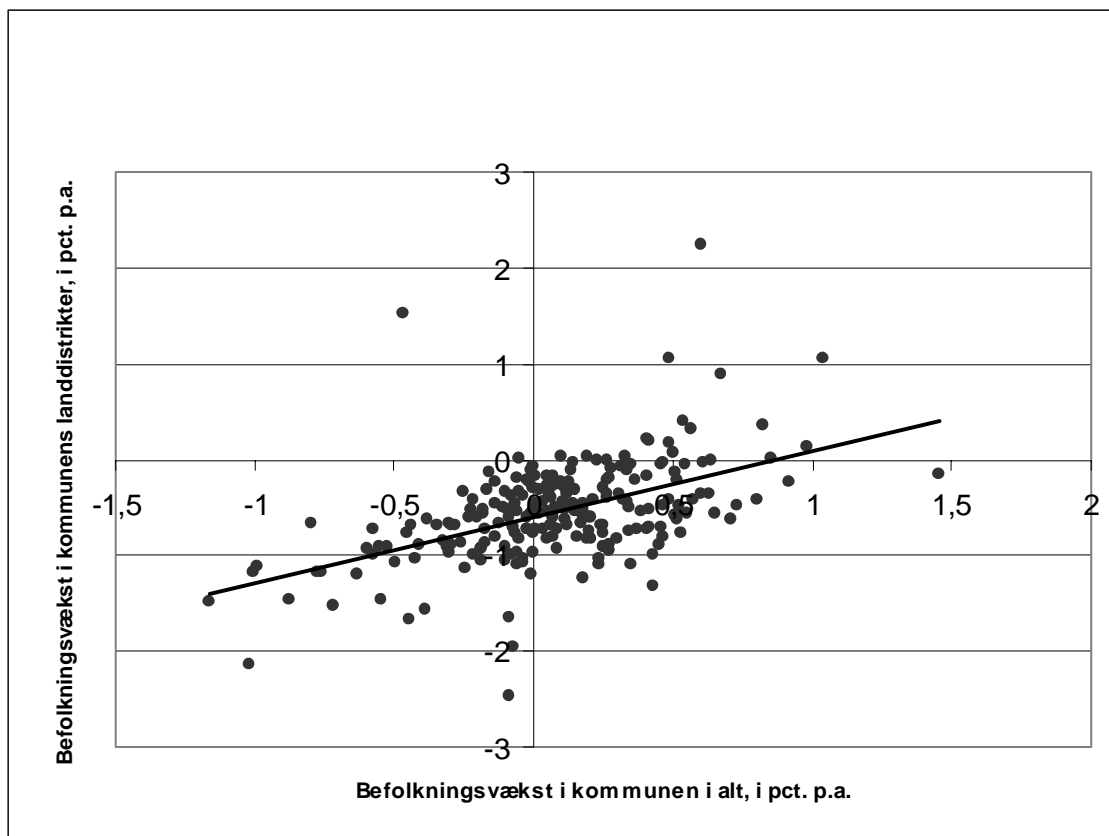
Figur 5.2 Sammenhængen mellem udviklingen i antallet af arbejdspladser fra 1981 til 2002 i kommunerne og kommunens befolkningstal i 1981. Kommuner uden for hovedstadsområdet og eksklusive Århus, Aalborg og Odense

Anm.: Regressionslinjens skæring med y-aksen er 0,21002. Parameterestimatet for den forklarende variabel, kommunestørrelse, er 0,00000639. Modellen er statistisk insignifikant i et 95% koefficiensinterval.

Lokaliseringsmønsteret på lokalt niveau viser sig at være bestemt af det pågældende lokale områdes placering i det regionale mønster. Ikke overraskende er der en betydelig overensstemmelse mellem befolkningsvæksten i en kommunes landdistrikter og i kommunen som helhed, sådan som det vises i figur 5.3.

Figur 5.3 Sammenhængen mellem befolkningstilvækst i kommunerne som helhed og i kommunernes landdistrikter fra 1981 til 1997. Kommuner uden for hovedstadsområdet

Anm.: Regressionslinjens skæring med y-aksen er -0,60286. Parameterestimatet for den forklarende variabel, vækst i kommunen i alt, er 0,69103. Modellen er statistisk signifikant i et 95% koefficiensinterval.

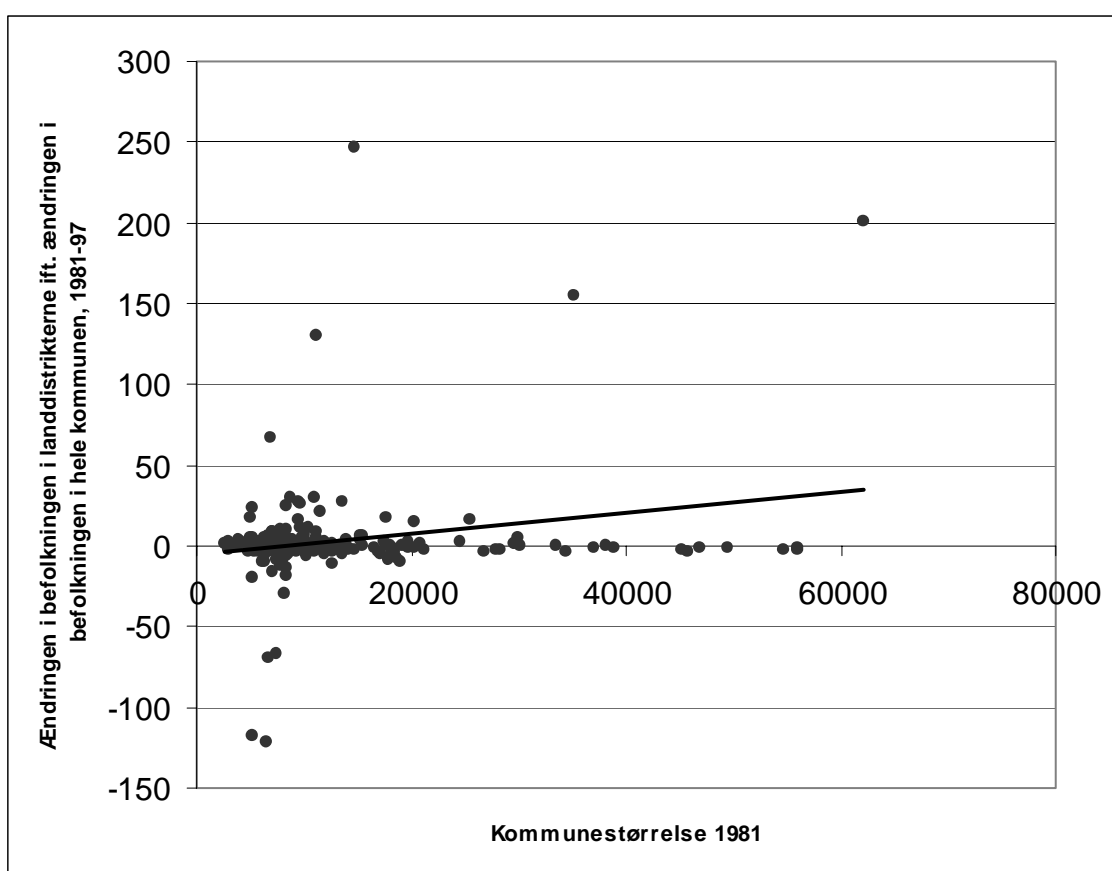
I figurene 5.4 og 5.5 er herefter set på et mere præcist mål for, hvor stærkt befolkningsudviklingen på lokalt niveau kendetegnes ved koncentration. Det anvendte mål beregnes som forholdet mellem befolkningsvækst i kommunens landdistrikter og befolkningsvækst i kommunen som helhed.

Først undersøges i figur 5.4, på hvilken måde graden af lokal koncentration hænger sammen med kommunestørrelse. Her tegner der sig en klar tendens til, at der er foregået en mere decentral udvikling i lokalbefolkningens bosætning jo større befolkning, der som udgangspunkt har været i kommunen som helhed. Det er især de større byers landdistrikter, som i tiltagende omfang er blevet attraktive for bosætning.

Dernæst belyses i figur 5.5, på hvilken måde graden af lokal koncen-

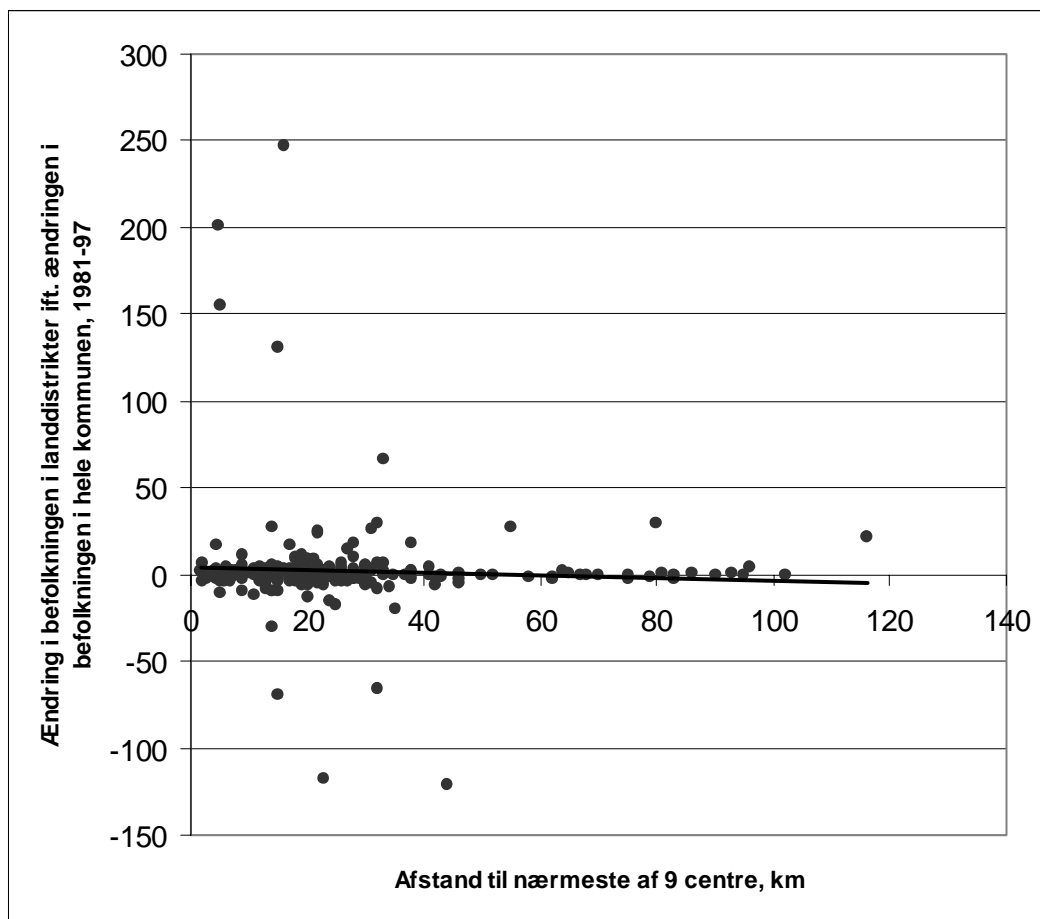
tration hænger sammen med kommunens afstand til det nærmeste større oplandscenter. Her er valgt at anvende den korteste afstand til en af provinssens ni største kommuner som afstandsmål. Her viser det sig, at tendensen til lokal koncentration er større, jo længere kommunen befinder sig fra et større oplandscenter.

Figur 5.4 Befolkningsvækst i kommunens landdistrikter i forhold til befolkningsvækst i kommunen som helhed fra 1981 til 1997 efter kommunens størrelse i 1980. Kommuner uden for hovedstadsområdet og eksklusive Århus, Aalborg og Odense

Anm.: Regressionslinjens skæring med y-aksen er -5,16. Parameterestimatet for den forklarende variabel, afstand til center, er 0,000635. Ved 95% koefficiensinterval er modellen statistisk signifikant, men niveaufølsom.

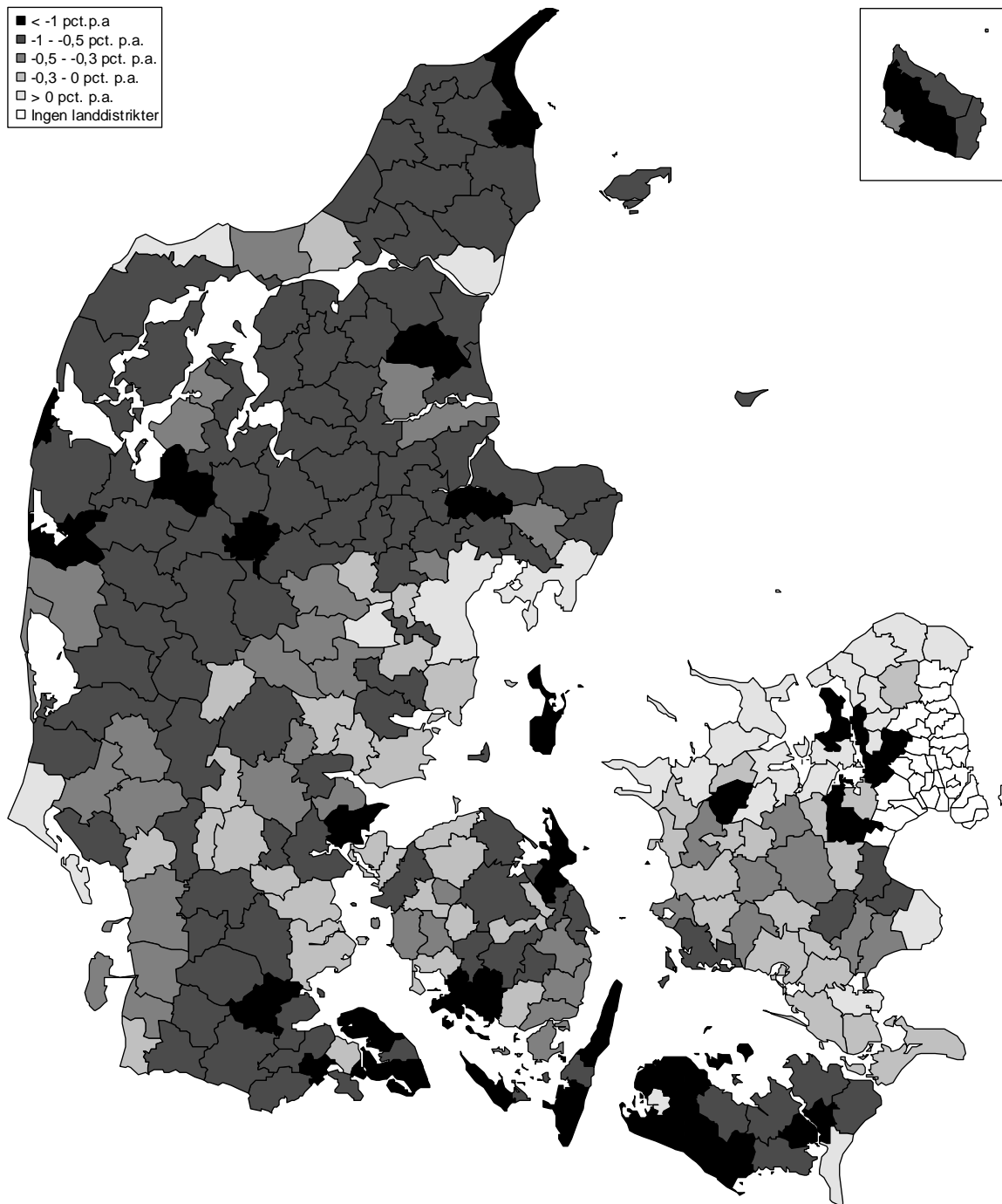
Figur 5.5 Befolkningsvækst i kommunens landdistrikter i forhold til befolkningsvækst i kommunen som helhed fra 1981 til 1997 efter kommunens afstand til en af provinsens ni største kommuner. Kommuner uden for hovedstadsområdet

Anm.: Regressionslinjens skæring med y-aksen er 4,91. Parameterestimatet for den forklarende variabel, afstand til centre, er -0,0846. Ved 95% koefficiensinterval er modellen statistisk signifikant, men niveaufølsom.

De mønstre, som indkredses i de grafiske analyser, træder også frem på landkortet i figur 4.6. I den vestlige del af landet har der været en stærkere befolkningsudvikling i kommunernes landdistrikter i Århus og Vejle Amter end i det øvrige Jylland. I den østlige del af landet har befolkningsudviklingen i landdistrikterne været stærkere på Sjælland end på Lolland-Falster og Bornholm.

Figur Kommunerne efter befolkningsudviklingen i deres landdistrikter fra 1981 til 1997

Den nærmere analyse i det følgende sætter det subkommunale niveau og altså forholdet mellem land og by i fokus. Hensigten er at efterprøve projektets hypotese om, at ophævelsen af den lokale stedbundethed i det hele taget har nedbrudt den økonomiske, sociale og kulturelle grænse mellem land og by: At befolkningen i byen og i byens omgivne landdistrikter i stadig højere grad får træk tilfælles, hvad angår beskæftigelse, uddannelse og andre karakteristika.

5.1 **Befolkningens bosætning i bymønsteret**

Befolkningens aldersstruktur i de forskellige dele af det geografiske mønster er belyst i tabellerne 5.1 og 5.2.

Tabel 5.1 Befolkningens alderssammensætning efter bymæssighed. 1981 og 1997. Procentvis fordeling

	0-14 år		15-29 år		30-44 år		45-59 år		60-75 år		76-90 år		Over 90 år	
	1981	1997	1981	1997	1981	1997	1981	1997	1981	1997	1981	1997	1981	1997
Hovedstadsområdet	18,8	16,7	22,1	20,9	22,6	22,9	16,6	20,4	14,3	12,1	5,4	6,5	0,3	0,5
Største by	18,2	16,4	22,2	21,3	22,2	22,9	16,8	19,9	14,7	12,2	5,7	6,7	0,3	0,5
Øvrige byer	28,0	19,5	20,3	16,2	30,4	23,2	11,9	26,1	6,9	11,1	2,4	3,7	0,1	0,2
Landdistrikter	20,2	18,1	21,3	16,6	22,4	24,3	18,5	23,9	13,8	12,7	3,7	4,1	0,1	0,2
Vestsjælland og Storstrøms Amter	20,7	17,6	21,1	17,6	20,7	21,7	16,5	21,4	14,7	14,2	5,9	7,0	0,3	0,5
Største by	20,3	16,5	21,7	19,4	20,7	20,8	15,9	20,3	14,8	14,1	6,3	8,2	0,4	0,6
Øvrige byer	23,6	18,6	20,4	15,7	23,1	22,2	14,3	22,4	12,6	13,8	5,7	6,8	0,4	0,5
Landdistrikter	19,7	18,9	20,6	15,5	19,2	23,1	19,2	22,6	15,9	14,6	5,3	5,0	0,2	0,3
Bornholms Amt	20,5	18,0	21,0	15,9	19,8	21,5	16,5	21,3	15,8	14,7	6,1	8,1	0,3	0,6
Største by	19,2	17,1	21,0	16,7	19,5	20,9	16,0	20,4	16,9	15,0	7,0	9,3	0,4	0,6
Øvrige byer	21,8	17,3	20,2	13,3	20,1	20,7	15,4	21,4	15,0	16,3	7,0	10,0	0,4	0,9
Landdistrikter	21,7	20,1	21,5	16,1	20,0	23,3	18,1	22,8	14,5	13,0	4,1	4,4	0,1	0,3
Fyns Amt	20,8	17,6	21,8	20,2	20,6	21,7	16,2	19,9	14,5	13,1	5,8	6,9	0,3	0,6
Største by	20,1	16,2	22,7	22,6	20,3	20,9	15,8	19,0	14,9	13,1	6,0	7,6	0,3	0,6
Øvrige byer	24,6	19,3	20,7	17,0	23,8	22,1	14,3	21,9	11,2	12,9	5,0	6,2	0,3	0,6
Landdistrikter	19,1	20,4	20,4	16,4	18,3	23,6	19,1	20,2	16,7	13,7	6,0	5,3	0,3	0,3
Vejle og Århus Amter	21,9	18,4	23,2	21,5	21,4	22,5	15,3	19,6	13,0	11,7	5,1	5,9	0,3	0,5
Største by	20,0	17,0	24,4	23,9	20,3	21,9	15,4	18,4	14,1	11,7	5,7	6,5	0,3	0,5
Øvrige byer	27,7	20,6	21,0	17,4	25,9	23,0	12,5	22,2	8,8	11,1	3,9	5,2	0,2	0,5
Landdistrikter	21,4	20,9	21,8	17,1	19,4	24,2	18,4	21,0	14,5	12,3	4,5	4,2	0,2	0,3
Øvrige Jylland	22,4	19,1	22,7	19,6	20,2	21,8	16,0	19,7	13,3	13,0	5,2	6,4	0,3	0,5
Største by	21,3	17,3	23,4	21,4	20,4	21,1	15,6	19,3	13,6	13,3	5,5	7,1	0,3	0,5
Øvrige byer	25,0	19,9	21,5	17,4	21,8	21,7	13,6	20,3	12,1	13,0	5,7	7,0	0,3	0,6
Landdistrikter	22,3	22,6	22,2	17,6	18,5	23,5	19,0	19,9	13,9	12,2	4,0	4,0	0,1	0,2
Hele Landet	20,7	17,8	22,3	20,2	21,3	22,3	16,1	20,1	13,8	12,6	5,4	6,5	0,3	0,5
Største by	19,5	16,7	22,8	21,7	21,2	22,0	16,1	19,5	14,4	12,6	5,7	7,0	0,3	0,6
Øvrige byer	25,7	19,8	21,0	17,0	24,1	22,3	13,3	21,9	10,7	12,5	4,9	6,1	0,3	0,5
Landdistrikter	21,1	21,0	21,5	16,9	19,1	23,6	18,9	21,0	14,7	12,9	4,5	4,4	0,2	0,3

Bem.: Tabellen summerer vandret til 100%.

Tabel 5.2 Befolkningens husstandssammensætning efter bymæssighed. 1981 og 1997. Procentvis fordeling

	0-14 år		15-29 år		30-44 år		45-59 år		60-75 år		76-90 år		Over 90 år	
	1981	1997	1981	1997	1981	1997	1981	1997	1981	1997	1981	1997	1981	1997
Hovedstadsområdet	18,8	16,7	22,1	20,9	22,6	22,9	16,6	20,4	14,3	12,1	5,4	6,5	0,3	0,5
Største by	18,2	16,4	22,2	21,3	22,2	22,9	16,8	19,9	14,7	12,2	5,7	6,7	0,3	0,5
Øvrige byer	28,0	19,5	20,3	16,2	30,4	23,2	11,9	26,1	6,9	11,1	2,4	3,7	0,1	0,2
Landdistrikter	20,2	18,1	21,3	16,6	22,4	24,3	18,5	23,9	13,8	12,7	3,7	4,1	0,1	0,2
<i>Uden for hovedstadsområdet:</i>														
<5.000 indbyggere	20,9	18,4	19,8	15,9	19,3	20,7	16,7	21,2	15,9	15,2	7,0	8,0	0,4	0,7
Største by	22,9	18,1	20,9	17,1	21,1	20,0	14,2	20,3	13,7	14,5	6,8	9,2	0,4	0,8
Øvrige byer	20,1	17,0	17,8	14,3	18,8	19,5	14,9	21,1	18,3	16,8	9,5	10,2	0,6	1,1
Landdistrikter	19,7	19,2	19,6	15,5	18,0	21,7	19,2	22,0	16,8	15,3	6,4	6,0	0,3	0,3
5-10.000 indbyggere	23,1	19,7	21,3	17,1	20,6	22,1	15,7	20,7	13,6	13,3	5,4	6,6	0,3	0,5
Største by	24,3	18,5	21,3	17,6	22,1	21,2	13,5	20,5	12,5	13,4	5,9	8,0	0,4	0,7
Øvrige byer	24,3	19,3	21,2	16,9	21,2	21,5	13,8	20,6	13,0	13,6	6,1	7,5	0,3	0,6
Landdistrikter	21,3	21,2	21,4	16,8	18,8	23,5	18,9	20,9	14,9	13,0	4,6	4,4	0,2	0,3
10-15.000 indbyggere	22,7	19,2	21,6	17,8	20,4	21,9	15,8	20,5	13,6	13,4	5,6	6,6	0,3	0,5
Største by	22,8	17,8	22,0	18,7	21,3	20,9	14,5	20,2	13,2	13,8	5,9	7,9	0,3	0,7
Øvrige byer	24,1	19,1	21,1	17,2	21,4	21,6	13,9	20,8	13,0	13,5	6,2	7,2	0,3	0,7
Landdistrikter	21,4	21,4	21,6	17,2	18,7	23,6	18,9	20,6	14,6	12,8	4,7	4,2	0,2	0,2
15.-30.000 indbyggere	21,5	18,4	22,1	19,1	20,3	21,6	16,2	20,2	14,0	13,4	5,6	6,8	0,3	0,5
Største by	20,4	16,9	22,3	20,4	20,2	20,9	16,2	20,0	14,6	13,8	6,0	7,4	0,3	0,6
Øvrige byer	24,8	19,6	21,4	16,7	22,5	22,0	13,5	21,0	11,9	12,9	5,7	7,0	0,3	0,6
Landdistrikter	21,6	21,6	21,9	17,2	18,7	23,6	18,9	20,3	14,4	12,7	4,3	4,4	0,2	0,2
Uoplyst	-	23,1	-	18,1	-	23,8	-	19,4	-	10,6	-	4,7	-	0,3
>30.000 indbyggere	20,7	17,4	23,8	23,0	21,0	22,1	15,9	19,1	13,3	11,9	5,0	6,0	0,3	0,5
Største by	19,0	16,3	24,6	24,7	19,7	21,6	16,3	18,2	14,6	12,1	5,5	6,6	0,3	0,5
Øvrige byer	28,4	21,1	21,1	17,4	27,8	23,6	12,7	22,7	7,0	10,6	2,8	4,1	0,2	0,4
Landdistrikter	20,6	20,8	22,4	16,9	19,7	24,4	18,8	21,0	14,1	12,5	4,2	4,2	0,2	0,3
Hele Landet	20,7	17,8	22,3	20,2	21,3	22,3	16,1	20,1	13,8	12,6	5,4	6,5	0,3	0,5
Største by	19,5	16,7	22,8	21,7	21,2	22,0	16,1	19,5	14,4	12,6	5,7	7,0	0,3	0,6
Øvrige byer	25,7	19,8	21,0	17,0	24,1	22,3	13,3	21,9	10,7	12,5	4,9	6,1	0,3	0,5
Landdistrikter	21,1	21,0	21,5	16,9	19,1	23,6	18,9	21,0	14,7	12,9	4,5	4,4	0,2	0,3

	0-14 år		15-29 år		30-44 år		45-59 år		60-75 år		76-90 år		Over 90 år	
	1981	1997	1981	1997	1981	1997	1981	1997	1981	1997	1981	1997	1981	1997
<i>Heraf:</i>														
Landkommuner	22,8	19,4	21,0	16,8	20,6	21,9	15,9	21,0	13,8	13,6	5,5	6,7	0,3	0,5
Største by	24,1	18,2	20,9	17,1	22,0	20,7	13,6	20,7	12,8	13,9	6,2	8,7	0,4	0,8
Øvrige byer	24,4	18,9	20,9	16,9	21,9	21,3	13,6	21,1	12,8	13,6	6,0	7,5	0,3	0,7
Landdistrikter	20,9	20,7	21,1	16,5	18,7	23,3	19,1	21,2	15,2	13,4	4,8	4,6	0,2	0,3
Landbrugskommuner	22,5	19,8	21,3	17,1	19,3	21,6	16,2	20,0	14,4	13,9	5,9	7,0	0,3	0,6
Største by	23,2	17,7	21,1	17,5	20,4	20,2	13,7	19,7	14,1	14,7	7,1	9,4	0,4	0,8
Øvrige byer	23,5	19,0	21,2	16,9	20,0	20,8	14,0	19,8	14,0	14,4	6,9	8,3	0,4	0,8
Landdistrikter	21,5	21,8	21,5	17,0	18,3	23,2	19,0	20,3	14,7	13,0	4,7	4,5	0,2	0,3
Udkantkommuner	21,2	18,5	20,6	16,2	19,1	21,0	16,7	20,7	15,5	15,1	6,5	7,8	0,3	0,6
Største by	21,8	17,1	20,7	16,8	20,2	19,9	14,8	20,3	15,1	15,3	7,1	9,7	0,4	0,9
Øvrige byer	21,8	17,7	20,1	15,7	19,5	20,2	15,3	20,6	15,3	15,9	7,5	9,2	0,4	0,8
Landdistrikter	20,5	20,4	20,8	15,9	18,1	22,4	19,1	21,3	15,8	14,5	5,4	5,2	0,2	0,3

Bem.: Tabellen summerer vandret til 100%.

Det viser sig i de to tabeller, at befolkningsgrupperne, som henholdsvis bor centralt i kommunerne og i kommunernes landdistrikter, har en forskellig aldersprofil.

I landdistrikterne er der relativt set en overrepræsentation af 30-75-årige og af børn under 15 år. Derimod findes en underrepræsentation af unge mellem 15 og 29 år og af gamle over 75 år. Som en afspejling heraf findes der i bybefolkningen en overrepræsentation af unge og gamle over 75 år. Det er vanskeligt at finde væsentlige regionale variationer fra dette gennemgående mønster. Tabel 5.1 belyser befolkningens alderssammensætning i by og på landet i henholdsvis landets centerregioner og i regionerne uden for centrene, og beskrevet på dette detaljeringsniveau findes der kun beskedne forskelle fra region til region.

Derimod træder der tydeligere forskelle frem i tabel 5.2, hvor befolkningens alderssammensætning i by og på land beskrives for kommuner, der er placeret forskellige steder i bymønsteret.

I hovedstadsområdet og især i de største kommuner i provinsen er børn under 15 år klart stærkere repræsenteret blandt landdistrikternes beboere end blandt byboerne. Det samme gælder de midaldrende forældregenerationer. Derimod er de unge mellem 15 og 29 år klart svagere repræsenteret blandt landdistrikternes beboere end blandt beboerne i det centrale byområde. De unge søger i stor udstrækning bolig i de centrale byområder, hvor uddannelsesinstitutioner og mange former for socialt og kulturelt liv findes koncentreret. Dette mønster for de unges bosætning er også påvist i Christoffersen (2003).

Det beskrevne mønster er i øvrigt i overensstemmelse med, at landdistrikterne i tæt sammenhæng med de store bysamfund i socioøkonomisk henseende har en funktion, som falder nært sammen med forstadsområdernes parcelhusområder. Her er tale om lokaliseringer i bymønsteret og om boligformer, som i høj grad henvender sig til børnefamilier.

I de små kommuner uden for hovedstadsområdet er børn nok stadig også stærkere repræsenteret blandt landdistrikternes beboere end blandt byboerne, men forholdet er ikke så markant. I disse kommuner findes i det hele taget relativt få unge mellem 15 og 29 år, men de, som findes, ses ret ligeligt fordelt mellem landdistrikterne og byerne. Her har de små bycentre ikke samme tiltrækningskraft for de unge.

Tabel 5.3 Befolkningens husstandssammensætning efter bymæssighed og placering i det regionale mønster. 1981 og 1997. Procentvis fordeling

	Enlige uden børn		Enlige med børn		Par uden børn		Par med børn	
	1981	1997	1981	1997	1981	1997	1981	1997
Hovedstadsområdet	27,1	31,7	6,6	6,6	25,5	28,2	40,8	33,5
Største by	28,1	32,7	6,8	6,8	25,8	27,8	39,3	32,7
Øvrige byer	12,9	19,8	3,6	4,6	18,3	32,2	65,1	43,3
Landdistrikter	22,2	24,4	3,6	3,8	27,1	32,6	47,2	39,2
Vestsjælland og Storstrøms Amter	21,7	26,0	4,0	5,6	26,9	31,3	47,4	37,1
Største by	23,5	29,3	5,0	6,8	26,3	30,2	45,3	33,6
Øvrige byer	17,6	22,7	3,0	5,1	24,6	31,6	54,8	40,7
Landdistrikter	21,1	22,1	2,9	3,6	29,5	33,1	46,6	41,1
Bornholms Amt	22,1	25,6	3,7	5,3	26,5	30,2	47,7	38,9
Største by	24,2	28,9	4,4	6,7	27,2	29,0	44,1	35,4
Øvrige byer	20,0	24,4	3,4	4,9	25,6	32,6	51,0	38,1
Landdistrikter	19,8	19,9	2,7	2,9	25,8	30,8	51,7	46,4
Fyns Amt	21,6	26,9	4,4	5,5	26,5	30,4	47,5	37,3
Største by	23,6	30,8	5,5	6,4	26,5	29,7	44,4	33,0
Øvrige byer	16,1	21,6	3,1	5,0	23,1	30,8	57,6	42,6
Landdistrikter	21,4	20,0	2,5	3,0	29,9	31,9	46,3	45,0
Vejle og Århus Amter	22,1	27,0	4,7	5,6	24,3	28,9	48,8	38,5
Største by	25,5	30,9	6,0	6,5	25,4	28,3	43,1	34,2
Øvrige byer	14,3	19,9	3,1	4,6	19,6	29,6	63,0	45,9
Landdistrikter	20,0	20,0	2,4	2,8	26,5	30,6	51,1	46,5
Øvrige Jylland	20,4	24,5	3,6	4,5	24,5	29,5	51,4	41,5
Største by	22,6	28,2	4,8	5,7	24,9	29,6	47,7	36,5
Øvrige byer	17,1	21,4	2,5	3,8	22,7	29,6	57,6	45,2
Landdistrikter	19,0	18,4	2,0	2,3	25,4	29,2	53,7	50,1
Hele Landet	23,3	27,7	4,9	5,6	25,3	29,2	46,6	37,4
Største by	25,7	31,0	6,0	6,5	25,7	28,7	42,6	33,9
Øvrige byer	16,0	21,1	2,9	4,4	21,8	30,3	59,3	44,2
Landdistrikter	20,1	20,0	2,4	2,8	27,0	30,8	50,6	46,3

Tabel 5.4 Befolkningens husstandssammensætning efter bymæssighed og placering i bymønsteret. 1981 og 1997. Procentvis fordeling

	Enlige uden børn		Enlige med børn		Par uden børn		Par med børn	
	1981	1997	1981	1997	1981	1997	1981	1997
Hovedstadsområdet	27,1	31,7	6,6	6,6	25,5	28,2	40,8	33,5
Største by	28,1	32,7	6,8	6,8	25,8	27,8	39,3	32,7
Øvrige byer	12,9	19,8	3,6	4,6	18,3	32,2	65,1	43,3
Landdistrikter	22,2	24,4	3,6	3,8	27,1	32,6	47,2	39,2
<i>Uden for hovedstadsområdet:</i>								
<5.000 indbyggere	20,8	24,2	2,7	3,8	27,5	31,4	49,0	40,5
Største by	19,4	26,0	3,0	4,8	24,6	29,4	53,0	39,8
Øvrige byer	22,8	26,3	2,7	3,6	28,1	32,8	46,4	37,3
Landdistrikter	21,2	21,7	2,4	3,0	29,5	32,8	46,9	42,5
5-10.000 indbyggere	18,9	22,4	2,9	4,1	24,8	30,1	53,4	43,4
Største by	18,7	24,7	3,6	5,1	22,9	29,5	54,8	40,7
Øvrige byer	17,8	22,9	2,8	4,4	23,9	30,1	55,5	42,6
Landdistrikter	19,8	19,8	2,4	2,9	27,2	30,6	50,7	46,8
10-15.000 indbyggere	19,6	23,1	3,0	4,3	24,8	30,3	52,6	42,3
Største by	20,4	26,2	3,9	5,6	24,0	30,0	51,6	38,1
Øvrige byer	18,3	22,3	2,6	4,1	23,6	30,6	55,5	42,9
Landdistrikter	19,7	19,7	2,3	2,7	26,8	30,4	51,1	47,2
15-30.000 indbyggere	21,3	25,4	3,9	5,0	25,5	30,2	49,3	39,4
Største by	23,4	28,7	4,9	6,2	25,9	30,1	45,7	35,0
Øvrige byer	16,6	21,1	2,5	3,8	23,2	30,4	57,8	44,8
Landdistrikter	19,6	19,2	2,1	2,5	26,4	30,4	52,0	47,9
>30.000 indbyggere	23,5	29,1	5,4	6,2	25,2	29,0	45,9	35,7
Største by	26,1	32,0	6,2	6,7	26,4	28,8	41,3	32,4
Øvrige byer	12,7	18,7	3,3	4,9	18,4	29,3	65,6	47,1
Landdistrikter	20,8	19,8	2,4	2,7	26,7	31,2	50,2	46,3
Hele Landet	23,3	27,7	4,9	5,6	25,3	29,2	46,6	37,4
Største by	25,7	31,0	6,0	6,5	25,7	28,7	42,6	33,9
Øvrige byer	16,0	21,1	2,9	4,4	21,8	30,3	59,3	44,2
Landdistrikter	20,1	20,0	2,4	2,8	27,0	30,8	50,6	46,3
<i>Heraf</i>								
Landkommuner	18,9	22,4	2,8	4,0	25,2	30,7	53,1	42,9
Største by	18,4	24,9	3,4	5,0	23,4	30,1	54,7	40,0
Øvrige byer	17,8	23,0	2,8	4,3	23,3	30,6	56,0	42,1
Landdistrikter	20,1	20,2	2,4	2,9	27,7	31,3	49,8	45,6

	Enlige uden børn		Enlige med børn		Par uden børn		Par med børn	
	1981	1997	1981	1997	1981	1997	1981	1997
Landbrugskommuner	19,5	22,5	2,6	3,7	25,5	30,0	52,3	43,8
Største by	19,7	26,0	3,2	4,7	24,6	29,9	52,5	39,4
Øvrige byer	19,0	23,7	2,7	4,1	24,6	30,2	53,8	42,0
Landdistrikter	19,8	19,4	2,2	2,7	26,7	29,9	51,3	48,0
Udkantkommuner	21,1	24,4	2,9	4,3	26,6	30,9	49,4	40,4
Største by	21,1	27,4	3,5	5,5	25,5	30,1	50,0	37,1
Øvrige byer	21,2	25,3	3,1	4,5	25,8	31,7	49,9	38,5
Landdistrikter	21,0	21,1	2,5	3,1	27,9	31,1	48,6	44,6

Befolkningens husstandssammensætning i regionerne og i de forskellige dele af bymønsteret er beskrevet i tabellerne 5.3 og 5.4.

Det gennemgående i de to tabeller er, at enlige ses at have en tendens til at finde boliger med en lokalisering, som er kendetegnet ved centralitet. Mennesker, som lever i parforhold, er derimod orienteret mod boliger med en mere decentral lokalisering.

Dette mønster gør sig gældende på flere niveauer.

På det overordnede regionale niveau viser tabel 5.3, at personer i parhusstande udgør en mindre andel af indbyggerne i hovedstadsområdet end i den østdanske periferi i Vestsjællands og Storstrøms amter. Ligeledes udgør personer i parhusstande en mindre andel af indbyggerne i Århus og Vejle Amter end i den vestdanske periferi i det øvrige Jylland.

På lokalt niveau udgør parhusstande – og især parhusstande med børn – en mindre andel af indbyggerne i kommunernes centerbyer end i kommunernes landdistrikter. For enlige forholder det sig da modsat. Dette mønster gør sig imidlertid ikke gældende med samme klarhed i alle dele af bymønsteret. I landets centerområder udgør personer i parforhold med børn en langt større andel af indbyggerne i landdistrikterne end i kommunernes centralbyer, mens disse personer i landets perifere områder kun udgør en lidt større andel af indbyggerne i landdistrikterne end i kommunernes centralbyer.

På lokalt niveau har husstandstypernes fordeling i bysystemet også ændret sig siden 1981. I de mindre kommuner og herunder i landkommuner og udkantkommuner var personer i parforhold med hjemmeboende børn i 1981 repræsenteret stærkere i kommunernes centralbyer end i deres

landdistrikter. Siden er enlige og personer i parforhold uden hjemmeboende børn kommet til at præge de perifert beliggende kommuners centralbyer væsentligt stærkere. En vigtig forklaring findes i tabel 5.2 som viser, at gamle mennesker har fået en stærkere tendens til at samle sig i centralbyen. En betydelig del af disse mennesker lever som enlige, og det er meget muligt, at det i særlig grad er de enlige – herunder de som netop er blevet enlige – som søger fra landdistrikterne til centralbyen. En sådan forskydning kan også hænge sammen med, at de mindre kommuner siden 1981 har fået opbygget en almen boligsektor, som her er stærkt præget af ældreboliger, jf. Christoffersen (2003).

5.2 **Erhvervsstrukturen og beskæftigelsesforholdene**

Den altovervejende del af de danske arbejdspladser er urbant lokaliserede. Den første søjle i tabellerne 5.5 og 5.6 opgør antallet af arbejdspladser lokaliseret i de enkelte regioner og i de enkelte dele af bymønsteret. I alt 79% af alle arbejdspladser er placeret i den største by i den pågældende kommune. Herudover findes 10% af arbejdspladserne placeret i andre byer end kommunens største, mens de resterende 11% af arbejdspladserne findes i landdistrikterne.

Ydermere findes en stor del af arbejdspladserne lokaliseret i landets største bysamfund. Således er 57% af alle arbejdspladser placeret i kommuncentrene i kommunerne i hovedstadsområdet eller i kommunerne med over 30.000 indbyggere i provinsen.

Den samtidige urbane orientering på kommuneniveau og centralorientering på landsniveau indebærer det umiddelbart paradoksale, at hovedparten af landdistrikternes arbejdspladser er at finde i de store kommuner. Temaet er nærmere behandlet i Christoffersen (2001). Kun godt en tredjedel af arbejdspladserne i de danske landdistrikter findes i de kommuner, som traditionelt er defineret som landkommuner. Hele 62% af landdistrikternes arbejdspladser findes derimod lokaliseret i kommuner med over 10.000 indbyggere uden for hovedstadsområdet.

Historisk set har der fungeret en tæt binding mellem bopæl og arbejdssted. I landbruget boede de beskæftigede på gården og flyttede bopæl sammen med jobskifte. I købstæderne måtte indbyggerne kun bedrive deres næring inden for bygrænsen. Den lokale stedbundethed er blevet brudt i nyere tid, sådan som det er belyst i kapitel 2. Tabellerne 5.5 og 5.6 tegner et billede af, i hvilken grad beskæftigelsen stadig er lokal i de forskellige dele af landet.

Tabel 5.5 Lokal beskæftigelse samt beskæftigelsesgrad efter bymæssighedsstruktur og placering i det regionale mønster. 1997

Bopæl	Samlet antal beskæftigede på stedet	Antal beskæftigede med bopæl på stedet	Antal beskæftigede med bopæl på stedet i % af antal 15-60-årige på stedet	Antal beskæftigede med bopæl på stedet i % af antal arbejdspladser på stedet
Hovedstadsområdet	940049	750035	87,4	79,8
Største by	829252	731247	94,1	88,2
Øvrige byer	21659	10862	20,2	50,2
Landdistrikter	23165	7891	29,5	34,1
Vestsjællands og Storstrøms Amter	235890	130702	53,1	55,4
Største by	148666	91556	72,0	61,6
Øvrige byer	27981	13655	27,1	48,8
Landdistrikter	42039	25466	37,1	60,6
Bornholms Amt	20628	11723	61,4	56,8
Største by	12993	8196,0	82,5	63,1
Øvrige byer	2684	1387,0	37,5	51,7
Landdistrikter	3106	2139	39,3	68,9
Fyns Amt	222452	128598	59,6	57,8
Største by	148134	98364	77,2	66,4
Øvrige byer	28614	13717	28,4	47,9
Landdistrikter	32853	16505	41,3	50,2
Vejle og Århus Amter	492060	292214	62,2	59,4
Største by	342493	233366	79,3	68,1
Øvrige byer	60372	29780	29,0	49,3
Landdistrikter	60512	29018	39,9	48,0
Øvrige Jylland	749316	432968	61,7	57,8
Største by	475935	305857	80,8	64,3
Øvrige byer	102466	55628	33,8	54,3
Landdistrikter	119938	71430	45,3	59,6
Hele Landet	2660606	1808407	72,0	68,0
Største by	1957473	1525748	89,0	77,9
Øvrige byer	243776	126927	30,0	52,1
Landdistrikter	281613	155548	41,9	55,2
Uoplyst	177744	184		

Tabel 5.6 Lokal beskæftigelse samt beskæftigelsesgraden efter boligens bymæssighedsstatus og placering i bymønsteret, 1997

Bopæl	Samlet antal beskæftigede	Antal beskæftigede med bopæl på stedet	Antal beskæftigede med bopæl på stedet i % af antal 15-60-årige på stedet	Antal beskæftigede med bopæl på stedet i % af antal arbejdspladser på stedet
Hovedstadsområdet	940049	750035	87,4	79,8
Største by	829252	731247	94,1	88,2
Øvrige byer	21659	10862	20,2	50,2
Landdistrikter	23165	7891	29,5	34,1
<i>Uden for hovedstadsområdet:</i>				
<5.000 indbyggere	30475	14225	41,5	46,7
Største by	14208	6258	44,9	44,0
Øvrige byer	3888	1937	37,1	49,8
Landdistrikter	10102	6030	39,8	59,7
5-10.000 indbyggere	330359	154360	39,8	46,7
Største by	140356	63715	47,2	45,4
Øvrige byer	73292	35463	32,0	48,4
Landdistrikter	98045	55146	38,8	56,2
10-15.000 indbyggere	252570	115561	44,3	45,8
Største by	137028	62216	59,2	45,4
Øvrige byer	47021	22674	30,7	48,2
Landdistrikter	55560	30637	37,6	55,1
15-30.000 indbyggere	344589	166531	52,6	48,3
Største by	237152	125218	66,1	52,8
Øvrige byer	36383	17255	27,1	47,4
Landdistrikter	47087	24036	38,2	51,0
>30.000 indbyggere	762353	417849	64,0	54,8
Største by	599477	377076	76,3	62,9
Øvrige byer	61533	26548	22,9	43,1
Landdistrikter	47654	14191	33,1	29,8
Hele Landet	2660606	1808407	72,0	68,0
Største by	1957473	1525748	89,0	77,9
Øvrige byer	243776	126927	30,0	52,1
Landdistrikter	281613	155548	41,9	55,2
Uoplyst	177744	184		
<i>Heraf:</i>				
Landkommuner	299605	138397	37,3	46,2
Største by	96582	40674	42,3	42,1
Øvrige byer	85479	41469	32,3	48,5
Landdistrikter	98894	56210	38,5	56,8

Bopæl	Samlet antal beskæftigede	Antal beskæftigede med bopæl på stedet	Antal beskæftigede med bopæl på stedet i % af antal 15-60-årige på stedet	Antal beskæftigede med bopæl på stedet i % af antal arbejdspladser på stedet
Landbrugskommuner	215283	107342	41,2	49,9
Største by	76215	34258	48,0	44,9
Øvrige byer	53887	26805	34,6	49,7
Landdistrikter	73515	46259	41,4	62,9
Udkantkommuner	104617	52180	46,9	49,9
Største by	46200	23376	62,0	50,6
Øvrige byer	22710	10467	36,7	46,1
Landdistrikter	29134	18333	40,8	62,9

De to tabeller opgør et mål for den lokale beskæftigelsesgrad. Der er beregnet et mål for, hvor stor en andel af indbyggerne i arbejdsdygtig alder mellem 15 og 60 år i de forskellige dele af landet, som er i beskæftigelse, og som ydermere har deres arbejdsplads på samme lokalitet i bysystemet som deres bopæl. Denne lokale beskæftigelsesintensitet varierer i væsentlig grad mellem regioner og lokalområder.

På landsbasis er det 72% af alle 15-60-årige, som er i beskæftigelse og har deres arbejdsplads i den by eller det landdistrikt, hvor de bor. På regionalt niveau danner variationerne i lokal beskæftigelsesintensitet et mønster kendetegnet ved centralitet. Den lokale beskæftigelsesintensitet er større i hovedstadsområdet end i Vestsjællands og Storstrøms Amter, og den er større i Århus og Vejle Amter end i det øvrige Jylland.

På lokalt niveau gælder, at blandt de 15-60-årige, som bor i hovedbyen i deres kommune, udgør andelen, som er i lokal beskæftigelse, hele 89%, hvorimod andelen kun er på 42% blandt de 15-60-årige med bopæl i de danske landdistrikter. I arbejdslivet er den lokale stedbundethed altså langt svagere blandt befolkningen i landdistrikterne sammenholdt med bybefolkningen.

Den svage stedbundethed i erhvervsmæssig henseende i landets landdistrikter kommer også til udtryk i tabellerne 5.5 og 5.6 i opgørelsen af, hvor stor en andel af arbejdspladserne i de enkelte lokaliteter i bysystemet, som er besat med lokal arbejdskraft. For landet som helhed findes 1,8 millioner mennesker, som er i beskæftigelse på netop den samme lokalitet i bysystemet, hvor de bor. Det svarer til 68% af det samlede antal beskæfti-

gede på 2.660.000 personer. Der er altså 32% af de beskæftigede, som har deres arbejde uden for den by eller det landdistrikt, hvor de bor.

Der er betydelige forskelle både på regionalt og lokalt niveau i henseende til, hvor stor en andel af arbejdspladserne som besættes med lokal arbejdskraft. Også her danner der sig et mønster kendetegnet ved centralitet. I hovedstadsområdet er en større andel af arbejdspladserne besat med lokal arbejdskraft, end det er tilfældet i Vestsjællands og Storstrøms Amter. Tilsvarende gælder i Vestdanmark, at der i Århus og Vejle Amter er en større andel af arbejdspladserne besat med lokal arbejdskraft, end det er tilfældet i det øvrige Jylland. I hovedsagen er det også sådan i tabel 5.6, at lokal arbejdskraft vejer forholdsvis mere i en kommunes arbejdspladser, jo større kommunen er.

På lokalt niveau er det iøjnefaldende, at virksomhederne med lokalisering i en hovedby i en kommune i langt højere grad end de agrar lokaliserede virksomheder anvender lokal arbejdskraft. Næsten halvdelen, nemlig 45%, af alle arbejdspladser i de danske landdistrikter er besat med medarbejdere, som er bosiddende uden for det pågældende landdistrikt.

Landdistriktvirksomhedernes orientering mod at anvende lokal arbejdskraft er ikke den samme overalt i landet. Gennemgående gælder der imod, at jo højere grad af centralitet i landdistriktets indplacering i bysystemet, jo mindre tendens til at anvende lokal arbejdskraft. I landdistrikterne i Vestsjællands og Storstrøms Amter anvendes i højere grad lokal arbejdskraft, end det er tilfældet i hovedstadsområdets landdistrikter. Ligeledes anvendes i landdistrikterne i det øvrige Jylland i højere grad lokal arbejdskraft, end det er tilfældet i landdistrikterne i Århus og Vejle Amter. På tilsvarende vis er tendensen til at anvende lokal arbejdskraft i landdistrikternes virksomheder gennemgående større, jo mindre virksomhedernes hjemstedskommune er.

Arbejdspladsernes erhvervsfordeling i de forskellige regioner og dele af bymønsteret er belyst i tabellerne 5.7 og 5.8.

På det overordnede regionale niveau tegner der sig et billede af, at de primære og sekundære erhverv er kendetegnet ved en decentral tendens i lokaliseringen, mens de tertiære erhverv gennemgående er præget af en tendens til centralitet i lokaliseringen.

Landbrug, fiskeri og skovbrug udgør således en klart større andel af arbejdspladserne i Vestsjællands og Storstrøms Amter end i hovedstadsområdet, og i Vestdanmark udgør disse erhverv en klart større andel af arbejdspladserne i det øvrige Jylland end i Århus og Vejle Amter. Det samme mønster gør sig tydeligt gældende, hvad angår den del af industrien, som forarbejder produkter fra de primære erhverv. Ligeledes findes dette mønster i den øvrige industri, hvor det imidlertid ikke fremstår så markant. Hvad angår bygge- og anlægssektoren, så findes den i Østdanmark stærkere repræsenteret i Vestsjællands og Storstrøms Amter end i hovedstadsområdet. Det hænger utvivlsomt sammen med, at der foregår en indpendling til hovedstadsområdets byggepladser fra håndværksfirmaer lokaliseret mere decentralt. Ligeledes er en forklaring, at byggeriet siden begyndelsen af 1990'erne har været lokaliseret mere decentralt end tilvæksten i arbejdspladser i det østlige Danmark. Det hænger igen sammen med de stærkt stigende jordpriser i hovedstadsområdet, jf. Christoffersen (2003). I Vestdanmark kan ikke med den grove regionsinddeling, som er anvendt i tabel 5.7, ses et tilsvarende decentralt lokaliseringsmønster i bygge- og anlægssektoren, men det kan meget vel findes på et mere lokalt niveau.

Blandt de tertiære erhverv ses ikke mindst et klart centralorienteret lokaliseringsmønster inden for servicevirksomhed, men også inden for offentlig administration og engroshandel. Disse erhverv fylder igen relativt mere i hovedstadsområdet end i Vestsjællands og Storstrøms Amter, og det samme gør sig gældende i Århus og Vejle Amter i forhold til det øvrige Jylland.

Tabel 5.7 Antallet af arbejdspladser fordelt efter bymæssighed og placering i det regionale mønster samt erhvervssektor. 1997. Procentvis fordeling

Arbejdspladsens lokalisering	Landbrug, fiskeri, skovbrug	Industri (forarbejdende)	Industri	Bygge og anlæg	Transport	Energi, Post og Tele	Detailhandel	Hotel, restauration	Engros-handel	Undervisning, sundhed, socialvæsen	Off. adm.	Servicевirk-somhed	Alle	Heraf andel af arbejdspladser i vækst-erhverv
Hovedstadsområdet	0,9	2,2	9,9	5,5	5,3	4,4	6,8	5,3	9,5	23,1	8,0	19,1	100	73,7
Største by	0,5	2,0	9,5	5,4	5,6	4,4	7,1	5,5	10,0	23,3	7,4	19,3	100	75,0
Øvrige byer	2,6	4,7	12,8	11,1	4,3	3,4	7,3	4,8	8,2	27,4	2,8	10,5	100	72,8
Landdistrikter	14,9	3,4	14,5	11,8	4,5	2,3	1,8	3,1	8,5	21,6	1,8	11,7	100	60,9
Vestsjælland og Storstrøms Amter	6,4	5,1	11,4	6,7	4,4	4,3	7,4	4,2	6,6	26,4	7,4	9,5	100	65,2
Største by	0,7	5,9	12,5	5,9	3,9	4,0	9,0	4,2	7,0	29,7	7,3	10,0	100	69,9
Øvrige byer	5,1	5,5	10,2	10,2	7,8	2,5	8,0	4,8	6,9	31,2	0,7	7,1	100	70,6
Landdistrikter	29,8	3,7	10,2	9,4	5,0	4,2	2,9	5,1	6,7	14,4	1,1	7,5	100	50,2
Bornholms Amt	8,7	7,7	6,5	6,2	5,8	4,4	7,8	6,5	4,8	23,4	10,1	8,0	100	61,1
Største by	3,1	10,0	6,0	6,5	7,5	3,9	9,9	5,2	5,4	25,9	7,5	8,9	100	65,8
Øvrige byer	4,2	6,1	8,2	9,5	2,1	3,3	8,9	11,4	5,0	29,1	5,9	6,3	100	73,4
Landdistrikter	40,7	2,9	3,8	5,4	4,7	5,8	2,8	9,6	4,1	13,7	0,5	6,1	100	47,5
Fyns Amt	6,8	5,4	14,8	6,1	3,3	3,8	7,2	4,4	7,4	25,4	4,9	10,5	100	64,8
Største by	0,9	5,6	14,2	5,3	3,2	3,6	9,0	5,0	8,2	27,9	6,4	10,7	100	69,7
Øvrige byer	6,6	6,1	10,4	11,3	4,6	4,0	6,2	3,1	8,0	31,6	0,8	7,4	100	71,5
Landdistrikter	35,6	5,5	22,0	7,0	2,9	1,8	1,6	3,4	4,6	9,1	0,9	5,6	100	33,1

Arbejdspladsens lokalisering	Landbrug, fiskeri, skovbrug	Industri (forarbejdende)	Industri	Bygge og anlæg	Transport	Energi, Post og Tele	Detailhandel	Hotel, restauration	Engroshandel	Undervisning, sundhed, socialvæsen	Off. adm.	Servicevirksomhed	Alle	Heraf andel af arbejdspladser i væksterhverv
Vejle og Århus Amt	4,2	5,7	14,5	6,0	4,2	4,3	7,1	4,1	8,8	24,1	5,1	12,0	100	66,3
Største by	0,5	4,7	14,4	5,7	3,9	4,2	8,5	4,2	9,1	26,2	5,8	12,8	100	70,7
Øvrige byer	3,8	8,3	16,2	8,7	4,0	4,0	5,9	2,9	8,3	28,4	1,5	8,1	100	66,2
Landdistrikter	27,5	9,0	13,8	6,6	6,2	3,1	2,5	5,3	8,7	10,2	0,3	6,7	100	43,2
Øvrige Jylland	7,9	8,2	15,3	5,9	3,8	3,6	6,6	4,0	7,5	21,2	6,4	9,6	100	58,4
Største by	1,5	8,0	17,6	5,4	3,7	3,6	8,2	4,1	7,9	22,9	6,3	10,7	100	62,9
Øvrige byer	4,4	11,2	12,3	9,9	4,1	2,4	6,5	4,2	8,4	28,0	1,4	7,2	100	66,6
Landdistrikter	38,9	9,0	11,2	6,4	4,2	2,8	2,5	3,9	6,5	9,0	0,3	5,3	100	36,4
Hele Landet	4,5	5,1	12,8	5,9	4,5	4,1	6,9	4,5	8,3	23,2	6,7	13,5	100	66,4
Største by	0,8	4,5	12,9	5,5	4,6	4,1	7,9	4,8	8,9	24,6	6,8	14,6	100	70,4
Øvrige byer	4,4	8,6	12,8	9,9	4,6	3,1	6,6	3,9	8,1	28,8	1,5	7,7	100	68,2
Landdistrikter	32,8	7,3	13,1	7,4	4,6	2,9	2,4	4,3	6,9	11,2	0,6	6,5	100	41,6

Anm: Væksterhverv er defineret som erhverv, hvor antallet af arbejdspladser er steget på landsbasis i perioden 1992-1999. Væksterhvervene er: Bygge og anlæg, Energi, Post og Tele, Detailhandel, Hotel og Restauration, Engroshandel, Undervisning, Sundhed, Socialvæsen samt Servicevirksomhed.

Det mønster for erhvervenes orientering mod henholdsvis centralitet og decentralitet i lokaliseringen, som findes på regionalt niveau, genfindes i hovedsagen uforandret på lokalt niveau. Foruden landbrug, fiskeri og skovbrug findes også en stærkere repræsentation af arbejdspladser i landdistrikterne og i kommunernes mindre byer end i centralbyerne inden for industri, som forarbejder produkter fra de primære erhverv, samt inden for bygge- og anlægsvirksomhed. I beskeden grad ses en tendens til lokal decentralitet i lokaliseringen endelig også inden for den øvrige industri. Andre erhverv, altså de tertiære erhverv, er kendetegnet ved, at arbejdspladsernes lokalisering på lokalt niveau gennemgående er orienteret mod centralitet.

Den decentralitet i lokaliseringen på lokalt niveau af forarbejdningindustri og øvrig industri, som er den gennemgående tendens på landsbasis, gør sig ikke gældende overalt. I de mindre kommuner uden for hovedstadsområdet er industrierhvervenes andel af arbejdspladserne tværtimod større i centralbyerne end i landdistrikterne, sådan som det kan ses i tabel 5.8.

Tabel Antallet af arbejdspladser fordelt efter placering i bymønsteret, bymæssighed samt erhvervssektor. 1997.

5.8 Procentvis fordeling

Arbejdspladsens lokaliserings	Landbrug, fiskeri, skovbrug	Industri (forarbejdende)	Industri	Bygge og anlæg	Transport	Energi, Post og Tele	Detailhandel	Hotel, restauration	Engros-handel	Undervisning, sundhed, socialvæsen	Off. adm.	Servicевirk-somhed	Alle	Heraf andel af arbejdspladser i vækst-erhverv
Hovedstadsområdet	0,9	2,2	9,9	5,5	5,3	4,4	6,8	5,3	9,5	23,1	8,0	19,1	100	73,7
Største by	0,5	2,0	9,5	5,4	5,6	4,4	7,1	5,5	10,0	23,3	7,4	19,3	100	75,0
Øvrige byer	2,6	4,7	12,8	11,1	4,3	3,4	7,3	4,8	8,2	27,4	2,8	10,5	100	72,8
Landdistrikter	14,9	3,4	14,5	11,8	4,5	2,3	1,8	3,1	8,5	21,6	1,8	11,7	100	60,9
Uden for hovedstadsområdet:														
<5.000 indbyggere	14,6	5,4	15,1	6,5	4,0	3,7	6,0	4,9	4,8	21,9	6,1	6,9	100	54,8
Største by	1,7	6,0	21,5	6,3	3,2	3,4	7,8	4,7	4,6	27,1	6,7	6,9	100	60,9
Øvrige byer	12,6	8,6	7,7	8,8	7,7	2,3	7,5	6,0	8,0	22,1	2,1	6,5	100	61,2
Landdistrikter	36,3	4,4	11,5	7,0	3,4	3,7	3,8	5,7	4,4	12,7	1,3	5,9	100	43,2
5-10.000 indbyggere	13,4	9,6	13,3	6,5	4,3	3,2	5,6	3,9	6,6	21,4	4,4	7,7	100	54,9
Største by	2,4	11,2	15,1	5,7	3,9	3,7	7,7	3,6	7,3	24,6	6,8	8,0	100	60,6
Øvrige byer	5,4	11,7	9,1	8,7	5,7	2,5	6,8	4,7	7,5	28,2	2,7	7,0	100	65,3
Landdistrikter	37,4	6,6	14,0	7,1	4,3	2,4	2,3	4,2	5,5	9,8	0,4	5,9	100	37,3
10-15.000 indbyggere	9,8	9,1	18,2	6,5	4,0	3,3	6,2	3,8	7,0	19,5	4,5	8,3	100	54,4
Største by	1,3	9,8	22,3	5,4	4,1	3,4	7,9	3,5	7,1	19,7	6,8	8,8	100	55,7
Øvrige byer	5,3	8,6	16,4	9,9	4,4	1,8	6,9	3,5	7,7	27,7	0,7	7,1	100	64,6
Landdistrikter	36,4	8,8	10,1	7,2	4,0	3,0	2,0	4,7	6,7	10,8	0,7	5,9	100	40,1

Arbejdspladsens lo- kalisering	Land- brug, fiskeri, skov- brug	Industri (forarbe- jdende)	Industri	Bygge og an- læg	Trans- port	Energi, Post og Tele	Detail- handel	Hotel, restau- ration	Engros- handel	Under- visning, sund- hed, socialv æsen	Off. adm.	Servi- cevir- ksom- hed	Alle	Heraf andel af ar- bejds- pladser i vækst- erhverv
15-30.000 indbygge- re	5,9	6,0	14,8	5,8	3,8	3,9	7,3	4,1	7,3	24,1	7,2	9,8	100	62,3
Største by	0,8	6,2	15,9	5,4	3,7	3,5	9,0	4,4	7,7	26,0	6,7	10,6	100	66,7
Øvrige byer	3,6	6,5	16,0	10,0	4,0	2,9	6,8	3,6	7,3	31,4	0,9	6,8	100	68,9
Landdistrikter	35,6	6,7	11,6	6,4	4,1	4,1	1,5	4,4	6,9	12,4	0,5	5,7	100	41,5
>30.000 indbyggere	2,4	5,0	13,3	5,8	3,9	4,5	7,7	4,3	8,7	25,1	6,7	12,6	100	68,7
Største by	0,7	4,6	13,5	5,6	3,7	4,1	8,6	4,6	8,9	26,8	6,0	12,9	100	71,5
Øvrige byer	3,2	7,5	12,8	11,0	3,6	5,0	5,6	3,0	9,6	29,8	0,3	8,7	100	72,6
Landdistrikter	24,2	10,0	15,7	7,1	7,0	3,1	3,9	4,4	9,9	7,7	0,3	6,7	100	42,8
Hele Landet	4,5	5,1	12,8	5,9	4,5	4,1	6,9	4,5	8,3	23,2	6,7	13,5	100	66,4
Største by	0,8	4,5	12,9	5,5	4,6	4,1	7,9	4,8	8,9	24,6	6,8	14,6	100	70,4
Øvrige byer	4,4	8,6	12,8	9,9	4,6	3,1	6,6	3,9	8,1	28,8	1,5	7,7	100	68,2
Landdistrikter	32,8	7,3	13,1	7,4	4,6	2,9	2,4	4,3	6,9	11,2	0,6	6,5	100	41,6
<i>Heraf:</i>														
Landkommuner	14,4	8,6	12,5	7,2	4,2	3,4	5,5	3,9	6,3	21,6	4,9	7,6	100	55,5
Største by	2,4	9,2	15,8	6,5	3,5	3,9	8,1	3,5	6,4	25,1	7,8	7,8	100	61,3
Øvrige byer	5,0	10,3	10,9	8,7	5,5	2,4	7,0	4,3	7,5	27,9	3,2	7,3	100	65,1
Landdistrikter	36,7	7,2	11,1	7,5	4,2	3,0	2,3	4,4	5,8	10,9	0,7	6,1	100	40,1

Arbejdspladsens lo- kalisering	Land- brug, fiskeri, skov- brug	Industri (forarbe- jdende)	Industri	Bygge og an- læg	Trans- port	Energi, Post og Tele	Detail- handel	Hotel, restau- ration	Engros- handel	Under- visning, sund- hed, socialv- æsen	Off. adm.	Servi- cevirks- omhed	Alle	Heraf andel af ar- bejds- pladser i vækst- erhverv
Landbrugskomm.	16,9	9,9	10,5	6,9	3,5	3,3	5,4	3,5	6,1	22,2	4,2	7,5	100	54,9
Største by	1,8	11,7	13,2	5,9	2,7	4,0	8,3	3,4	6,5	26,3	7,9	8,3	100	62,8
Øvrige byer	5,9	11,0	9,1	9,2	4,8	2,2	6,8	4,3	7,2	30,5	2,4	6,7	100	66,9
Landdistrikter	43,1	8,1	8,8	7,1	3,5	2,5	2,0	3,4	5,3	10,1	0,6	5,6	100	35,9
Udkantkommuner	14,2	8,0	9,3	6,2	5,6	3,7	6,8	5,2	5,6	22,2	5,8	7,6	100	57,2
Største by	3,3	12,0	10,4	5,5	4,9	3,6	9,2	4,4	6,0	24,2	7,9	8,5	100	61,5
Øvrige byer	6,7	7,4	8,1	8,2	8,4	2,3	8,0	6,6	6,9	28,6	2,3	6,5	100	67,1
Landdistrikter	40,3	3,6	8,5	6,7	4,3	3,2	3,4	6,1	4,9	11,8	1,2	6,1	100	42,1
Uoplyst	1,0	1,1	9,1	1,2	6,4	10,4	1,0	1,6	2,2	31,2	23,4	11,3	100	59,0

Anm: Væksterhverv er defineret som erhverv, hvor antallet af arbejdspladser er steget på landsbasis i perioden 1992-1999. Væksterhvervene er: Bygge og anlæg, Energi, Post og Tele, Detailhandel, Hotel og Restauration, Engroshandel, Undervisning, Sundhed, Socialvæsen samt Servicevirksomhed.

Arbejdspladserne er kategoriseret efter indkomstform i tabel 5.9. Lønmodtagere er orienteret mod arbejdspladser kendetegnet ved centralitet. Selvstændige og medhjælpende ægtefæller er derimod orienteret mod arbejdspladser kendetegnet ved decentralitet.

Tabel 5.9 Antallet af arbejdspladser fordelt efter kommunetype og bymæssighed samt indkomstformer. 1997

	Antal arbejdspladser i alt	Heraf		
		I kommunens største by Procent	I kommunens øvrige byer Procent	I kommunens landdistrikter Procent
Selvstændige. I alt	219.386	52	14	34
Hovedstadsområdet	60.339	87	6	7
Landkommuner	48.451	16	22	62
Kommuner > 30.000 indb.	44.827	68	14	18
Øvrige kommuner	65.769	37	15	48
Heltidslønmodt. I alt	2.041.686	82	9	9
Hovedstadsområdet	742.250	95	2	3
Landkommuner	202.303	41	32	27
Kommuner > 30.000 indb.	603.867	86	8	6
Øvrige kommuner	493.266	75	11	14
Deltidslønmodt. I alt	380.078	81	10	9
Hovedstadsområdet	134.553	95	3	2
Landkommuner	43.077	40	32	28
Kommuner > 30.000 indb.	110.502	86	9	5
Øvrige kommuner	91.946	73	13	14
Medhj. ægtefæller. I alt	19.245	35	14	51
Hovedstadsområdet	2.906	81	7	12
Landkommuner	5.774	13	19	68
Kommuner > 30.000 indb.	3.157	52	14	34
Øvrige kommuner	7.408	26	14	60

Udviklingsdynamikken i arbejdspladser i de forskellige dele af landet er søgt indkredset ad to forskellige veje.

Først er der i tabellerne 5.7 og 5.8 foretaget en opdeling af den oprindelige erhvervsinddelings 12 erhverv, således at erhvervene med vækst på landsbasis i 1990'erne i antallet af job er udskilt og benævnt væksterhverv. Der er tale om 7 af de 12 erhverv. Lokaliseringen af arbejdspladserne i væksterhvervene er herefter beskrevet i tabellen.

Det er iøjnefaldende, at hovedstadsområdet har en klart større andel af arbejdspladserne placeret i væksterhverv, end hvad der gør sig gældende i

den øvrige del af landet.

Uden for hovedstadsområdet danner der sig et klart mønster, således at andelen af arbejdspladserne, som falder inden for væksterhvervene, er stigende med stigende kommunestørrelse.

Den anden indfaldsvinkel til belysning af arbejdspladsernes udviklingsdynamik er opdyrket i tabellerne 5.10 og 5.11. Her er opgjort antallet af nyoprettede virksomheder på et år inden for de enkelte lokaliteter, og dette antal er så sat i forhold til antallet af beboere på den pågældende lokalitet.

På det overordnede regionale niveau ses tilbøjeligheden til at oprette nye virksomheder at være størst i hovedstadsområdet. Det falder sammen med, at det også er her, at beskæftigelsen gennemgående er stærkest orienteret mod væksterhverv. I øvrigt ses i tabel 5.10 er særlig lav tilbøjelighed til at oprette nye virksomheder i Vestsjællands, Storstrøms og Fyns Amter. Disse amter er alle kendetegnet ved at ligge uden for de overordnede centerområder. På den anden side danner der sig ikke i tabel 5.10 noget entydigt center/periferi-mønster. I Jylland findes tilbøjeligheden til at oprette ny virksomhed at være højere i periferien i de øvrige jyske amter frem for i det vstdanske centerområde i Århus og Vejle Amter.

Tabel 5.10 De nyoprettede virksomheder 1997 efter deres bymæssighedsstatus og placering i det regionale mønster

Virksomhedens lokalisering	Antal nyoprettede virksomheder	Antal nyoprettede virksomheder pr. 10.000 indbyggere i området
Hovedstadsområdet	3571	20,23
Største By	3173	19,66
Øvrige Byer	115	11,50
Landdistrikter	125	24,48
Vestsjælland og Storstrøms Amter	870	15,86
Største By	460	15,93
Øvrige Byer	126	11,48
Landdistrikter	245	16,35
Bornholms Amt	81	17,99
Største By	47	19,56
Øvrige Byer	9	9,90
Landdistrikter	23	19,36
Fyns Amt	748	15,87
Største By	483	17,02
Øvrige Byer	98	9,58
Landdistrikter	137	16,08
Vejle og Århus Amter	1737	17,88
Største By	1102	17,72
Øvrige Byer	235	11,55
Landdistrikter	323	22,24
Øvrige Jylland	2654	18,01
Største By	1417	17,60
Øvrige Byer	405	11,68
Landdistrikter	703	21,93
Hele Landet	9661	18,31
Største By	6682	18,37
Øvrige Byer	988	11,34
Landdistrikter	1556	20,37
Uoplyst	435	

På lokalt niveau ses det i tabel 5.11, at iværksætteraktiviteten gennemgående er kendetegnet ved at have en decentral karakter. Det er i landdistrikterne frem for i kommunernes bysamfund, at man finder den stærkeste tilbøjelighed til at oprette nye virksomheder. Dette mønster er dog ikke helt ubrudt. I de egentlige udkantkommuner gør det sig nemlig ikke gældende.

Her er iværksættertilbøjeligheden større i kommunens centralby end i kommunens landdistrikter. Dette forhold falder sammen med, at der i udkantkommunerne i det hele taget findes en klar tendens i retning af koncentration. Her er landdistrikterne i mange henseender under pres.

Tabel 5.11 De nyoprettede virksomheder 1997 efter deres bymæssighedsstatus og placering i bymønstret

Virksomhedens lokalisering	Antal nyoprettede virksomheder	Antal nyoprettede virksomheder pr. 10.000 indbyggere i området
Hovedstadsområdet	3571	20,23
Største by	3173	19,66
Øvrige byer	115	11,50
Landdistrikter	125	24,48
<i>Uden for hovedstadsområdet:</i>		
<5.000 indbyggere	160	20,45
Største by	62	19,74
Øvrige byer	18	14,17
Landdistrikter	74	21,69
5-10.000 indbyggere	1387	16,71
Største by	461	15,88
Øvrige byer	288	11,92
Landdistrikter	580	19,50
10-15.000 indbyggere	986	17,92
Største by	416	18,36
Øvrige byer	193	12,31
Landdistrikter	333	19,98
15-30.000 indbyggere	1120	16,58
Største by	676	16,35
Øvrige byer	146	10,94
Landdistrikter	246	19,17
>30.000 indbyggere	2437	17,72
Største By	1894	17,84
Øvrige Byer	228	10,05
Landdistrikter	198	22,98
Hele Landet	9661	18,31
Største by	6682	18,37
Øvrige byer	988	11,34
Landdistrikter	1556	20,37

Virksomhedens lokalisering	Antal nyoprettede virksomheder	Antal nyoprettede virksomheder pr. 10.000 indbyggere i området
<i>Heraf:</i>		
Landkommuner	1335	16,83
Største by	330	15,72
Øvrige byer	329	11,93
Landdistrikter	615	20,05
Landbrugskommuner	936	16,45
Største by	252	15,87
Øvrige byer	199	11,49
Landdistrikter	442	18,69
Udkantkommuner	458	17,80
Største by	181	20,53
Øvrige byer	89	13,09
Landdistrikter	170	16,82

5.3 Pendling

De overordnede regionale pendlingsbevægelser er kortlagt nærmere i tabel 5.12.

Tabel 5.12 Den mellemregionale pendling efter boligens bymæssighed og placering i det regionale mønster. 1997. Procent

Arbejdssted Bopæl	Hovedstadsområdet	Vestsjællands og Storstrøms Amter	Bornholms Amt	Fyns Amt	Vejle og Århus Amter	Øvrige Jylland	I alt
Hovedstadsområdet	97,8	1,3	0,1	0,1	0,3	0,4	100
Største by	98,0	1,1	0,1	0,1	0,3	0,4	100
Øvrige byer	97,0	2,3	0,0	0,1	0,3	0,3	100
Landdistrikter	96,5	2,7	0,1	0,1	0,3	0,3	100
Vestsjællands og Storstrøms Amter	14,8	84,2	0,0	0,2	0,3	0,4	100
Største by	13,2	85,8	0,0	0,2	0,3	0,4	100
Øvrige byer	16,7	82,5	0,0	0,2	0,3	0,4	100
Landdistrikter	16,4	82,7	0,0	0,2	0,3	0,4	100
Bornholms Amt	2,1	0,2	97,3	0,1	0,1	0,2	100
Største by	2,2	0,3	97,0	0,1	0,2	0,2	100
Øvrige byer	2,1	0,2	97,2	0,1	0,1	0,3	100
Landdistrikter	1,7	0,1	97,8	0,0	0,2	0,2	100
Fyns Amt	1,1	0,5	0,0	94,3	2,8	1,3	100
Største by	1,2	0,6	0,0	93,9	2,8	1,4	100
Øvrige byer	1,0	0,4	0,0	94,6	2,9	1,1	100
Landdistrikter	0,9	0,4	0,0	95,3	2,5	0,9	100
Vejle og Århus Amter	1,1	0,1	0,0	0,8	93,2	4,7	100
Største by	1,2	0,2	0,0	0,9	93,1	4,6	100
Øvrige byer	1,0	0,1	0,0	0,8	93,7	4,3	100
Landdistrikter	0,9	0,1	0,0	0,5	93,1	5,3	100
Øvrige Jylland	0,7	0,1	0,0	0,2	2,6	96,4	100
Største by	0,8	0,1	0,0	0,2	2,4	96,5	100
Øvrige byer	0,7	0,1	0,0	0,2	2,9	96,2	100
Landdistrikter	0,5	0,1	0,0	0,2	2,9	96,3	100
Hele Landet	35,3	8,9	0,8	8,4	18,5	28,2	100
Største by	46,1	7,0	0,6	7,2	16,8	22,3	100
Øvrige byer	14,9	10,2	0,9	11,1	24,1	38,7	100
Landdistrikter	10,4	15,5	1,4	10,5	19,9	42,3	100

Tabel 5.13 Den lokale pendling efter bopælsens bymæssighed samt arbejdsstedets placering i det regionale mønster. 1997. Procent

Arbejdssted Bopæl	Samme kommune				Anden kommune	I alt
	Største by	Øvrige byer	Landdistrikter	Uoplyst		
Hovedstadsområdet	35,2	1,5	1,3	3,7	58,3	100
Største by	37,4	0,3	0,4	3,8	58,1	100
Øvrige byer	14,1	17,5	3,6	2,5	62,3	100
Landdistrikter	11,9	4,5	23,9	2,2	57,5	100
Vestsjællands og Storstrøms Amter	41,7	8,1	13,0	4,6	32,6	100
Største by	61,0	2,4	3,9	5,0	27,7	100
Øvrige byer	24,6	26,5	6,9	4,7	37,4	100
Landdistrikter	18,1	5,6	34,3	3,7	38,3	100
Bornholms Amt	42,7	10,2	12,1	5,1	29,9	100
Største by	68,8	2,2	3,1	7,0	18,9	100
Øvrige byer	14,6	33,2	5,8	3,6	42,9	100
Landdistrikter	16,0	8,8	31,8	3,0	40,4	100
Fyns Amt	48,4	9,4	9,8	5,0	27,4	100
Største by	64,2	4,5	3,7	5,5	22,0	100
Øvrige byer	33,4	24,5	6,2	4,8	31,1	100
Landdistrikter	18,8	6,6	31,7	3,6	39,3	100
Vejle og Århus Amter	52,2	9,0	8,8	4,6	25,4	100
Største by	68,1	3,4	3,4	5,2	19,9	100
Øvrige byer	32,1	25,8	5,9	3,9	32,3	100
Landdistrikter	19,2	7,8	33,2	3,1	36,6	100
Øvrige Jylland	45,7	10,5	12,4	4,8	26,6	100
Største by	64,5	3,3	4,0	5,6	22,7	100
Øvrige byer	28,4	29,3	6,7	4,7	31,0	100
Landdistrikter	20,1	8,2	37,2	3,2	31,2	100
Hele Landet	40,9	6,4	7,3	4,1	41,3	100
Største by	49,9	1,9	2,1	4,4	41,7	100
Øvrige byer	25,8	24,5	5,7	4,0	40,1	100
Landdistrikter	17,5	6,8	31,9	3,0	40,8	100

De lokale pendlingsmønstre i de forskellige dele af bysystemet er belyst i tabellerne 5.13 og 5.14.

Når pendling som i disse tabeller ikke alene opfattes som arbejdsstedstransport over kommunegrænsen, men også inkluderer al anden arbejdsstedstransport, som rækker ud over det lokale område – kommunens største

by, anden by i kommunen eller kommunens landdistrikter – viser det sig, at det er hovedparten af de beskæftigede, som opfattes som pendlere. Dette resultat kan også opfattes som en afspejling af resultaterne i afsnit 5.2 vedrørende beskæftigelsesforhold.

Den intense pendling gælder i særdeleshed i hovedstadsområdet, hvor det kun er godt en tredjedel af de beskæftigede med bopæl i deres kommunes hovedby, som har deres arbejdsplads i den samme by. For de beskæftigede i hovedstadsområdet med bopæl uden for deres kommunes hovedby vejer den lokale beskæftigelse endnu mindre.

Uden for hovedstadsområdet har omkring to tredjedele af de beskæftigede med bopæl i deres kommunes hovedby også deres arbejdsplads på stedet. Blandt de beskæftigede med bopæl i en af kommunens øvrige byer eller i kommunens landdistrikter er det kun omkring en tredjedel, som har deres arbejdsplads inden for samme lokalitet som bopælen.

Dette gennemgående pendlingsmønster varierer mellem de forskellige dele af bysystemet. I de mindre kommuner uden for hovedstadsområdet med under 10.000 indbyggere er det klart under tre fjerdedele af de beskæftigede med bopæl i deres kommunes hovedby, som også har deres arbejdsplads i denne by. I de større kommuner er andelen derimod klart over tre fjerdedele. Hvad angår de beskæftigede med bopæl i et landdistrikt, så er andelen, der har deres arbejdsplads i samme landdistrikt, tydeligt sammenhængende med kommunestørrelsen. Jo større kommune, der er tale om, jo mindre er andelen af de beskæftigede med bopæl i landdistriktet, som også har deres arbejdsplads i det pågældende landdistrikt.

Tabel 5.14 Den lokale pendling efter boligens bymæssighed samt efter arbejdsstedets placering, 1997. Procent

Arbejdssted Bopæl	Samme kommune			Anden kommune	I alt
	Største by	Øvrige byer	Landdistrikter		
Hovedstadsområdet	35,2	1,5	1,3	58,3	100
Største by	37,4	0,3	0,4	58,1	100
Øvrige byer	14,1	17,5	3,6	62,3	100
Landdistrikter	11,9	4,5	23,9	57,5	100
<i>Uden for hovedstadsområdet:</i>					
<5.000 indbyggere	41,8	14,2	33,7	3,1	100
Største by	73,6	3,8	10,9	2,9	100
Øvrige byer	23,6	53,3	12,9	3,2	100
Landdistrikter	21,7	8,6	60,8	3,2	100
5-10.000 indbyggere	34,8	19,2	26,8	14,0	100
Største by	68,9	5,5	8,5	11,5	100
Øvrige byer	15,8	50,2	11,7	16,2	100
Landdistrikter	17,0	10,3	53,6	14,7	100
10-15.000 indbyggere	48,4	18,2	21,9	6,2	100
Største by	77,7	5,2	6,4	5,0	100
Øvrige byer	28,8	46,8	11,4	7,5	100
Landdistrikter	25,5	12,3	51,0	6,7	100
15-30.000 indbyggere	63,5	11,0	14,2	5,3	100
Største by	80,2	3,3	4,9	4,9	100
Øvrige byer	43,6	35,0	9,0	6,3	100
Landdistrikter	33,5	10,7	45,8	5,5	100
>30.000 indbyggere	73,5	7,9	5,6	6,5	100
Største by	79,7	3,8	3,1	6,7	100
Øvrige byer	58,2	24,7	5,2	5,7	100
Landdistrikter	45,6	8,3	35,0	6,0	100
Hele Landet	40,9	6,4	7,3	41,3	100
Største by	49,9	1,9	2,1	41,7	100
Øvrige byer	25,8	24,5	5,7	40,1	100
Landdistrikter	17,5	6,8	31,9	40,8	100
<i>Heraf:</i>					
Landkommuner	27,8	25,2	30,3	11,0	100
Største by	65,5	8,5	10,1	9,7	100
Øvrige byer	14,1	55,2	13,0	11,4	100
Landdistrikter	14,4	13,1	56,1	11,6	100

Arbejdssted Bopæl	Samme kommune			Anden kommune	I alt
	Største by	Øvrige byer	Land-distrikter		
Landbrugskommuner	30,8	22,5	32,7	8,9	
Største by	69,2	6,8	10,1	8,3	100
Øvrige byer	15,1	56,4	13,6	9,2	100
Landdistrikter	16,6	11,7	58,3	9,2	100
Udkantkommuner	36,7	18,7	26,1	13,1	100
Største by	69,4	5,5	7,0	12,1	100
Øvrige byer	18,4	50,7	11,7	13,4	100
Landdistrikter	17,9	11,7	52,0	13,7	100

Tabellerne 5.15 og 5.16 belyser graden af centralisering i arbejdspendlingen i landets regioner og i de forskellige dele af bymønsteret. Hovedindtrykket af tabellerne er, at nok gør der sig en vis tendens til centralitet gældende i pendlingen, men den er trods alt begrænset. Først og fremmest beror tendensen til centralitet på, at arbejdspladserne findes samlet i de større byområder, og at der således foregår en nettopendling hertil. De samlede pendlingsbevægelser brutto, som vises i tabellerne her, er derimod aldeles ikke kendetegnet ved ensretning.

Pluralismen i pendlingsbevægelserne kommer basalt til udtryk derved, at uanset hvor bopælen er lokaliseret i bysystemet, så foregår der pendlingsbevægelser til alle dele af bysystemet. Derimod gælder der ikke et ensidigt hierarkisk mønster med pendling alene til lokaliteter med højere grad af centralitet.

Når der som i tabellerne 5.15 og 5.16 alene ses på den pendling, som bevæger sig ud over kommunegrænsen, forekommer i øvrigt kun beskedne forskelle i pendlingsmønster mellem de, som bor i hovedbyen i deres kommune, og de, som bor i landdistriktet. Specielt i landets periferi gælder, at beboerne i landdistrikterne har en større tendens til at pendle ud af kommunen end beboerne i byen. Blandt de, som faktisk pendler ud af kommunen, viser det sig imidlertid, at tilbøjelighederne til at pendle til forskellige lokaliteter i bysystemet forholdsvist er de samme, uanset om der pendles fra en bopæl på landet eller i byen. I udkantkommunerne er det eksempelvis omkring 15% af alle, som pendler ud af kommunen, som pend-

ler til en af de største provinskommuner med over 30.000 indbyggere. Det gælder både for de upendlere, som bor i udkantkommunens hovedby, og de, som bor i udkantkommunens landdistrikt.

Tabel 5.15 Den lokale pendling efter bopælens bymæssighed og placering i bymønsteret. 1997. Procent

Arbejdssted Bopæl	Samme kommune	Hovedstadsområdet	<5.000 indbyggere	5-10.000 indbyggere	10-15.000 indbyggere	15-30.000 indbyggere	>30.000 indbyggere	Hele Landet	Landkomm.	Landbrugs-komm.	Udkant-komm.	I alt
Hovedstadsområdet	40,8	57,1	0,0	0,4	0,3	0,7	0,8	59,2	0,9	0,1	0,1	100
Største by	41,1	56,9	0,0	0,3	0,3	0,6	0,8	58,9	0,7	0,1	0,1	100
Øvrige byer	36,6	60,4	0,0	0,5	0,6	1,3	0,7	63,4	2,1	0,1	0,1	100
Landdistrikter	41,0	55,5	0,0	0,7	0,7	1,4	0,7	59,0	2,9	0,2	0,2	100
Vestsjællands og Storstrøms Amter	56,8	14,8	0,8	8,4	4,4	9,4	5,4	43,2	7,8	3,5	2,7	100
Største by	62,0	13,2	0,8	7,7	3,9	7,6	4,8	38,0	7,1	3,4	2,7	100
Øvrige byer	51,6	16,7	0,6	9,3	4,5	10,9	6,3	48,4	8,6	3,4	2,4	100
Landdistrikter	51,0	16,4	0,8	9,1	5,2	11,6	5,9	49,0	8,3	3,8	2,8	100
Bornholms Amt	68,2	2,1	0,0	11,5	0,1	17,8	0,3	31,8	8,5	6,2	29,1	100
Største by	78,7	2,2	0,0	10,4	0,1	8,2	0,4	21,3	8,2	6,1	18,4	100
Øvrige byer	55,5	2,1	0,0	10,2	0,1	31,8	0,2	44,5	7,6	5,0	41,7	100
Landdistrikter	58,3	1,7	0,0	14,3	0,1	25,4	0,3	41,7	9,9	7,0	39,5	100
Fyns Amt	68,4	1,1	1,0	7,9	4,2	3,7	13,7	31,6	6,4	2,1	1,6	100
Største by	73,2	1,2	0,9	6,7	3,8	3,3	10,8	26,8	5,4	1,7	1,3	100
Øvrige byer	65,2	1,0	1,1	8,9	4,1	3,9	15,9	34,8	6,8	2,4	1,8	100
Landdistrikter	57,8	0,9	1,3	10,1	5,2	5,1	19,5	42,2	8,8	2,8	2,3	100
Vejle og Århus Amter	69,6	1,1	0,3	5,6	3,5	3,0	16,8	30,4	4,3	2,0	0,3	100
Største by	74,6	1,2	0,4	4,8	3,3	2,7	13,2	25,4	4,0	1,7	0,3	100
Øvrige byer	63,4	1,0	0,2	6,3	3,4	3,2	22,3	36,6	4,1	1,8	0,2	100
Landdistrikter	59,0	0,9	0,4	7,9	4,5	3,8	23,6	41,0	5,8	3,0	0,4	100

Øvrige Jylland	70,7	0,7	0,4	6,0	5,4	6,8	10,0	29,3	4,7	4,8	1,6	100
Største by	74,6	0,8	0,4	5,3	4,8	5,7	8,5	25,4	4,2	4,3	1,4	100
Øvrige byer	66,4	0,7	0,4	6,3	5,9	8,3	12,0	33,6	4,9	5,0	1,7	100
Landdistrikter	66,2	0,5	0,5	7,2	6,3	7,9	11,4	33,8	5,5	5,9	2,2	100
Hele Landet	58,7	21,4	0,4	4,4	3,1	4,1	7,9	41,3	3,8	2,3	1,2	100
Største by	58,3	27,4	0,3	3,3	2,3	2,8	5,6	41,7	2,9	1,7	0,8	100
Øvrige byer	59,9	10,3	0,4	6,3	4,2	6,2	12,7	40,1	5,0	3,1	1,6	100
Landdistrikter	59,2	7,5	0,6	7,7	5,1	7,2	12,7	40,8	6,3	4,2	2,4	100
Antal i alt	1561880	570240	9451	118109	81567	108642	210506	1098515	100892	62223	31389	2660395

Tabel 5.16 Pendlingen efter boligens bymæssighedsstatus samt efter arbejdsstedets placering i bysystemet, 1997

Arbejdssted Bopæl	Samme kommune	Anden kommune						Hele Landet	Landkomm.	Landbrugs-komm.	Udkant-komm.	I alt
		Hovedstadsområdet	<5.000 indbyggere	5-10.000 indbyggere	10-15.000 indbyggere	15-30.000 indbyggere	>30.000 indbyggere					
Hovedstadsområdet	40,8	57,1	0,0	0,4	0,3	0,7	0,8	59,2	0,9	0,1	0,1	100
Største by	41,1	56,9	0,0	0,3	0,3	0,6	0,8	58,9	0,7	0,1	0,1	100
Øvrige byer	36,6	60,4	0,0	0,5	0,6	1,3	0,7	63,4	2,1	0,1	0,1	100
Landdistrikter	41,0	55,5	0,0	0,7	0,7	1,4	0,7	59,0	2,9	0,2	0,2	100
<i>Uden for hovedstadsområdet:</i>												
<5.000 indbyggere	56,8	2,8	1,8	9,8	7,4	8,6	12,7	43,2	7,5	4,8	6,7	100
Største by	55,4	2,1	1,7	9,8	7,4	8,3	15,4	44,6	7,0	4,3	5,8	100
Øvrige byer	62,5	3,6	2,1	10,5	4,9	7,4	9,0	37,5	6,8	3,7	7,8	100
Landdistrikter	56,2	3,2	1,9	9,5	8,4	9,2	11,6	43,8	8,1	5,6	7,0	100
5-10.000 indbyggere	50,8	3,7	0,7	8,3	7,0	10,9	18,7	49,2	6,8	4,4	2,8	100
Største by	53,3	3,1	0,9	6,9	6,6	9,9	19,3	46,7	6,1	3,9	2,6	100
Øvrige byer	46,6	3,5	0,5	9,0	7,3	11,6	21,5	53,4	6,8	4,4	2,8	100
Landdistrikter	51,7	4,3	0,7	8,9	7,1	11,2	16,0	48,3	7,3	4,8	3,2	100
10-15.000 indbyggere	61,2	3,9	0,6	7,3	4,0	6,1	16,9	38,8	5,6	4,2	1,6	100
Største by	65,9	3,6	0,6	6,4	3,5	5,5	14,5	34,1	5,0	4,2	1,7	100
Øvrige byer	55,6	4,0	0,6	7,6	4,5	7,1	20,6	44,4	5,8	4,1	1,6	100
Landdistrikter	60,2	4,2	0,6	8,2	4,3	6,0	16,5	39,8	6,1	4,4	1,5	100

15-30.000 indbyggere	70,1	4,0	0,5	7,2	3,6	3,9	10,6	29,9	6,2	4,2	2,4	100
Største by	71,3	3,9	0,6	7,1	3,7	3,6	9,8	28,7	6,0	4,1	2,4	100
Øvrige byer	67,0	4,2	0,6	7,4	3,6	4,5	12,7	33,0	6,4	4,4	2,3	100
Landdistrikter	69,7	3,9	0,4	7,5	3,4	4,1	10,9	30,3	6,5	4,5	2,6	100
>30.000 indbyggere	80,8	1,8	0,3	4,7	3,4	3,4	5,6	19,2	3,8	2,2	0,5	100
Største by	80,6	2,0	0,3	4,5	3,5	3,4	5,8	19,4	3,8	2,1	0,4	100
Øvrige byer	82,4	1,2	0,2	4,7	3,0	3,5	5,0	17,6	3,4	2,0	0,5	100
Landdistrikter	79,0	1,6	0,3	6,2	4,0	3,9	5,0	21,0	4,7	3,5	0,6	100
Hele Landet	58,7	21,4	0,4	4,4	3,1	4,1	7,9	41,3	3,8	2,3	1,2	100
Største by	58,3	27,4	0,3	3,3	2,3	2,8	5,6	41,7	2,9	1,7	0,8	100
Øvrige byer	59,9	10,3	0,4	6,3	4,2	6,2	12,7	40,1	5,0	3,1	1,6	100
Landdistrikter	59,2	7,5	0,6	7,7	5,1	7,2	12,7	40,8	6,3	4,2	2,4	100
<i>Heraf:</i>												
Landkommuner	49,7	8,0	0,6	7,9	6,1	10,4	17,3	50,3	6,2	3,8	2,8	100
Største by	52,2	7,4	0,6	7,1	5,9	10,2	16,6	47,8	5,6	3,6	2,8	100
Øvrige byer	46,1	9,8	0,5	7,7	5,9	10,1	19,9	53,9	5,9	3,5	2,4	100
Landdistrikter	51,1	7,0	0,6	8,5	6,4	10,8	15,5	48,9	6,7	4,2	3,2	100
Landbrugskommuner	54,2	1,9	0,7	8,3	7,6	11,9	15,3	45,8	6,5	5,3	3,7	100
Største by	56,7	1,7	0,7	7,6	8,0	11,1	14,1	43,3	6,0	5,1	4,0	100
Øvrige byer	50,1	1,6	0,6	8,7	7,7	12,7	18,5	49,9	6,4	5,1	3,2	100
Landdistrikter	55,4	2,2	0,8	8,5	7,4	11,8	13,9	44,6	6,8	5,6	3,8	100
Udkantkommuner	60,9	2,7	1,6	8,9	6,2	14,4	5,3	39,1	7,2	5,7	9,2	100
Største by	67,4	2,0	1,9	8,1	5,7	11,0	3,9	32,6	7,1	6,2	9,3	100
Øvrige byer	56,8	2,7	1,2	8,7	6,1	18,1	6,4	43,2	6,6	5,1	8,8	100
Landdistrikter	58,3	3,2	1,6	9,6	6,7	14,9	5,6	41,7	7,6	5,6	9,3	100
Antal i alt	1561880	570240	9451	118109	81567	108642	210506	1098515	100892	62223	31389	2660395

6 Indkomstforhold

Det er velkendt, at der findes regionale forskelle i indkomstniveau i Danmark. Tabellerne 6.1 og 6.2 præsenterer en analyse, hvor der til en kortlægning af indkomstforskelle mellem kommuner også føjes en belysning af lokale indkomstforskelle, som findes mellem befolkningen i byerne og i landdistrikterne i kommunerne. Ydermere belyses indkomstniveauerne blandt den del af lokalbefolkningen, som er lokalt beskæftiget, sammenholdt med indkomstniveauerne blandt de, som pendler for at opnå deres indkomst. Herved fremkommer et udtryk for, hvor stor gevinsten ved pendling gennemgående er alt afhængig af, hvor de pågældende har deres bopæl.

Tabel 6.1 Gennemsnitlig primær indkomst pr. beskæftiget efter bymæssighedsstruktur samt boligens placering i det regionale mønster. 1997

Bopæl	Alle lokalt beskæftigede	Alle pendlere inden for samme kommune	Alle pendlere mellem kommuner	Alle
Hovedstadsområdet	191.390	172.613	256.350	228.160
Største by	191.803	163.359	256.414	228.042
Øvrige byer	187.127	196.107	257.421	232.732
Landdistrikter	178.933	186.496	252.211	222.473
Vestsjællands og Storstrøms Amter	191.810	182.600	205.076	194.220
Største by	193.125	176.289	207.068	195.086
Øvrige byer	179.955	187.572	203.229	191.412
Landdistrikter	193.951	182.789	203.638	194.593
Bornholms Amt	185.512	167.843	198.970	186.150
Største by	193.670	160.713	194.888	189.830
Øvrige byer	159.181	169.608	203.335	180.616
Landdistrikter	172.976	172.364	199.103	183.358
Fyns Amt	189.631	177.100	213.461	193.210
Største by	191.549	159.265	215.073	192.277
Øvrige byer	182.997	192.105	215.027	197.007
Landdistrikter	183.992	175.800	209.379	191.600
Vejle og Århus Amter	196.373	191.480	223.335	202.154
Største by	198.554	173.093	226.164	200.992
Øvrige byer	188.519	207.592	220.475	206.835
Landdistrikter	187.624	189.403	220.856	200.337
Øvrige Jylland	195.720	185.428	209.100	196.867
Største by	197.899	176.108	211.989	198.310
Øvrige byer	185.296	193.996	207.129	195.519
Landdistrikter	195.345	183.254	206.255	194.936
Hele Landet	193.648	183.788	238.201	210.481
Største by	195.030	170.337	244.717	213.679
Øvrige byer	185.105	196.744	226.719	205.915
Landdistrikter	191.327	183.607	221.269	201.437

Det ses i de to tabeller, at indkomstniveauerne er direkte sammenhængende med graden af centralitet. På regionalt niveau i tabel 6.1 kommer dette til udtryk derved, at indkomstniveauet er højest i hovedstadsområdet og altså højere end niveauet i den østdanske periferi i Vestsjællands og Storstrøms Amter. I Vestdanmark er indkomstniveauet højere i Århus og Vejle Amter end i det øvrige Jylland.

Også i bymønsteret danner indkomsternes højde en fordeling, som er

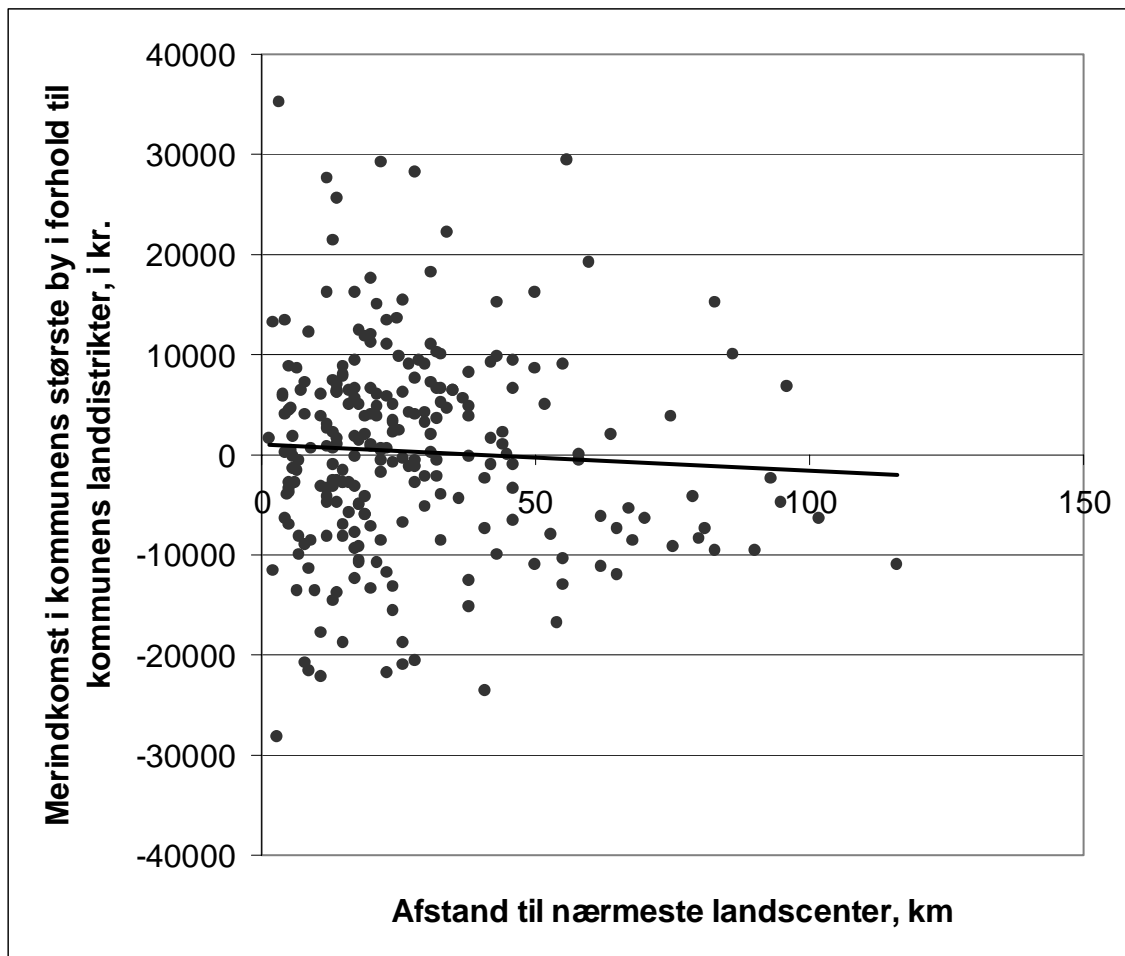
kendetegnet ved centralitet. Uden for hovedstadsområdet med dets høje indkomstniveau viser det sig, at der er en direkte og klar sammenhæng mellem kommunestørrelse og indkomstniveau.

På lokalt niveau gør der sig også en centralitet i indkomstfordelingen gældende. Gennemgående er indkomstniveauet højere i centralbyen i en kommune end i landdistrikterne.

Forholdet mellem indkomstniveau på landet og i byen falder ikke ud på samme måde i alle dele af landet. I to led af bymønsteret findes endda et højere indkomstniveau i kommunernes landdistrikter end i deres centralbyer. Det er tilfældet i de helt små kommuner med under 5.000 indbyggere, og det er tilfældet i de helt store kommuner med over 30.000 indbyggere. I de helt små kommuner hænger dette indkomstmønster sammen med landbrugserhvervets og med de selvstændige og formuebesiddendes relativt store betydning. I de helt store kommuner hænger det sammen med, at landdistrikterne delvis indtager rollen som forstadsområder for den del af storbybefolkningen, som søger ejerboliger i grønne omgivelser.

På trods af at de helt små kommuner med under 5.000 indbyggere er kendetegnet ved højere indkomster i landdistrikterne end i centralbyen, afprøves i figur 6.1 en hypotese om, at der gennemgående gælder det mønster, at jo højere grad af centralitet kommunen er kendetegnet ved, jo højere er indkomsterne i kommunens landdistrikter sammenholdt med indkomsterne i kommunens centralby.

Figur 6.1 Indkomstkløften mellem kommunens hovedby og landdistrikter i 1997 set i forhold til kommunens afstand til København eller Århus

Anm.: Udeladt er 28 kommuner, som ikke har landdistrikter. Alle disse kommuner ligger i hovedstadsområdet.

Regressionslinjens skæring med y-aksen er 1077,07.

Parameterestimatet (forklaringsværdien) for den forklarende variabel, afstand til center, er -26,42. Set under et er modellen dog statistisk insignifikant på et 95%-koefficiensinterval.

Bag hypotesen om, at forholdet mellem indkomster på land og i by beror på kommunens placering i bymønsteret, ligger en antagelse om, at med en højere grad af centralitet vil der også være en større tendens til, at landdistrikterne kommer til at have forstadsfunktion i forhold til centerbyen.

Alle provinskommuner er i figuren karakteriseret ved deres afstand til den nærmeste af de ni største kommuner uden for hovedstadsområdet. Afstandene er udmålt mellem kommunernes centralpunkter. Det viser sig, at der faktisk gælder en negativ sammenhæng mellem merindkomst i kom-

munens største by i forhold til kommunens landdistrikter på den ene side og kommunens afstand til nærmeste centerkommune på den anden side. Der er imidlertid en så betydelig spredning i figurens observationer, at den fundne negative sammenhæng ikke i statistisk henseende er signifikant inden for sædvanlige statistiske kriterier.

Tabel Gennemsnitlig primær indkomst pr. beskæftiget efter bymæssig-
6.2 hedsstatus samt boligens placering i bymønstret, 1997

Bopæl	Alle lokalt beskæftigede	Alle pendlere inden for samme kommune	Alle pendlere mellem kommuner	Alle
Hovedstadsområdet	191.390	172.613	256.350	228.160
Største by	191.803	163.359	256.414	228.042
Øvrige byer	187.127	196.107	257.421	232.732
Landdistrikter	178.933	186.496	252.211	222.473
<i>Uden for hovedstadsområdet:</i>				
<5.000 indbyggere	187.990	170.951	193.350	182.622
Største by	189.099	166.945	205.400	184.383
Øvrige byer	177.276	167.901	191.638	173.667
Landdistrikter	190.334	174.459	184.624	184.431
5-10.000 indbyggere	188.318	169.043	199.183	184.442
Største by	192.738	167.486	205.287	189.244
Øvrige byer	180.045	ERR	198.037	179.455
Landdistrikter	188.539	169.454	195.755	183.560
10-15.000 indbyggere	194.317	178.661	207.332	190.009
Største by	197.824	171.984	212.491	194.089
Øvrige byer	184.989	181.266	207.799	184.984
Landdistrikter	194.246	180.014	201.789	188.733
15-30.000 indbyggere	195.234	183.895	216.647	192.919
Største by	196.563	176.067	219.391	194.618
Øvrige byer	185.835	189.640	214.373	189.856
Landdistrikter	195.193	184.291	212.097	190.824
>30.000 indbyggere	196.771	196.404	250.843	200.162
Største by	197.271	172.938	245.374	197.159
Øvrige byer	190.906	212.757	273.715	210.853
Landdistrikter	195.202	205.530	260.088	205.170
Hele Landet	193.648	183.788	238.201	210.481
Største by	195.030	170.337	244.717	213.679
Øvrige byer	185.105	196.744	226.719	205.915
Landdistrikter	191.327	183.607	221.269	201.437

Bopæl	Alle lokalt beskæftigede	Alle pendlere inden for samme kommune	Alle pendlere mellem kommuner	Alle
<i>Heraf:</i>				
Landkommuner	187.053	169.850	200.370	183.241
Største by	191.205	169.727	203.802	187.105
Øvrige byer	181.608	169.255	199.246	179.488
Landdistrikter	188.099	170.329	199.419	183.677
Landbrugskommuner	191.057	168.078	195.612	184.505
Største by	192.068	166.693	199.171	186.940
Øvrige byer	183.848	168.044	194.791	179.425
Landdistrikter	194.555	168.701	194.060	186.095
Udkantkommuner	190.898	171.993	198.073	186.355
Største by	196.720	167.043	199.366	191.536
Øvrige byer	177.398	176.872	201.456	180.444
Landdistrikter	191.671	171.284	194.972	185.122

For landet som helhed gælder, at de arbejdsindkomster, som erhverves ved pendling til anden kommune, er knap en fjerdedel større end de indkomster, som erhverves lokalt i den samme del af kommunen, hvori også boligen ligger. Pendling til anden kommune indbringer endda 30% højere indkomst som gennemsnit end lokal pendling inden for kommunegrænsen, men mellem de tre subkommunale lokaliseringstyper, største by, øvrige byer eller landdistrikter.

Den merindkomst, som hentes ved pendling, er ikke lige stor overalt i landet. I hovedstadsområdet henter de mellemkommunale pendlere i gennemsnit 65.000 kr. hjem i gevinst sammenholdt med indkomstniveauet blandt de lokalt beskæftigede. I provinskommunerne med over 30.000 indbyggere er tallet 54.000 kr., mens tallet er faldende med faldende kommunestørrelse og beskedent i de mindre kommuner i provinsen. I de helt små kommuner med højst 5.000 indbyggere er denne pendlingsgevinst kun på godt 5.000 kr.

Der er betydelig forskel på, hvor stor en gevinst ved pendling som beboerne i en kommunes bycenter og i dens landdistrikter gennemgående indhenter. På landsbasis henter de, som bor i centralbyen i deres kommune, 49.000 kr. i præmie for pendling til anden kommune, hvorimod de, som bor i deres kommunes landdistrikter, kun henter 30.000 kr.

Denne forskel mellem landboere og byboere i henseende til prämien ved pendling er ikke lige stor overalt i landet. I hovedstadsområdet og i de største kommuner i provinsen med over 30.000 indbyggere er det beboerne i landdistrikterne, som gennemgående henter de største præmier ved pendling sammenholdt med beboerne i kommunens centralby. I de mindre kommuner i provinsen er det derimod beboerne i centralbyen, som henter en større gevinst ved pendling end beboerne i kommunens landdistrikter.

I de helt små kommuner med under 5.000 indbyggere og i de særligt landbrugsdominerede kommuner opnår beboerne i landdistrikterne decideret en negativ præmie ved pendling, når pendlernes gennemsnitlige indkomst sammenholdes med indkomstniveauet blandt de lokalt beskæftigede. Her er pendlere gennemgående lønmodtagere med ret lav indkomst, som pendler alene for overhovedet at opretholde beskæftigelse, mens der blandt ikke-pendlere er en del selvstændige med pæne indkomster.

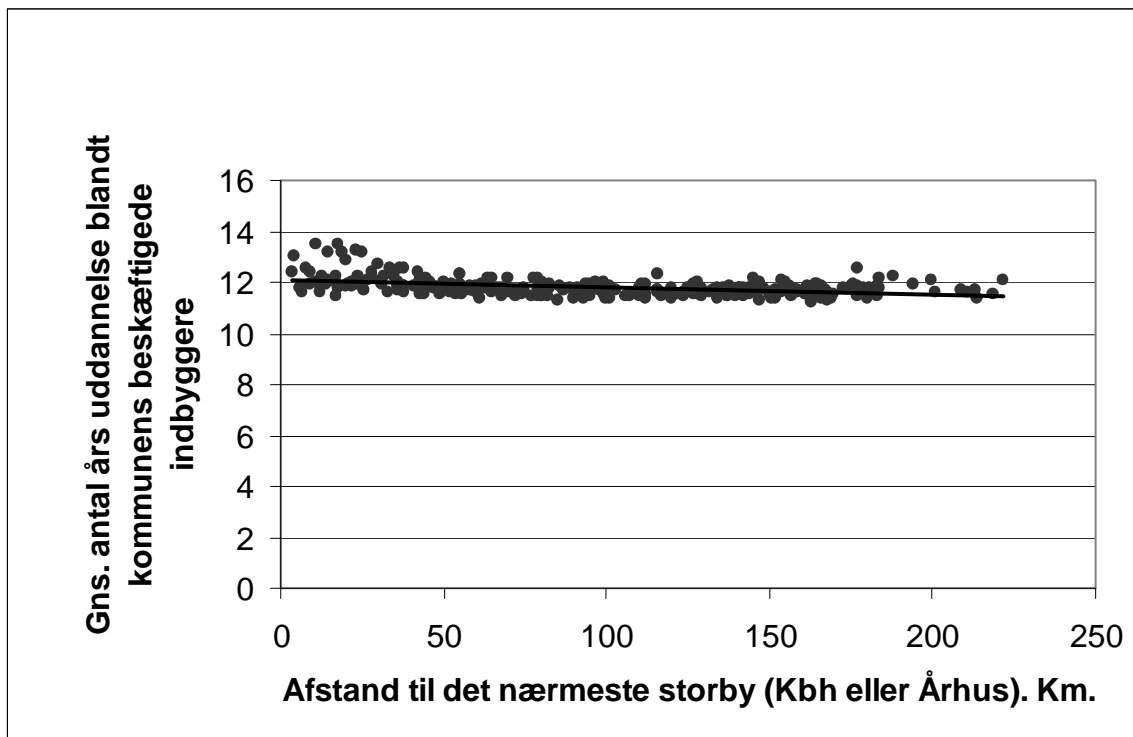
7 Uddannelsesforhold

Christoffersen og Andersen (2002) viste, at der gennem de seneste to årtier har udviklet sig stadig mere markante regionale forskelle i borgernes uddannelsesniveau. Det regionale uddannelsesmønster er stærkt kendetegnet ved centralitet, således at befolkningen i landets centerområder gennemgående har et højere uddannelsesniveau end befolkningen uden for centrene. Det vises også, at de regionale forskelle i uddannelsesniveau afspejles i regionale forskelle i erhvervsstruktur. Det sker ikke alene ved regionale forskelle i arbejdspladsernes branchesammensætning. Lige så afgørende påvises regionale forskelle inden for de enkelte brancher i arbejdskraftanvendelse, produktionsmåder og produktsammensætning.

Figur 6.1 tegner et billede af den tendens til centralitet, som kendetegner den regionale fordeling af uddannelsesmæssige kvalifikationer. Med henblik på at kunne anvende et enkelt samlet mål for uddannelsesmæssige kvalifikationer er for alle beskæftigede konstrueret en uddannelseslængde, som udtrykker antallet af år, som de pågældende personer har anvendt til egentlig uddannelse. Målet tager udgangspunkt i den normerede studietid for den senest afsluttede uddannelse, således som den er registreret i Danmarks Statistik. For en nærmere redegørelse for konstruktionen af dette mål henvises til Christoffersen og Andersen (2002), bilag 4.

Det ses af figur 7.1, at der faktisk gælder en klar og statistisk signifikant negativ sammenhæng mellem uddannelsesniveau blandt de beskæftigede indbyggere i en kommune og kommunens afstand til et landscenter.

Figur 7.1 Sammenhængen mellem uddannelsesniveaut blandt kommunernes beskæftigede indbyggere og kommunens korteste afstand til enten København eller Århus. 1997

Anm.: Outlinere, der er taget ud, er kommunerne på Bornholm samt Læsø og Samsø, men en modelkørsel med disse inddraget ændrer ikke modelresultaterne. Regressionslinjens skæring med y-aksen er 12,07. Parameterestimatet (forklaringsværdien) for den forklarende variabel, afstand til storby, er -0,00289. Hele modellen er tydeligt statistisk signifikant i et 95%-koefficiensinterval.

I tabellerne 7.1-7.4 præsenteres en analyse, som yderligere eftersøger, i hvilket omfang der også på lokalt niveau gælder en centralitet i lokaliseringen af uddannet arbejdskraft.

Tendensen til centralitet på regionalt niveau kommer til udtryk i tabel 7.1 i et højere uddannelsesniveau i hovedstadsområdet end i Vestsjællands og Storstrøms Amter og i Vestdanmark i højere uddannelsesniveau i Århus og Vejle Amter end i det øvrige Jylland. I tabel 7.2 ses, at uddannelsesniveaut er højest i hovedstadsområdet, og at det i det øvrige Danmark er tiltagende med tiltagende kommunistørrelse over 5-10.000 indbyggere.

På lokalt niveau findes gennemgående et højere uddannelsesniveau i kommunernes hovedby end i landdistrikterne. Dette mønster gør sig gæl-

dende i alle regionerne i tabel 7.1 såvel som i alle kommunekategorierne i tabel 7.2.

Tabel 7.1 Uddannelsesniveaueet opgjort i antal uddannelsesår blandt de beskæftigede efter arbejdspladsens lokalisering samt bopælens bymæssighed og placering i det regionale mønster. 1997

Bopæl	Alle lokalt beskæftigede	Alle pendlere inden for samme kommune	Alle pendlere mellem kommuner	Alle
Hovedstadsområdet	12,1	11,5	12,6	12,3
Største by	12,1	11,4	12,6	12,4
Øvrige byer	11,7	11,9	12,3	12,1
Landdistrikter	11,6	11,7	12,3	12,0
Vestsjællands og Storstrøms Amter	11,7	11,6	11,9	11,7
Største by	11,8	11,4	12,0	11,8
Øvrige byer	11,5	11,6	11,8	11,6
Landdistrikter	11,3	11,7	12,0	11,6
Bornholms Amt	11,6	11,3	11,9	11,6
Største by	11,7	11,2	11,8	11,7
Øvrige byer	11,4	11,4	11,8	11,6
Landdistrikter	11,2	11,5	12,0	11,6
Fyns Amt	11,8	11,7	12,1	11,9
Største by	12,0	11,6	12,2	12,0
Øvrige byer	11,7	11,8	12,1	11,8
Landdistrikter	11,2	11,7	12,0	11,7
Vejle og Århus Amter	12,0	11,8	12,2	12,0
Største by	12,1	11,6	12,4	12,1
Øvrige byer	11,7	12,0	12,0	11,9
Landdistrikter	11,3	11,8	12,1	11,7
Øvrige Jylland	11,7	11,6	12,0	11,8
Største by	11,9	11,5	12,2	11,9
Øvrige byer	11,5	11,6	11,8	11,6
Landdistrikter	11,1	11,6	11,9	11,5
Hele Landet	11,9	11,7	12,3	12,0
Største by	12,0	11,5	12,5	12,2
Øvrige byer	11,6	11,8	12,0	11,8
Landdistrikter	11,2	11,7	12,0	11,7

Tabel 7.2 Uddannelsesniveaueet opgjort i antal uddannelsesår blandt de beskæftigede efter arbejdspladsens lokalisering samt bopælens bymæssighed og placering i bymønsteret. 1997

Bopæl	Alle lokalt beskæftigede	Alle pendlere inden for samme kommune	Alle pendlere mellem kommuner	Alle
Hovedstadsområdet	12,1	11,5	12,6	12,3
Største by	12,1	11,4	12,6	12,4
Øvrige byer	11,7	11,9	12,3	12,1
Landdistrikter	11,6	11,7	12,3	12,0
<i>Uden for hovedstadsområdet:</i>				
<5.000 indbyggere	11,4	11,5	11,9	11,5
Største by	11,7	11,4	12,1	11,6
Øvrige byer	11,3	11,3	11,8	11,3
Landdistrikter	11,2	11,6	11,9	11,3
5-10.000 indbyggere	11,4	11,4	11,7	11,4
Største by	11,6	11,3	11,8	11,6
Øvrige byer	11,5	11,2	11,5	11,4
Landdistrikter	11,1	11,5	11,7	11,3
10-15.000 indbyggere	11,5	11,4	11,7	11,5
Største by	11,6	11,4	11,9	11,6
Øvrige byer	11,5	11,4	11,6	11,5
Landdistrikter	11,2	11,5	11,7	11,4
15-30.000 indbyggere	11,7	11,6	12,2	11,7
Største by	11,9	11,5	12,3	11,8
Øvrige byer	11,6	11,6	12,0	11,7
Landdistrikter	11,2	11,7	12,1	11,5
>30.000 indbyggere	12,1	11,9	12,9	12,1
Største by	12,1	11,7	12,9	12,1
Øvrige byer	11,8	12,1	12,8	12,0
Landdistrikter	11,2	12,0	12,7	11,8
Hele Landet	11,9	11,7	12,3	12,0
Største by	12,0	11,5	12,5	12,2
Øvrige byer	11,6	11,8	12,0	11,8
Landdistrikter	11,2	11,7	12,0	11,7
<i>Heraf:</i>				
Landkommuner	11,4	11,4	11,6	11,4
Største by	11,6	11,4	11,7	11,5
Øvrige byer	11,5	11,2	11,5	11,4
Landdistrikter	11,2	11,5	11,7	11,3
Landbrugskommuner	11,4	11,4	11,7	11,4
Største by	11,6	11,4	11,7	11,6
Øvrige byer	11,5	11,2	11,5	11,4
Landdistrikter	11,1	11,5	11,7	11,3

Bopæl	Alle lokalt beskæftigede	Alle pendlere inden for samme kommune	Alle pendlere mellem kommuner	Alle
Udkantkommuner	11,4	11,4	11,8	11,5
Største by	11,6	11,3	11,8	11,6
Øvrige byer	11,4	11,3	11,7	11,4
Landdistrikter	11,1	11,6	11,8	11,4

Der er i tabellerne 7.1 og 7.2 foretaget en opdeling af de beskæftigede mellem de, som har lokal ansættelse, og de, som pendler ud fra deres lokalområde. I alle regionerne i tabel 7.1 og i alle kommunekategorierne i tabel 7.2 har de, som pendler over kommunegrænsen, gennemgående et højere uddannelsesniveau end de, som har beskæftigelse i deres bopælskommune.

Forskellen i uddannelsesniveau mellem lokalt beskæftigede og pendlere til andre kommuner er stort set den samme i alle regionerne i tabel 7.1. Denne forskel er imidlertid ikke lige stor i alle dele af bymønsteret i tabel 7.2. Her viser det sig, at der i de større kommuner uden for hovedstadsområdet med over 15.000 indbyggere findes en særlig stor kløft i uddannelsesniveau mellem de lokal beskæftigede og de, som pendler til en arbejdsplads i en anden kommune.

Hvad angår den beskæftigede befolkning i landdistrikterne, så er uddannelsesniveaet hos de, som pendler ud af kommunen, væsentligt højere end niveaet hos de lokalt beskæftigede. Blandt den beskæftigede befolkning bosat i hovedbyen i deres kommune er uddannelsesniveaet nok også højere hos de, som pendler ud af kommunen, end hos de lokalt beskæftigede, men forskellen er ikke så stor. Dette mønster er i overensstemmelse med, at Andersen (2002a) viser, at flytning til områder med natur og rekreation som kvaliteter i særdeleshed tiltrækker husstande med en relativt god uddannelsesbaggrund. De, som på den måde vælger at bo i et landdistrikt på grund af stedets kvaliteter, kan netop i særlig grad være henvist til at finde beskæftigelse uden for lokalområdet. Hvis beskæftigelsesudviklingen i nogle af landets landdistrikter altså findes problematisk, så er en årsag ikke en generel mangel på kvalifikationer. Tværtimod foregår der i landdistrikterne, og herunder også i landdistrikterne i udkantkommunerne, en eksport af den bedst uddannede del af den lokale arbejdsstyrke.

Tabel 7.3 Uddannelsesniveaueet opgjort i antal uddannelsesår blandt de beskæftigede efter arbejdspladser bymæssig-hedsstatus og placering i det regionale mønster samt efter erhverv. 1997

Arbejdssteds placering	Landbrug, fiskeri, skovbrug	Industri (forarbejdende)	Industri	Bygge og anlæg	Transport	Energi, Post og Tele	Detailhandel	Hotel, restaura-tion	Engros-handel	Under-visning, sundhed, socialvæ-sen	Off. adm.	Service-virksom-hed
Hovedstadsområdet	11,3	11,4	12,1	11,7	11,4	11,6	11,1	11,6	12,0	13,1	13,0	12,7
Største by	11,6	11,4	12,1	11,7	11,5	11,7	11,2	11,6	12,0	13,2	13,1	12,8
Øvrige byer	11,0	11,6	11,5	11,5	11,0	11,7	10,9	11,0	11,6	12,7	12,6	12,2
Landdistrikter	11,1	11,0	11,8	11,4	11,0	11,7	11,2	10,9	11,7	13,7	12,8	13,1
Vestsjællands og Storstrøms Amter	10,9	11,1	11,4	11,4	11,2	11,3	11,1	11,0	11,4	12,8	12,2	11,9
Største by	10,9	11,1	11,4	11,5	11,2	11,4	11,2	11,2	11,4	12,9	12,6	12,0
Øvrige byer	10,9	11,0	11,3	11,4	11,3	11,4	11,0	10,8	11,3	12,6	12,3	11,9
Landdistrikter	10,9	11,1	11,5	11,3	10,8	11,6	11,1	10,9	11,4	12,7	12,2	11,9
Bornholms Amt	10,8	10,8	11,3	11,5	11,4	11,2	11,1	11,1	11,3	12,7	11,8	11,9
Største by	10,8	10,8	11,5	11,5	11,5	11,4	11,2	11,1	11,4	12,9	12,3	12,0
Øvrige byer	10,5	11,0	11,4	11,4	11,5	11,2	11,1	10,7	11,2	12,4	12,0	11,9
Landdistrikter	10,9	11,1	11,3	11,5	11,2	11,1	11,2	11,2	11,3	12,2	12,7	12,2
Fyns Amt	10,9	11,2	11,5	11,6	11,2	11,4	11,2	11,3	11,6	13,0	12,7	12,1
Største by	10,9	11,3	11,5	11,5	11,2	11,4	11,2	11,3	11,6	13,1	12,8	12,4
Øvrige byer	10,8	11,0	11,6	11,7	11,2	11,8	11,1	11,3	11,5	13,1	12,2	12,1
Landdistrikter	10,9	11,2	11,6	11,4	10,9	11,3	11,2	11,0	11,6	12,9	12,9	12,2
Vejle og Århus Amter	10,9	11,3	11,7	11,6	11,2	11,6	11,2	11,3	11,7	13,1	12,6	12,4
Største by	11,1	11,3	11,7	11,7	11,2	11,7	11,2	11,4	11,7	13,2	12,7	12,6
Øvrige byer	10,9	11,3	11,7	11,5	10,9	11,7	11,0	10,8	11,5	12,8	12,4	12,0
Landdistrikter	10,9	11,3	11,5	11,4	11,1	11,7	11,1	11,1	11,6	12,8	12,6	12,7

Arbejdssteds placering	Landbrug, fiskeri, skovbrug	Industri (forarbejdede)	Industri	Bygge og anlæg	Transport	Energi, Post og Tele	Detailhandel	Hotel, restaura-tion	Engros-handel	Under-visning, sundhed, so-cialvæ-sen	Off. adm.	Service-virksomhed
Øvrige Jylland	10,9	11,1	11,5	11,5	11,1	11,3	11,2	11,1	11,5	13,0	12,3	12,1
Største by	11,2	11,1	11,6	11,6	11,2	11,4	11,2	11,2	11,5	13,2	12,6	12,3
Øvrige byer	10,7	11,0	11,4	11,4	10,9	11,4	11,0	10,7	11,4	12,8	12,6	11,9
Landdistrikter	10,8	11,1	11,5	11,3	10,9	11,6	11,0	10,9	11,4	12,7	12,6	11,9
Hele Landet	10,9	11,2	11,7	11,6	11,3	11,5	11,2	11,3	11,7	13,0	12,6	12,5
Største by	11,3	11,2	11,7	11,6	11,3	11,6	11,2	11,4	11,8	13,2	12,9	12,6
Øvrige byer	10,8	11,1	11,5	11,5	11,0	11,6	11,0	10,8	11,4	12,8	12,5	12,0
Landdistrikter	10,9	11,1	11,5	11,3	11,0	11,6	11,1	11,0	11,5	12,9	12,6	12,3

Tabel 7.4 Uddannelsesniveaueet opgjort i antal uddannelsesår blandt de beskæftigede efter branche samt arbejdsplad-
sens bymæssighedsstatus og placering i bymønstret. 1997

Arbejdssteds placering	Land- brug, fi- skeri, skov- brug	Industri (forar- bejden- de)	Industri	Bygge og an- læg	Trans- port	Energi, Post og Tele	Detail- handel	Hotel, restau- ration	Engros- handel	Under- visning, sund- hed, so- cialvæ- sen	Off. adm.	Service- virk- somhed
Hovedstadsområdet	11,3	11,4	12,1	11,7	11,4	11,6	11,1	11,6	12,0	13,1	13,0	12,7
Største by	11,6	11,4	12,1	11,7	11,5	11,7	11,2	11,6	12,0	13,2	13,1	12,8
Øvrige byer	11,0	11,6	11,5	11,5	11,0	11,7	10,9	11,0	11,6	12,7	12,6	12,2
Landdistrikter	11,1	11,0	11,8	11,4	11,0	11,7	11,2	10,9	11,7	13,7	12,8	13,1
<i>Uden for hovedstadsområdet:</i>												
<5.000 indbyggere	10,8	11,1	11,4	11,5	11,3	11,2	11,2	10,8	11,4	12,6	12,0	11,8
Største by	11,0	11,1	11,6	11,5	11,4	11,3	11,3	10,9	11,4	12,7	12,5	12,0
Øvrige byer	10,6	11,1	11,4	11,3	11,2	11,3	11,1	10,6	11,2	12,7	12,3	12,0
Landdistrikter	10,9	11,0	11,3	11,4	10,9	11,2	11,1	10,8	11,5	12,5	11,8	11,8
5-10.000 indbyggere	10,8	11,1	11,4	11,4	11,0	11,2	11,1	10,9	11,4	12,6	12,3	11,9
Største by	10,8	11,1	11,4	11,5	11,0	11,2	11,2	11,0	11,5	12,7	12,4	12,1
Øvrige byer	10,8	11,1	11,4	11,4	11,2	11,3	11,0	10,8	11,3	12,7	12,4	11,9
Landdistrikter	10,9	11,0	11,5	11,3	10,8	11,4	11,1	10,9	11,5	12,6	12,7	12,0
10-15.000 indbyggere	10,9	11,1	11,5	11,4	11,0	11,3	11,2	11,0	11,4	12,7	12,4	11,9
Største by	11,0	11,1	11,6	11,5	11,1	11,3	11,2	11,1	11,5	12,8	12,6	12,1
Øvrige byer	10,8	11,0	11,4	11,5	10,8	11,3	11,0	10,7	11,3	12,7	12,4	11,8
Landdistrikter	10,9	11,2	11,5	11,3	11,1	11,6	11,0	11,0	11,4	12,8	12,6	11,8
15-30.000 indbyggere	10,8	11,1	11,5	11,5	11,2	11,3	11,2	11,0	11,5	13,0	12,3	12,0
Største by	10,9	11,1	11,5	11,5	11,3	11,4	11,2	11,1	11,5	13,1	12,6	12,2
Øvrige byer	10,8	11,0	11,5	11,4	11,0	11,7	11,0	10,7	11,4	12,7	12,8	12,0

Arbejdssteds placering	Landbrug, fiskeri, skovbrug	Industri (forarbejdende)	Industri	Bygge og anlæg	Transport	Energi, Post og Tele	Detailhandel	Hotel, restauration	Engros-handel	Undervisning, sundhed, socialvæsen	Off. adm.	Servicevirksomhed
Landdistrikter	10,8	11,1	11,5	11,3	10,9	11,7	11,1	10,9	11,4	12,9	12,4	11,9
>30.000 indbyggere	11,1	11,3	11,6	11,7	11,2	11,6	11,2	11,4	11,7	13,2	12,5	12,4
Største by	11,6	11,3	11,6	11,7	11,2	11,6	11,2	11,4	11,7	13,3	12,8	12,5
Øvrige byer	10,9	11,2	11,8	11,6	10,9	11,8	11,0	11,0	11,6	13,0	12,7	12,1
Landdistrikter	10,9	11,3	11,6	11,4	11,1	11,7	11,0	11,2	11,6	12,8	12,6	13,0
Hele Landet	10,9	11,2	11,7	11,6	11,3	11,5	11,2	11,3	11,7	13,0	12,6	12,5
Største by	11,3	11,2	11,7	11,6	11,3	11,6	11,2	11,4	11,8	13,2	12,9	12,6
Øvrige byer	10,8	11,1	11,5	11,5	11,0	11,6	11,0	10,8	11,4	12,8	12,5	12,0
Landdistrikter	10,9	11,1	11,5	11,3	11,0	11,6	11,1	11,0	11,5	12,9	12,6	12,3
<i>Heraf:</i>												
Landkommuner	10,8	11,0	11,4	11,4	11,0	11,2	11,1	10,9	11,4	12,6	12,2	11,8
Største by	10,8	11,0	11,4	11,5	11,0	11,2	11,2	11,0	11,4	12,7	12,4	12,0
Øvrige byer	10,8	11,0	11,4	11,4	11,1	11,3	11,0	10,8	11,3	12,7	12,4	11,8
Landdistrikter	10,9	11,1	11,4	11,3	10,8	11,5	11,1	10,9	11,4	12,7	12,4	12,0
Landbrugskommuner	10,8	11,0	11,3	11,4	10,8	11,1	11,1	10,9	11,3	12,6	12,3	11,9
Største by	10,7	11,0	11,4	11,5	10,8	11,1	11,2	10,9	11,3	12,7	12,4	12,1
Øvrige byer	10,7	11,0	11,3	11,4	10,9	11,2	11,0	10,8	11,2	12,7	12,4	11,8
Landdistrikter	10,8	11,1	11,4	11,3	10,8	11,2	11,1	10,9	11,4	12,5	12,5	12,0
Udkantkommuner	10,8	11,0	11,4	11,4	11,3	11,1	11,2	10,9	11,3	12,6	12,0	11,8
Største by	10,7	11,0	11,4	11,5	11,3	11,3	11,2	11,0	11,3	12,7	12,2	12,1
Øvrige byer	10,8	11,0	11,3	11,4	11,6	11,3	11,1	10,8	11,2	12,5	12,3	11,7
Landdistrikter	10,8	11,1	11,7	11,3	10,9	11,2	11,1	10,9	11,4	12,6	12,5	11,8

Den regionale fordeling af uddannelsesmæssige kvalifikationer er beskrevet inden for de enkelte erhverv i tabellerne 7.3 og 7.4. Hvor tabellerne 7.1 og 7.2 blev opstillet med de beskæftigedes bopæl som udgangspunkt, så er udgangspunktet i tabellerne 7.3 og 7.4 arbejdsstedets lokalisering. Der fokuseres altså nu på den anvendelse af uddannelsesmæssige kvalifikationer, som foregår i virksomheder i de forskellige dele af landet. Både på regionalt og lokalt niveau viser der sig systematiske forskelle i arbejdskraftens uddannelsesniveau, og forskellene danner et mønster, som gennemgående er kendetegnet ved centralitet.

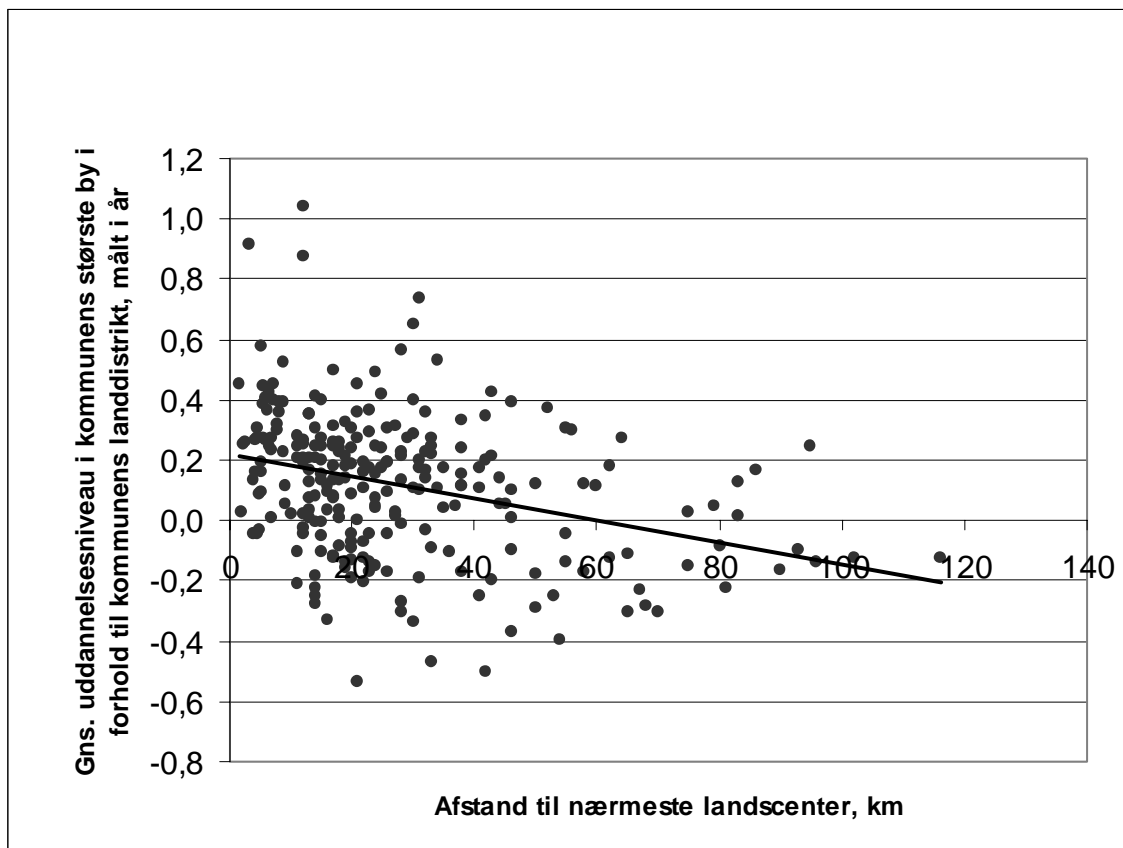
På regionalt niveau viser tabel 7.3, at det for 11 af de 12 erhverv gælder, at uddannelsesniveaue er højere i hovedstadsområdets arbejdspladser end i arbejdspladserne i Vestsjællands og Storstrøms Amter. Kun inden for detailhandel findes lige højt uddannelsesniveau i de to regioner. Tilsvarende er der i Vestdanmark kun to erhverv (landbrug mv. og detailhandel), hvor uddannelsesniveaue er lige højt i Århus-Vejle Amter og i det øvrige Jylland. I øvrigt findes også her inden for de enkelte erhverv et højere uddannelsesniveau hos arbejdskraften beskæftiget i centerområdet i Århus-Vejle Amter end i periferien.

Anskuet i en bymønsterbetragtning i tabel 7.4 viser der sig også en tydelig tendens karakteriseret ved centralitet. Det er med enkelte undtagelser gældende inden for erhvervene, at der med stigende kommunistørrelse, hvor arbejdspladserne er lokaliseret, også anvendes arbejdskraft med højere uddannelsesniveau.

På det lokale niveau gør der sig også en tendens til centralitet gældende. 11 ud af de 12 erhverv er kendetegnet ved, at virksomhederne lokaliseret urbant i hovedbyen i en kommune anvender højere uddannet arbejdskraft end virksomhederne lokaliseret i landdistrikter.

Tendensen til, at de enkelte erhvervs virksomheder anvender højere uddannet arbejdskraft, hvis de er urbant end agrart lokaliseret, gør sig stort set også gældende inden for hver af regionerne i tabel 7.3. Der ses dog enkelte undtagelser. Først og fremmest er det bemærkelsesværdigt, at den private servicevirksomhed i landets centerområder – hovedstadsområdet og Århus-Vejle Amter – er kendetegnet ved, at virksomhederne med lokalisering i landdistrikterne gennemgående har højere uddannet arbejdskraft end virksomhederne lokaliseret i kommunernes hovedbyer.

Figur Uddannelseskølften mellem kommunens hovedby og landdistrikter i 7.2 1997 set i forhold til kommunens afstand til København eller Århus

Anm.: Udeladt er 28 kommuner, der ikke har landdistrikter. Alle ligger inden for hovedstadsområdet.

Regressionslinjens skæring med y-aksen er 0,21559.

Parameterestimatet (forklaringsværdien) for den forklarende variabel, afstand til center, er -0,0036. Hele modellen er tydeligt statistisk signifikant i et 95%-koefficiensinterval.

Den gennemgående tendens til centralitet på lokalt niveau i lokaliseringen af uddannelsesmæssige kvalifikationer er yderligere undersøgt i figur 7.2. Uddannelseskølften her er for hovedparten af kommunerne opgjort til at have et positivt fortegn, således at den tegnede tendenslinje er beliggende over 0,0-niveaue. Det er i overensstemmelse med de konklusioner, som netop er gjort. På den anden side viser der sig en klar og statistisk signifikant negativ sammenhæng mellem de enkelte kommuners afstand til nærmeste større centerkommune og hovedbyens uddannelsesmæssige overlegenhed i forhold til uddannelsesniveaue i kommunens landdistrikter. Ten-

denslinjen ender således med at ligge under $-0,0$ -niveauet. Tendensen til centralitet er altså ikke ubetinget.

III. Politik-perspektiver

8 Land/by-effekter af skattepolitik, socialpolitik og erhvervs politik. Udvalgte modelkørsler

8.1 Model-analyser i den subkommunale LINE-model

Sammen med opbygningen af det subkommunale datasæt i AKF, som danner grundlag for hovedparten af analyserne i denne rapport, er der gennemført en udbygning af AKF's kommunale, samfundsøkonomiske model LINE. I en del af LINE-modellen er der foretaget en yderligere specificering, så modellen for hver kommune giver en separat beskrivelse af samfundsøkonomien i henholdsvis den største by, de øvrige byer og landdistrikterne. Denne model-bygning er dokumenteret i Andersen og Christoffersen (2002). Figur 8.1 tegner et billede af de sammenhænge i LINE-modellen, som kan beskrives på subkommunalt niveau.

Det afgørende i den subkommunale del af LINE er, at der med udgangspunkt i opgørelse af værdien af produktionen på de enkelte produktionssteder og i beskæftigelsen på produktionsstederne kan beregnes primære indkomster eller arbejdsindkomster. De anvendte data er baseret på en bagvedliggende registrering på personniveau, og beskæftigelse og primære indkomster opgjort på arbejdsstederne kan følgelig omsættes til primære indkomster beskrevet efter bosteder. Når skatter og transfereringer inddrages, kan der herefter opgøres de disponible indkomster efter bosteder.

Figur 8.1 Sammenhænge i den subkommunale LINE og i hele LINE's reale cirkel

	Produktionssted	Bopæl	Efterspørgselssted
Erhverv	Produktionsværdi GDI i faktorpriser		
Produktionsfaktorer (uddannelse, køn, alder)			
Institutioner (husholdninger, firmaer, offentlige sektor)			
Efterspørgselskomponenter		Lokal privatforbrug Bopælsforbrug Turistforbrug Offentligt forbrug (BW) Investeringer	Forbrug i produktion Lokal privatforbrug Turistforbrug Offentligt forbrug Investeringer (DW)
Varer	Lokal produktion Eksport til andre kommuner Eksport til udlandet		Lokal efterspørgsel Import fra andre kommuner Import fra udlandet
	(AV)		(DV)

Bem.: De skraverede felter markerer den del af LINE's reale cirkel, som er udbygget på subkommunalt niveau.

Nedenfor i dette kapitel fremlægges analyser, som er gennemført som modelkørsler på den subkommunale LINE-model. Analyserne har det til fælles, at de hver især fokuserer på de regionale konsekvenser af omlægning af centrale velfærdspolitiske ordninger.

Analyserne er gennemført med udgangspunkt i borgernes forhold og institutionelle forhold i 1997. I tolkningen af resultaterne lægges vægt på de regionale mønstre, som træder frem, snarere end på effekternes absolutte størrelse.

Det, som er gennemgående ved en stor del af de betydende velfærdssystemer, er, at de indebærer betalinger mellem det offentlige og borgerne eller virksomhederne, uden at der er tale om løn for udført arbejde eller køb af konkrete varer eller andre ydelser. Man kan tale om ensidige betalinger, jf. Nørskov (1991). De vigtigste former for sådanne ensidige betalinger er skatter og afgifter samt overførselsbetalinger til personer og virksomheder.

En stor del af de ensidige betalinger mellem det offentlige på den ene side og borgerne og virksomhederne på den anden side fastlægges af Folketinget gennem lovgivningen om de fælles velfærdsordninger. Når vilkårene for disse betalinger ændres, får det forskellige konsekvenser i de forskellige kommuner og i de forskellige områder inden for hver enkelt kommune. Det beror på, at udløsende faktorer som indkomster, renteudgifter, sociale behov og erhvervsaktivitet falder forskelligt ud.

De nedenstående modelkørsler har til formål at belyse disse regionale forskelle i konsekvenser af politikændringer. Analyserne er udformet som konsekvensberegninger af givne hypotetiske ændringer i en række velfærdsordninger, som indebærer ensidige betalinger til eller fra staten. De belyste hypotetiske ændringer er vilkårligt valgt. Ændringer, som går i modsat retning, er altså også mulige. Det gennemgående ved de analyserede hypotetiske politikændringer er, at de udtrykker en bevægelse i retning af liberalisering og begrænsning af velfærdsstaten. Der fokuseres på forskellige former for reduktion af det offentliges indtægter og af niveauet for overførselsbetalinger samt på liberalisering af vilkår for erhvervsudøvelse.

Konsekvenserne af de forskellige politikændringer er opgjort som procentvis ændring i de gennemsnitlige disponible indkomster på det pågældende sted. De forskellige politikændringer kan i sagens natur doseres mere eller mindre kraftigt, og det er således primært det regionale mønster, som tegner sig, der må påkalde sig interesse. Konsekvensernes størrelse i sig selv er derimod givet ved det vilkårlige valg af dosering i modelkørslerne.

8.2 **Nogle skattepolitiske perspektiver og de regionale konsekvenser**

Indkomstskatterne udgør en helt afgørende del af de ensidige betalinger fra borgerne til det offentlige. Der betales både indkomstskat til staten, amtet og kommunen. Statsskatten beregnes efter en progressiv skala, mens amtslig og kommunal indkomstskat er proportional med et fradrag i bunden.

Indkomstskatterne til staten bevæger sig definitivt ud af kommunen, og med deres progressivitet vil deres tyngde inden for en bestemt geogra-

fisk lokalitet bero på indkomstniveauet i den pågældende lokalitet. Ved opgørelsen af indkomsterne til beskatning indregnes ligningsmæssige fradrag, og her spiller renteudgifter en afgørende rolle. Niveauet for renteudgifter inden for en bestemt geografisk lokalitet vil igen i høj grad bero på boligstrukturen på det pågældende sted, idet ejerboliger er forbundet med ejernes belåning, hvorimod beboere i lejeboliger gennemgående har en mindre gældsbyrde og dermed færre renteudgifter. I de gennemførte modelberegninger belyses konsekvenserne af disse forhold ved beregning af, hvor stærkt en sats-reduktion i den statslige indkomstskat slår igennem i de disponible indkomster i forskellige geografiske lokaliteter.

Tabellerne 8.1 og 8.2 belyser de regionale konsekvenser af ændringer i satser for den statslige indkomstskat. Progressiviteten i den statslige indkomstskat er udformet som en treleddet skala bestående af bundskat, mellemskat og topskat, hvor indkomstgrænsen for betaling af mellemskat er ret høj, og grænsen for betaling af topskat er høj, så det kun er en mindre del af skatteyderne, som overhovedet betaler topskat. Først ses i tabel 8.1 på en ændring af satsen for bundskatten, og dernæst ses i tabel 8.2 på en ændring af satsen for mellemskat, som skatteydere med meget lav indkomst ikke betaler, og som nogle skatteydere med mellemindkomst kun betaler i beskedent omfang.

Tabel 8.1 Procentvis ændring i disponibel indkomst ved et procentpoint reduktion af bundskatten

	Største by	Øvrige byer	Land-distrikter	I alt
Hovedstadsområdet	1,15	1,11	1,09	1,14
Vestsjællands og Storstrøms Amter	1,03	1,02	1,01	1,02
Bornholms Amt	1,01	0,98	0,95	0,99
Fyns Amt	1,04	1,04	1,01	1,03
Vejle og Århus Amter	1,06	1,04	1,03	1,05
Øvrige Jylland	1,04	1,02	0,98	1,02
Hele Landet	1,09	1,04	1,01	1,07
<i>Heraf:</i>				
Landkommuner	1,03	1,01	1,00	1,01
Landbrugskommuner	1,01	0,99	0,98	0,99
Udkantkommuner	1,01	0,98	0,97	0,99
<5.000	1,00	0,98	0,98	0,99
5.-10.000	1,03	1,00	1,00	1,01
10.-15000	1,03	1,00	1,00	1,01
15.-30.000	1,04	1,03	1,00	1,03
>30.000	1,05	1,06	1,04	1,05

Tabel 8.2 Procentvis ændring i disponibel indkomst ved et procentpoint reduktion af mellemskatten

	Største by	Øvrige byer	Land-distrikter	I alt
Hovedstadsområdet	0,46	0,44	0,41	0,46
Vestsjællands og Storstrøms Amter	0,31	0,3	0,3	0,3
Bornholms Amt	0,26	0,23	0,21	0,24
Fyns Amt	0,31	0,31	0,27	0,3
Vejle og Århus Amter	0,34	0,34	0,31	0,34
Øvrige Jylland	0,31	0,29	0,26	0,3
Hele Landet	0,38	0,32	0,29	0,36
<i>Heraf:</i>				
Landkommuner	0,3	0,28	0,28	0,29
Landbrugskommuner	0,28	0,26	0,25	0,26
Udkantkommuner	0,27	0,24	0,24	0,25
<5.000	0,28	0,24	0,25	0,26
5.-10.000	0,3	0,27	0,27	0,28
10.-15.000	0,31	0,28	0,28	0,29
15.-30.000	0,32	0,3	0,28	0,31
>30.000	0,33	0,36	0,31	0,33

Hvad enten en satsreduktion i den statslige indkomstskat gennemføres som reduktion i bundskatten eller mellemskatten, vil den procentvise forøgelse af disponibel indkomst for borgerne på overordnet geografisk niveau være kraftigere i landets centerområder end i udkantområderne. På lokalt niveau vil forøgelsen af de disponible indkomster være kraftigere i kommunernes centralbyer end i de øvrige bymæssige bebyggelser, og forøgelsen af de disponible indkomster vil være endnu mere beskeden i landdistrikterne.

Dette mønster følger i alle væsentlige hovedtræk det geografiske mønster for indkomsternes størrelse. Selv om en større del af befolkningen bor i ejerboliger uden for centerområderne end i centerområderne, så afbalancerer de skattemæssige virkninger af regionale forskelle i rentefradrag ikke de regionale indkomstforskelle. En væsentlig forklaring herpå er de store regionale forskelle i ejendomspriser.

På den anden side spiller de regionale forskelle i boligstruktur og i rentefradragenes tyngde faktisk en rolle. Det bliver belyst i modelkørslen i tabel 8.3. Her ses på de regionale konsekvenser af en reduktion af skatteværdien af rentefradraget. En sådan politikændring, som i en vis forstand kan opfattes som en begrænsning af ejerboligsubsidieringen, svarer til den udvikling, der under forskellige regeringer er foregået i den statslige beskatning siden 1980'erne, først med skattereformen i 1987 og dernæst med introduktionen af bruttoelementer i den statslige indkomstbeskatning.

Tabel 8.3 Procentvis ændring i disponibel indkomst ved 5% reduktion af skatteværdien af rentefradraget

	Største by	Øvrige byer	Land-distrikter	I alt
Hovedstadsområdet	-0,3	-0,45	-0,61	-0,32
Vestsjællands og Storstrøms Amter	-0,31	-0,4	-0,66	-0,42
Bornholms Amt	-0,35	-0,39	-0,7	-0,44
Fyns Amt	-0,32	-0,42	-0,67	-0,4
Vejle og Århus Amter	-0,34	-0,42	-0,73	-0,41
Øvrige Jylland	-0,35	-0,41	-0,81	-0,45
Hele Landet <i>Heraf:</i>	-0,32	-0,41	-0,73	-0,39
Landkommuner	-0,38	-0,4	-0,73	-0,51
Landbrugskommuner	-0,36	-0,39	-0,78	-0,53
Udkantkommuner	-0,35	-0,38	-0,73	-0,5
<5.000	-0,34	-0,37	-0,7	-0,5
5.-10.000	-0,37	-0,4	-0,74	-0,51
10.-15.000	-0,37	-0,4	-0,73	-0,48
15.-30.000	-0,32	-0,41	-0,76	-0,42
>30.000	-0,32	-0,44	-0,75	-0,36

Bem.: Udregningen er foretaget således, at værdien af renteudgifterne, der kan trækkes fra i kapitalindkomsten, er reduceret 5%.

Det viser sig i tabel 8.3, at konsekvenserne af en reduktion i skatteværdien af rentefradraget danner et tydeligt regionalt mønster. Lige som det var tilfældet ved reduktion af satserne for den statslige indkomstskat, så vil en reduceret værdi af rentefradraget på overordnet niveau være mindre fordelagtig for landets udkantområder end for centerområderne. De disponible indkomster reduceres nemlig stærkest uden for centerområderne. På lokalt niveau reduceres de disponible indkomster stærkest i landdistrikterne, ikke så stærkt i de mindre byområder og mindst i kommunens hovedby. Det hænger sammen med, at en langt større andel af indbyggerne i udkantområderne end i centerområderne bor i ejerbolig.

Satsreduktioner og ændring af værdi af fradragsprocenter har forskellig absolut virkning i kroner og øre for personer med forskellig indkomst og for regionale lokaliteter med forskelligt indkomstniveau. En begrænsning i den statslige indkomstbeskatning kan også gennemføres, så

den i princippet har samme absolutte værdi for alle skatteborgere. Det kan gøres ved at øge personfradraget, som jo gælder i bunden. De regionale konsekvenser af en øgning af personfradraget er belyst i tabel 8.4.

Tabel 8.4 Procentvis ændring i disponibel indkomst ved 5% øgning af personfradraget for stat og kommune

	Største by	Øvrige byer	Land-distrikter	I alt
Hovedstadsområdet	0,58	0,57	0,61	0,58
Vestsjællands og Storstrøms Amter	0,66	0,67	0,7	0,67
Bornholms Amt	0,71	0,74	0,75	0,73
Fyns Amt	0,68	0,67	0,71	0,68
Vejle og Århus Amter	0,64	0,61	0,67	0,64
Øvrige Jylland	0,65	0,66	0,69	0,66
Hele Landet	0,62	0,64	0,69	0,63
<i>Heraf:</i>				
Landkommuner	0,67	0,67	0,7	0,68
Landbrugskommuner	0,67	0,69	0,71	0,69
Udkantkommuner	0,68	0,7	0,73	0,7
<5.000	0,66	0,7	0,72	0,69
5.-10.000	0,66	0,68	0,7	0,68
10.-15.000	0,64	0,66	0,68	0,66
15.-30.000	0,64	0,66	0,69	0,66
>30.000	0,65	0,62	0,68	0,65

Her ses effekter, som i regional henseende virker modsat reduktion af satser og fradragprocenter. Øget personfradrag vil føre til en stærkere procentvis vækst i de disponible indkomster i landets udkantområder end i landets centerområder. På lokalt niveau vil væksten i disponible indkomster være stærkere i landdistrikterne end i de mindre byområder, og væksten vil igen være mindre i kommunernes hovedbyer. Det er konsekvensen af, at den samme absolutte lettelse vejer mest i de områder, hvor det samlede niveau er lavest.

Det danske indkomstskattesystem er indrettet, så det mere eller mindre direkte giver særlige subsidier til bestemte former for forbrug. Skattesubsidiet til ejerboligforbrug har allerede været behandlet. Der ydes imidlertid også gennem skattesystemet særlige subsidier til forbrug af fagforenings-

ydelse og til forbrug af arbejdsstedstransport. De regionale effekter af den sidstnævnte form for skattemæssig forbrugssubsidiering belyses i tabel 8.5.

Tabel 8.5 Procentvis ændring i disponibel indkomst ved fjernelse af befodringsfradraget

	Største by	Øvrige byer	Landdistrikter	I alt
Hovedstadsområdet	-0,51	-1,42	-1,42	-0,58
Vestsjællands og Storstrøms Amter	-0,9	-1,18	-1,28	-1,05
Bornholms Amt	-0,17	-0,33	-0,36	-0,25
Fyns Amt	-0,4	-0,48	-0,6	-0,45
Vejle og Århus Amter	-0,48	-0,57	-0,72	-0,53
Øvrige Jylland	-0,43	-0,56	-0,64	-0,5
Hele Landet <i>Heraf:</i>	-0,51	-0,74	-0,83	-0,59
Landkommuner	-0,69	-0,82	-0,89	-0,81
Landbrugskommuner	-0,57	-0,65	-0,75	-0,67
Udkantkommuner	-0,39	-0,57	-0,69	-0,55
<5.000	-0,45	-0,51	-0,64	-0,54
5.-10.000	-0,65	-0,75	-0,87	-0,76
10.-15.000	-0,58	-0,71	-0,81	-0,68
15.-30.000	-0,54	-0,69	-0,75	-0,6
>30.000	-0,44	-0,46	-0,56	-0,45

Det er pendlingens omfang, som er afgørende for størrelsen af subsidiet til arbejdsstedstransport i kraft af befodringsfradraget. Som det blev påvist i afsnittene 5.2 og 5.3, danner pendlingen et karakteristisk regionalt mønster, hvor omfanget er særlig stort i en ring uden om centrene, hvorimod pendlingens betydning er mindre i de egentlige udkantområder med lang afstand til et centerområde.

Dette pendlingsmønster ses afspejlet i modelkørslen i tabel 8.5. På det overordnede niveau vil et bortfald af befodringsfradraget reducere de disponible indkomster stærkere i Vestsjællands og Storstrøms Amter end i hovedstadsområdet, men reduktionen vil ikke blive så stærk på Bornholm og Fyn. I Jylland vil reduktionen i disponible indkomster stort set blive af samme styrke i Vejle og Århus Amter og i det øvrige Jylland. I forhold til bymønsteret vil et bortfald af befodringsfradraget belaste de disponible

indkomster i de mellemstore kommuner hårdest. De helt små kommuner er overrepræsenterede i landets udkantområder, hvor pendling til større centre med mange arbejdspladser er vanskelig, og de store kommuner rummer selv så mange arbejdspladser, at pendlingsomfanget er moderat.

På det lokale niveau vil et bortfald af transportfradraget ramme hårdere i landdistrikterne end i de mindre byområder, og bortfaldet vil få de mindst byrdefulde konsekvenser i kommunernes hovedbyer.

8.3 **Nogle socialpolitiske perspektiver og de regionale konsekvenser**

Gennem socialpolitikken bliver der ydet betalinger til borgerne i en lang række af behovssituationer. Væsentlige udløsende faktorer er problemer med arbejdsmarkedstilknytning og alder herunder børn. Sådanne faktorer gør sig gældende med forskellig styrke i forskellige dele af landet. Derfor vil socialpolitiske tiltag, som ændrer ydelsestildelingen i forhold til tilstedeværelsen af de udløsende faktorer, også have forskellige faktiske konsekvenser i forskellige dele af landet.

I forhold til sociale behov, som har grund i problemer med arbejdsmarkedstilknytning, er kontanthjælp et centralt middel i socialpolitikken. De regionale konsekvenser af ændringer i niveauet for kontanthjælp er belyst i modelkørslen i tabel 8.6.

Tabel 8.6 Procentvis ændring i disponibel indkomst ved 5% reduktion af kontanthjælpen

	Største by	Øvrige byer	Land-distrikter	I alt
Hovedstadsområdet	-0,07	-0,02	-0,02	-0,07
Vestsjællands og Storstrøms Amter	-0,06	-0,03	-0,03	-0,05
Bornholms Amt	-0,05	-0,03	-0,03	-0,05
Fyns Amt	-0,08	-0,03	-0,03	-0,06
Vejle og Århus Amter	-0,08	-0,03	-0,02	-0,06
Øvrige Jylland	-0,04	-0,02	-0,02	-0,03
Hele Landet <i>Heraf:</i>	-0,07	-0,03	-0,02	-0,05
Landkommuner	-0,03	-0,03	-0,02	-0,03
Landbrugskommuner	-0,03	-0,02	-0,02	-0,03
Udkantkommuner	-0,03	-0,03	-0,03	-0,03
<5.000	-0,03	-0,03	-0,03	-0,03
5.-10.000	-0,03	-0,03	-0,02	-0,03
10.-15.000	-0,04	-0,02	-0,02	-0,03
15.-30.000	-0,06	-0,02	-0,02	-0,04
>30.000	-0,08	-0,03	-0,03	-0,07

I det overordnede regionale mønster vil en reduktion af kontanthjælpens ydelsesniveau reducere de disponible indkomster stærkest i landets centerområder. Gennemgående gælder det uden for hovedstadsområdet, at konsekvenserne af en reduktion af kontanthjælpen vil være større jo større kommune, der er tale om.

På lokalt niveau slår en reduktion af kontanthjælpens højde stærkest igennem på de disponible indkomster i kommunernes hovedby. Gennemslaget er svagest i landdistrikterne, men forskellen mellem konsekvenserne i kommunernes mindre byer og i landdistrikterne er marginal.

Når de sociale pensioner ansues under et, retter de sig såvel mod sociale behov, der har grund i problemer med arbejdsmarkedstilknytning, som mod sociale behov, der er aldersbetingede. De regionale konsekvenser af en reduktion i ydelsesniveauet for de sociale pensioner er beregnet i tabel 8.7.

Tabel 8.7 Procentvis ændring i disponibel indkomst ved 5% reduktion af de offentlige sociale pensioner

	Største by	Øvrige byer	Land-distrikter	I alt
Hovedstadsområdet	-0,41	-0,27	-0,31	-0,4
Vestsjællands og Storstrøms Amter	-0,58	-0,52	-0,46	-0,54
Bornholms Amt	-0,66	-0,72	-0,46	-0,62
Fyns Amt	-0,55	-0,48	-0,46	-0,52
Vejle og Århus Amter	-0,45	-0,37	-0,37	-0,43
Øvrige Jylland	-0,51	-0,5	-0,39	-0,48
Hele Landet <i>Heraf:</i>	-0,46	-0,44	-0,41	-0,45
Landkommuner	-0,58	-0,54	-0,44	-0,52
Landbrugskommuner	-0,64	-0,6	-0,44	-0,55
Udkantkommuner	-0,66	-0,68	-0,52	-0,61
<5.000	-0,6	-0,71	-0,54	-0,59
5.-10.000	-0,55	-0,56	-0,43	-0,51
10.-15.000	-0,55	-0,52	-0,4	-0,5
15.-30.000	-0,54	-0,49	-0,4	-0,5
>30.000	-0,47	-0,31	-0,36	-0,44

Det regionale mønster, som danner sig i tabel 8.7, kan i hovedsagen ses som en spejlvending af mønsteret i tabel 8.6. En reduktion af de sociale pensioner vil belaste niveauet for de disponible indkomster stærkest i landets udkantområder, mens centerområderne og især hovedstadsområdet vil blive belastet i mindre grad. Uden for hovedstadsområdet vil belastningen af de disponible indkomster gennemgående være stærkere jo mindre kommune, der er tale om.

På lokalt niveau får et reduceret niveau for sociale pensioner de største negative konsekvenser for de disponible indkomster i kommunernes hovedby, mens konsekvenserne er mildest i landdistrikterne.

I tabel 8.8 er belyst de regionale konsekvenser af et bortfald af børnetilskud, som jo er en social ydelse, der fuldt er bestemt af demografiske forhold.

Tabel 8.8 Procentvis ændring i disponibel indkomst ved fjernelse af børnetilskud

	Største by	Øvrige byer	Land-distrikter	I alt
Hovedstadsområdet	-1,97	-2,22	-2,08	-1,98
Vestsjællands og Storstrøms Amter	-2,22	-2,48	-2,48	-2,34
Bornholms Amt	-2,44	-2,5	-2,94	-2,57
Fyns Amt	-2,21	-2,59	-2,74	-2,38
Vejle og Århus Amter	-2,22	-2,57	-2,73	-2,37
Øvrige Jylland	-2,28	-2,65	-3,11	-2,53
Hele Landet <i>Heraf:</i>	-2,12	-2,55	-2,78	-2,27
Landkommuner	-2,45	-2,54	-2,8	-2,61
Landbrugskommuner	-2,4	-2,61	-3,03	-2,71
Udkantkommuner	-2,38	-2,48	-2,88	-2,59
<5.000	-2,4	-2,34	-2,67	-2,5
5.-10.000	-2,47	-2,62	-2,9	-2,66
10.-15.000	-2,34	-2,53	-2,84	-2,54
15.-30.000	-2,24	-2,58	-2,88	-2,42
>30.000	-2,16	-2,64	-2,67	-2,27

Det geografiske mønster i tabel 8.8 er kendetegnet ved, at et bortfald af børnetilskuddet vil belaste de disponible indkomster stærkere i landets udkantområder end i centerområderne. Uden for hovedstadsområdet vil belastningen af de disponible indkomster gennemgående være stærkere, jo mindre kommune der er tale om. På det lokale niveau ses, at belastningen af de disponible indkomster vil være stærkest i landdistrikterne og svagest i kommunernes hovedby.

8.4 Nogle erhvervspolitiske perspektiver og de regionale konsekvenser

Dansk erhvervspolitik rummer en mangfoldighed af ordninger, som hver især indebærer direkte eller indirekte subsidier til alle virksomheder eller til forskellige dele af virksomhederne. I denne sammenhæng skal alene analyseres konsekvenserne af en enkelt side af erhvervspolitikken, nemlig landbrugsstøtten, som i særlig grad er betydende for landdistrikterne.

Hasler, Jensen, Madsen, Andersen, Huusom og Jacobsen (2002) udvikler en model til analyse af den situation, hvor der gennemføres en fuldstændig liberalisering af landbrugssektoren, og hvor al særlig landbrugsstøtte altså falder bort. Resultaterne fra dette studie danner grundlag for tabel 8.9, idet der i forhold til præmisserne i det oprindelige studie er føjet en forudsætning om, at landbrugsstrukturen inden for hver enkelt kommunegrænse er fuldstændig homogen.

Tabel 8.9 Procentvis ændring i disponibel indkomst ved fuld liberalisering af landbrugsstøtten

	Største by	Øvrige byer	Land-distrikter	I alt
Hovedstadsområdet	-0,01	-0,01	-0,16	-0,01
Vestsjælland og Storstrøms Amter	-0,05	-0,08	-0,18	-0,09
Bornholms Amt	0,14	0,23	0,97	0,36
Fyns Amt	-0,02	-0,01	0,12	0,00
Vejle og Århus Amter	-0,16	-0,27	-0,89	-0,29
Øvrige Jylland	-0,07	-0,09	-0,35	-0,13
Hele Landet <i>Heraf:</i>	-0,05	-0,11	-0,34	-0,10
Landkommuner	-0,11	-0,16	-0,41	-0,24
Landbrugskommuner	-0,13	-0,18	-0,47	-0,28
Udkantkommuner	-0,04	-0,10	-0,18	-0,11
< 5.000	-0,07	-0,07	-0,18	-0,12
5.-10.000	-0,11	-0,19	-0,46	-0,25
10.-15.000	-0,09	-0,11	-0,30	-0,16
15.-30.000	-0,06	-0,08	-0,31	-0,11
>30.000	-0,09	-0,11	-0,23	-0,10

Anm.: Liberaliseringsscenarioet, der benyttes til at modellere tallene i tabel 8.9, stammer fra »Scenarios for rural Areas' Development – an Integrated Modelling Approach« af Berit Hasler et al. AKF Forlaget, september 2002. scenarioet indebærer et fuldstændigt bortfald af alle former for landbrugsstøtte, herunder eksportsubsidier, importbeskyttelse og al indenlandsk støtte. Dette medfører også bortfald af prisstøtte til landbrugsprodukter, samt bortfald af hektarstøtte og støtte til dyrehold.

Det mønster, som tegner sig i tabel 8.9, er forholdsvis komplekst. Det hænger først og fremmest sammen med, at der findes betydelige regionale forskelle i landbrugsbedriftenes struktur, i jordens bonitet og i produkti-

onssammensætningen. Der skal ikke her redegøres nærmere for disse forskelle, som er beskrevet i Hasler m.fl. Ikke overraskende ses dog, at en liberalisering af landbrugssektoren så godt som ikke vil kunne mærkes på de disponible indkomster i hovedstadsområdet, hvorimod konsekvenserne uden for hovedstadsområdet med varierende styrke vil være negative.

På det lokale niveau er det heller ikke overraskende, at bortfald af landbrugsstøtten vil have begrænsede konsekvenser for de disponible indkomster i kommunernes hovedby men stærkere konsekvenser for især landdistrikterne.

8.5 **Hvad siger resultaterne?**

Resultaterne fra de mange modelkørsler ovenfor er sammenfattet i tabel 8.10. Her er de forskellige behandlede mulige, men hypotetiske velfærdspolitiske tiltag hver især opfattet som et regionalt omfordelingspolitisk spil. Alle de analyserede politiktiltag vedrører ordninger, som indebærer betalinger til eller fra det offentlige. Hermed er der betalere via skatten samt modtagere af overførsler. Politiktiltagene ændrer på betalingsbyrder og på modtagelse af overførsler. Spørgsmålet er da på overordnet niveau, om landets centerområder netto har vundet mere/tabt mindre end landets perifere områder, eller om det modsatte gør sig gældende. På det lokale niveau er spørgsmålet, om by netto har vundet mere/tabt mindre end land, eller om det modsatte gør sig gældende.

Tabel 8.10 Regionale konsekvenser på overordnet og lokalt niveau af udvalgte hypotetiske velfærdspolitiske reformer: Vindere af det regionale omfordelingsspil

	Center/Periferi	By/Land
1. Reduceret sats for bundskat	Center	By
2. Reduceret sats for mellemskat	Center	By
3. Reduceret skatteværdi af rentefradrag	Center	By
4. Øget personfradrag	Periferi	Land
5. Fjernet transportfradrag	–	By
6. Reduceret kontant-hjælp	Periferi	Land
7. Reducerede pensioner	Center	Land
8. Reduceret børnetilskud	Center	By
9. Fjernet landbrugsstøtte	(Center)	By

Med den retning, de hypotetiske politiktiltag antager, ses det, at det på langt de fleste områder vil være landets centerområder, som vil vinde det regionale omfordelingsspil i forhold til udkantområderne. På det lokale niveau vil det også på de fleste områder være by, som vil vinde det regionale omfordelingsspil i forhold til land.

Her skal det erindres, at de analyserede hypotetiske politiktiltag er valgt, så de tegner en bestemt tendens, nemlig en tendens i retning af liberalisering og reduktion af velfærdsstaten. Eller formuleret anderledes så tegner de analyserede politiktiltag en bevægelse i retning mod, at markeds kræfterne får et stærkere gennemslag.

Analysen af udviklingen i bymønsteret havde som overordnet konklusion, at der pågår en tendens til lokaliseringmæssig koncentration af bosætningen og produktionen. Denne koncentrationstendens er ikke i overensstemmelse med de udtrykte politiske målsætninger for regionalpolitikken. Derimod må den opfattes som et udtryk for, hvorledes markeds kræfterne sætter sig igennem i den geografiske organisering. Det harmonerer ganske med dette, at en politik i retning af liberalisering og reduktion af velfærdsstaten vil få som konsekvens i regional henseende, at de markeds-

økonomiske kræfter får lov at slå stærkere igennem, således at de igangværende regionale forskydninger tenderer til at blive forstærket.

Trods den dominerende tendens til, at centerområderne på det overordnede niveau og byområderne på det lokale niveau vil vinde på velfærdsreformer i liberal og reducerende retning, ses også i tabel 8.10 undtagelser, hvor en politik i denne retning vil placere periferi og landdistrikter i vinderposition i det regionale omfordelingsspil.

Bilag 1

Definition af kommuneinddeling

I denne rapport inddeles nogle kommuner i undergrupper, alt efter deres bymæssige karakteristika. Her defineres disse inddelinger.

Landkommuner er defineret som kommuner, hvis største by pr. 1. januar 1994 havde mindre end 3000 indbyggere.

Landbrugskommuner består af kommuner, hvor landbrugserhvervets andel af kommunens primære indkomster i 1995 var mere end fire gange højere end landsgennemsnittet.

Udkantkommuner omfatter følgende: Alle kommuner på Bornholm, Ærø, Langeland, Samsø og Læsø. Desuden landkommuner, der ligger mere end 40 km fra stærke centerkommuner og mere end 30 km fra øvrige centerkommuner og ikke har kommunegrænse fælles med en centerkommune. En stærk centerkommune er defineret som en kommune med en pendlerintensitet på mere end 2 og mere end 40.000 arbejdspladser i 1984. Øvrige centerkommuner er defineret som kommuner, som enten havde flere end 20.000 arbejdspladser eller havde flere end 10.000 arbejdspladser og en pendlerintensitet på mere end 2 i 1984.

I rapporten indgår også *hovedstadsområdet*, der omfatter Københavns og Frederiksberg Kommuner samt Københavns, Frederiksborg og Roskilde Amter.

Litteratur

Andersen, Anne Kaag (2000): *Commuting areas in Denmark*. AKF Forlaget.

Andersen, Anne Kaag (2002a): *Can forrest attract new inhabitants?* AKF Forlaget.

Andersen, Anne Kaag (2002b): Flytninger inden for og mellem pendlingsoplande. I: Norstrand og Andersen (2002): *Indkomster, flytninger og uddannelse*. AKF Forlaget.

Andersen, Anne Kaag og Henrik Christoffersen (2002): *LINE-modellen på subkommunalt niveau. Dokumentation af model og data*. AKF Forlaget.

Bygvrå, Susanne og Gert Jørgensen (1991): *Serviceerhverv i de sønderjyske egnsudviklingsområder*. Institut for grænseregionsforskning.

By- og Boligministeriet (2001): Betænkning fra Erhvervs- og Bypolitisk Udvalg. Betænkning nr. 1397.

Christensen, Poul Rind og K. Munksgaard (2002): *Når mælk bliver til stål. Den rustfri stålklynge i Trekantområdet*. CESFO. Syddansk Universitet. Kolding.

Christensen, Poul Rind og Henrik Christoffersen (2002): *Regional udviklingsdynamik i vidensøkonomiens fremstillingsvirksomhed*. Arbejdsrapport, AKF.

Christoffersen, Henrik (1984): *Dansk velfærdspolitik efter 1945*. Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck.

Christoffersen, Henrik og Karin Blix (1998): *Befolkning, erhvervsgrundlag og velfærd i landkommunerne*. AKF Forlaget.

Christoffersen, Henrik og Karsten Bo Larsen (2000): *Statens forskriftsstyring af kommunerne*. AKF Forlaget.

Christoffersen, Henrik (2001): *De danske arbejdspladsers bymæssighed 1996*. AKF Forlaget.

Christoffersen, Henrik og Anne Kaag Andersen (2002): *Arbejdskraftkvalifikationer og regional industriudvikling*. AKF Forlaget.

Christoffersen, Henrik (2002): *De danske landområder og jordbruget*. AKF Forlaget.

Christoffersen, Henrik og Karsten Bo Larsen (2002): Central Government Regulation in an Inhomogenous Danish Local Government Structure. Arbejdsrapport. AKF.

Christoffersen, Henrik (2003): *De regionale mønstre i boligforbruget*. AKF Forlaget.

Dilling-Hansen, Mogens og Valdemar Smith (1997): Regional income growth and convergence. I: Christen Sørensen (red.): *Evidence of regional growth: The centre – periphery discussion*. Indenrigsministeriet.

Dubgaard, Alex (1996): *Economic valuation of Recreation in Mols Bjerger*. AKF Forlaget.

Erhvervsministeriet (2001): *Regionalpolitisk redegørelse 2001*.

Frandsen, Johannes Nørregaard (2001): Brede gårde, store haver spredte på din muld – Essay om selvforståelse i landbokulturen 1950-2002. Bol og By. *Landbohistorisk Tidsskrift* 2001:2.

Gaardmand, Arne (1993): *Dansk byplanlægning 1938-1992*. Arkitektens Forlag.

Hasler, Berit; Jørgen D. Jensen, Bjarne Madsen, Martin Andersen, Henrik Huusom og Lars Jacobsen (2002): *Scenarios for rural Areas Development – an integrated Modelling Approach*. AKF Forlaget.

Hasler, Berit; Camilla Damgaard, Emil Erichsen, Jørgen Jordal-Jørgensen og Hans Erik Kristoffersen (2002): *De rekreative værdier af skov, sø og naturgenopretning – værdisætning af naturgoder efter husprismetoden*. AKF Forlaget.

Hummelgaard, Hans; Brian Krogh Gravensen, Dorte Lemmich og Jørgen Blæsdahl Nielsen (1997): *Udsatte boligområder i Danmark*. AKF Forlaget.

Hummelgaard, Hans og Leif Husted (2001): *Social og etnisk bestemt bosætning – årsager og konsekvenser*. AKF Forlaget.

Indenrigsministeriet (1997): *Landdistrikternes Udviklingsmuligheder*. Betænkning nr. 1333.

Indenrigs- og Sundhedsministeriet (2002): *Regionalpolitisk Redegørelse 2002*.

Indenrigs- og Sundhedsministeriet (2002): *Landdistriktsredegørelse 2002*.

Initiativgruppen om hovedstadsregionen (1989): *Hovedstaden. Hvad vil vi med den?*

Madsen, Bjarne og Chris Jensen-Butler (2002): *A model-based decomposition of income growth in Danish regions 1980-1999*. Paper optrykt som bilag i Norstrand og Andersen (2002).

Madsen, Bjarne og Anne Kaag Andersen (2003): *Tendenser i den regionale udvikling i Danmark*. AKF arbejdsrapport.

Miljøministeriet (1975): *1975-redegørelsen fra miljøministeren om landsplanlægning*.

Norstrand, Rolf; Anne Kaag Andersen og Karsten Bo Larsen (2001): *Regional udvikling i indkomst og beskæftigelse*. AKF Forlaget.

Norstrand, Rolf og Anne Kaag Andersen (2002): *Indkomster, flytninger og uddannelse*. AKF Forlaget.

Nørskov, Anders (1991): *Offentlige og mellemregionale pengestrømme i Danmark i 1988*. AKF Forlaget.

Pedersen, Poul Ove (1983): *Vandringerne og den regionale udvikling i et langsigtet perspektiv*. Sydjysk Universitetsforlag.

Planstyrelsen (1978): *Det fremtidige Bymønster*.

Tanvig, Hanne og Chris Kjeldsen (2000): *Aktuel forskning om danske landdistrikter*. IME rapport 3/00. Syddansk Universitet.

Summary

The Danish urban pattern and the rural districts

by Henrik Christoffersen, July 2003

Previous literature on social and economic life in the Danish rural areas is mainly based on studies that equate rural areas with rural municipalities. This makes it possible to utilise the available statistics which are classified according to municipality and in which the group of smaller and agrarian-oriented municipalities are considered identical to the Danish rural areas or districts.

Although Statistics Denmark also operates with a more specific definition of what can be considered to be rural districts, statistical data is not produced to any significant extent at this level.

This publication presents the results of a project which has produced better background data for studies of the Danish rural areas. It takes as its starting point Statistics Denmark's more specific definition of rural district, namely the areas outside built-up districts where at least 200 residents are gathered in a coherent residential area. The new data show that the social and economic life of the Danish rural districts in some respects does not resemble the life portrayed when studying the rural areas as municipalities, also called rural municipalities. Moreover, the results of the more detailed study of the economic and social life of the Danish rural districts are contextualised in such a way that the geographic structures, as they have developed at the local level, are seen as one side of the geographic or regional restructuring that has generally taken place in the past couple of decades.

A significant explanation for these changes in the geographic patterns of economic and social life is changes in production methods. A sectorial shift is taking place away from agriculture and industry towards more modern service sectors. A common characteristic of these new occupations is that they are based on highly educated labour. There is convincing evidence that this has made way for a drift towards the concentration of businesses and employment. A significant explanation for this is the fact that highly educated workers with specialist qualifications work best in large labour markets.

When taking stock of the geographic consequences of the stronger trend towards the concentration of production, an essential aspect to consider is how the correlation between production and settlement patterns has grown increasingly more ambiguous. It is possible to view this as the disintegration of the historical social aspect of local attachment. People no longer live their entire lives within the framework of the same local community. Over the course of a person's life, it is normal to move about in the urban system and to alternate living more or less centrally. In daily life, commuting to work has become a normal activity for a large portion of the working population.

Figure 1.1 Main trends in spatial restructuring in Denmark since the 1980s

Highest regional level	<ul style="list-style-type: none"> • Clear concentration of workplaces and some concentration of population in the country's urban centres: the eastern regions of the Greater Copenhagen Area from the 1990s; the western regions of the Counties of Aarhus and Vejle throughout the entire period • From horizontal to vertical regional division of labour in production; convergence with regard to industry structure but divergence with regard to education level among the employed population • Convergence of incomes between centre and periphery
Labour shed	<ul style="list-style-type: none"> • Still fewer, but more extensive labour sheds; Increased commuting
Municipal level	<ul style="list-style-type: none"> • Clear concentration of workplaces and some concentration of population in the country's larger municipalities • Convergence of incomes among the municipalities

Local level: Rural/urban	<ul style="list-style-type: none"> • Deconcentration of population in the country's urban centres, specifically in the Greater Copenhagen Area; concentration of population in the peripheral regions of the country • Net commuting from rural to urban areas • Insignificant income differences between rural and urban areas
Local level: Attractive/unattractive neighbourhoods	<ul style="list-style-type: none"> • Concentration of modern companies with highly educated workers • Social segregation

Figure 1.1 summarises the main trends in spatial restructuring in Denmark since the 1980s. It draws, partly, on previous data and, partly, on the main results of the new sub-municipal analyses of restructuring at the local level, where the correlation between »rural« and »urban« is taken into account.

It should be noted that these are very generalised trends and that there are significant variations at every level in relation to the general trends.

The trend towards the concentration of production and workplaces has become more distinct in the 1990s than was the case in the 1980s. The market shift in the 1990s may explain the more distinct concentration. With the stronger economic trends, a number of new knowledge-intensive production companies in the areas of IT, biotechnology and the like experienced strong growth, and production in these areas has for the most part been characterised by production for investment. In this context, a relatively high degree of sensitivity to fluctuations in the growth rate must be expected. To the extent that such an assumption about market condition dependence is valid, there may also be reason for caution regarding the uncritical projection of the fairly unambiguous trend towards the concentration of the 1990s.

This concentration of production has taken place at all levels. Nevertheless, a conclusive point in the figure is that there has not been a straightforward connection between the spatial restructuring of production and the spatial restructuring of settlement. The flip side of the liberation of housing localisation from adhesion to production and its localisation is an increase in the number of people who commute to work.

At both the highest regional level and the municipal level, the trend towards the concentration of settlements has been less pronounced than the trend towards the concentration of workplaces.

When the results of the analyses at the local level are added to the picture the pattern changes somewhat. Analysis dating back to 1980 has not been conducted of the development of workplace localisation at the local level due to inadequate historical data on workplace localisation within municipal boundaries. However, at the end of the 1990s there was a trend towards the concentration of workplaces in the largest city in the individual municipality, resulting in net commuting from the surrounding rural districts to the largest city. A more detailed picture begins to emerge, however, with regard to developments in settlement patterns at the local level. In the urban centres and especially in the Greater Copenhagen Area, population development has been stronger in the rural districts than in the main cities in the municipalities. The opposite is the case in the fringe areas of Denmark. In the rural districts of the municipalities population developments have been decidedly negative, while in the municipalities population developments in the main cities, though still weak, has been stronger than in the rural districts. In relation to the large and growing urban centres, the rural districts have, to a certain extent, become suburbs with a social life that in many ways resembles the generally more urbane localised residential areas of the urban centres. This is most likely related to both the property market's considerable price increases in urban centres and the need of, especially, young families with children to make use of recreational qualities combined with employment in the urban centre made possible by efficient access to commuting. In fringe areas, on the other hand, the rural districts do not serve such a function to any significant extent, the consequence being depletion.

Production development is a reflection of the regional contrast between the country's urban centres, on which there appears to be a strain resulting in the assimilation of rural districts into the urban social space, and the peripheral areas of the country, where this strain does not exist. In the country's urban centres, there are, to a great extent, workplaces in the rural districts and many of these workplaces are outside the agricultural and related industries. In the country's fringe areas, on the other hand, there are fewer workplaces in the rural districts and the agricultural industry is more strongly represented. All in all, the majority of the workplaces in the rural districts are found in the Greater Copenhagen Area or in the largest provin-

cial districts, which are traditionally called rural municipalities.

Insight into this correlation is of vital importance to considerations regarding rural district policy. If access to the establishment of businesses in the rural districts is made easier based on a desire to increase employment, incomes and settlements in the rural areas, the consequence might well be that, for the most part, only the local recreational areas in the main cities will benefit, while very little will take place in the peripheral rural districts in which there is no strain to release.

Because modern physical planning took form in Denmark around the same time as the implementation of the local government reform in 1970, one goal was to create an optimal urban pattern to ensure equal and efficient access to public services and employment for citizens throughout the country. One notion that developed in the 1970s was that the welfare state could actually create a harmonious and hierarchical urban pattern through planning so that cities at different levels in the urban hierarchy would be evenly distributed throughout the country. The citizens could then have their needs for local services met in the nearest city, for regional services in the nearest city at the next hierarchical level and so forth. Because the spatial development in the 1970s was characterised by decentralisation, it was also possible to maintain the belief that this approach to urban planning actually worked. The development moved in the same direction described in the plans. From the 1980s, where concentration was the dominant trend in regional development, confidence in urban planning as an absolute management tool naturally dwindled.

Not only did the original idealistic notions of the perfect urban pattern become less realistic, essentially what was understood by urban pattern generally became less obvious. This is connected with the end of local attachment. It is no longer most common for people to live their entire lives within the framework of a local community. Residence, workplace, school, shopping and cultural attractions have, from a spatial point of view, become segregated. The individual moves about more freely but no longer experiences the one-dimensional hierarchical structure inherent in the urban pattern approach.

The process of description becomes more complex because the spatial patterns for localisation can no longer be explained using a one-

dimensional hierarchical structure. And because the belief in policy and planning is weakened, notions about goals for future society become generally more difficult to maintain and become to a greater extent relative in character.

The present description maintains the use of the term »urban pattern«. However, it is not given any normative content, and its use invites a more complex description in that it is based on population settlement patterns.

The geographic imbalance, which has led to the concentration of production, workplaces and population, has not been followed by a geographic polarisation with regard to welfare and incomes. On the contrary, the main trend in the past couple of decades has been towards the convergence of income levels with regard to both the relationship between centre and periphery in Denmark and developments in income differences between the municipalities. Today, there is only an insignificant difference in income level between citizens in the main cities and the rural districts of a municipality at the local level.

Clearly, this income convergence has been supported by the welfare state's financial equalisation initiatives, and, especially in recent years, it appears as though disposable incomes have converged more than earned incomes. On the other hand, a market economy system also appears to have developed in Denmark which is characterised by an extended ability to create balance with regard to welfare. This is due, partly, to the movement of population over time and, partly, to more extensive commuting.

Parallel with the development of a data set at the sub-municipal level, which forms the basis of this publication, AKF's municipal socio-economic model, LINE, was extended to make it possible to conduct model runs in a portion of the model at the sub-municipal level. This makes it possible to calculate the fiscal consequences of changes in underlying factors such as taxes and public income transfer initiatives for the individual municipality as well as the largest city, the other cities and the rural districts in each municipality.

A number of model runs have been conducted based on different scenarios for reforms and welfare initiatives. The scenarios are randomly selected, and reforms in other, perhaps contradictory, directions may be equally plausible. One common characteristic in the formulation of the

scenarios is that they represent a step towards a more liberal version of the welfare state. Thus, the consequences of reducing the pressure of income taxation and deduction options are calculated by calculating income tax. The consequences of a reduction in social transfer incomes and agricultural subsidies are similarly analysed.

The common result of the model runs conducted is that if the welfare system is reformed in a liberal direction, then the country's urban centres will benefit more than the fringe areas, and at the local level the urban districts will benefit more than the rural. However, possible liberal reforms are also given which spatially would have the opposite distributional consequences. This is the case if income tax is reduced unequivocally at the bottom, where everyone receives the same absolute return. If income tax is reduced by increasing the personal allowance, rather than by rate reduction, disposable income would, relatively speaking, increase comparatively more in the fringe areas than in the urban centres. It would also, relatively speaking, increase more in the rural districts than in the urban. This is also the case if there is a reduction in income transfers aimed specifically at different types of social need which accumulate in larger urban areas. A reduction in the level of cash benefits, for instance, has such an effect.